IRODALMI SZEMLE

LXVI ■ 2023 ■ 10

ÁRA: 2,50 € / 1100 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 2,00 € / 900 FT

BODOR ÁDÁM

■ ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
■ LXIV. ÉVFOLYAM
■ ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ: DOBOS LÁSZLÓ
■ FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA** (ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
■ SZERKESZTŐ: **NAGY CSILLA** (CSILLESTER@GMAIL.COM) **NÉMETH ZOLTÁN** (NEMETX@GMAIL.COM)
■ LAPTERV ÉS TÖRDELÉS: **GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA**
■ KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA**
■ KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
■ **FŐMUNKATÁRSAK:** CSANDA GÁBOR, GRENDEL LAJOS, N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ, TŐZSÉR ÁRPÁD
■ **SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:** BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA, DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR, NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS, SZALAY ZOLTÁN
■ **SZERKESZTŐSÉG:** MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA
■ ISSN 1336-5088
■ WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
■ FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
■ IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

SZÁMUNKAT MICHAL ŠUMICHRAST ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

MICHAL ŠUMICHRAST a Pozsonyi Képzőművészeti Főiskola grafika tanszékén végzett Róbert Jančovič műtermében, jelenleg doktori tanulmányokat folytat ugyanitt. Pozsonyban él és alkot. Tanulmányai idején részt vett a University of Arts Tokyo részképzésén. Munkásságában a társadalom aktuális állapotára, problémáira fókuszál. Előszeretettel teszi nevetségessé és kritika tárgyává a késői kapitalizmus jelenségeit. Alkotásaira jellemző a sajátos humor, valamint a popkulturális, történelmi és szubkulturális utalások vegyítése különböző szöveges elemekkel – főként szlogenekkel. Szabad képzőművészeti tevékenysége mellett komikszokat, illusztrációkat és posztereket is készít.

A CÍMLAPON: JACKPOT

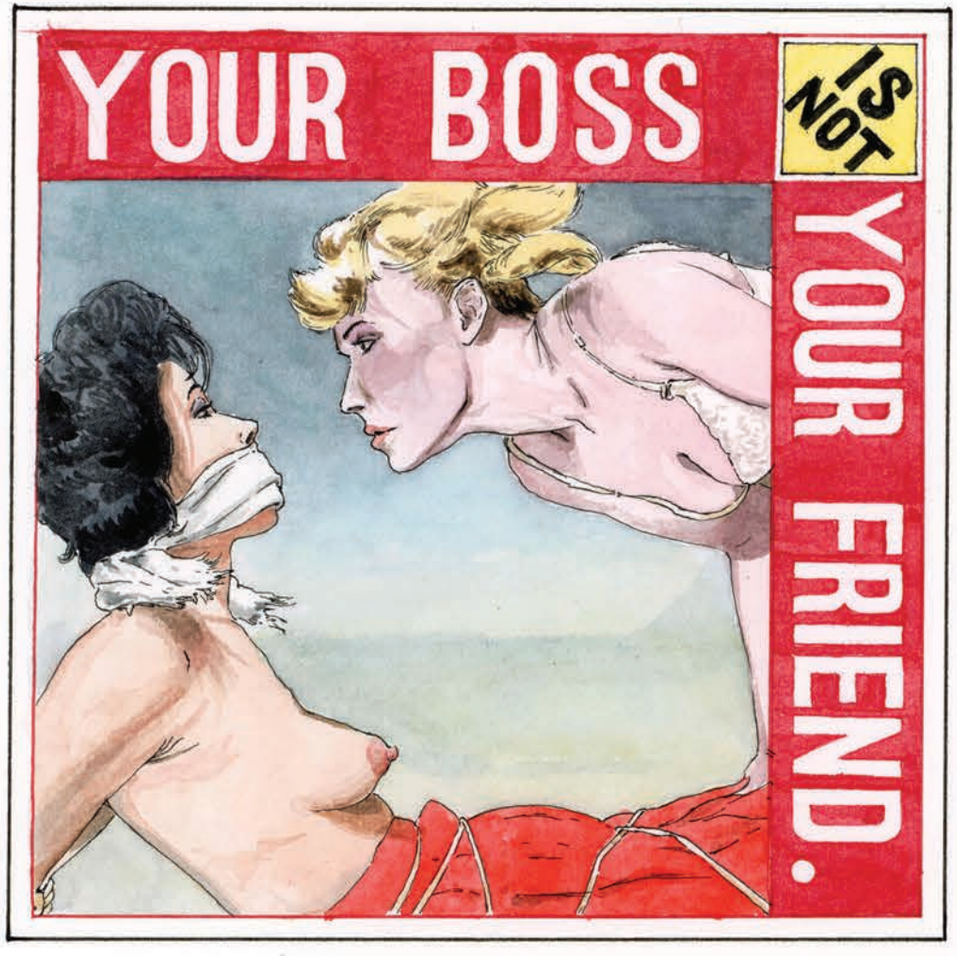

SHOW THIS TO YOUR BOSS I

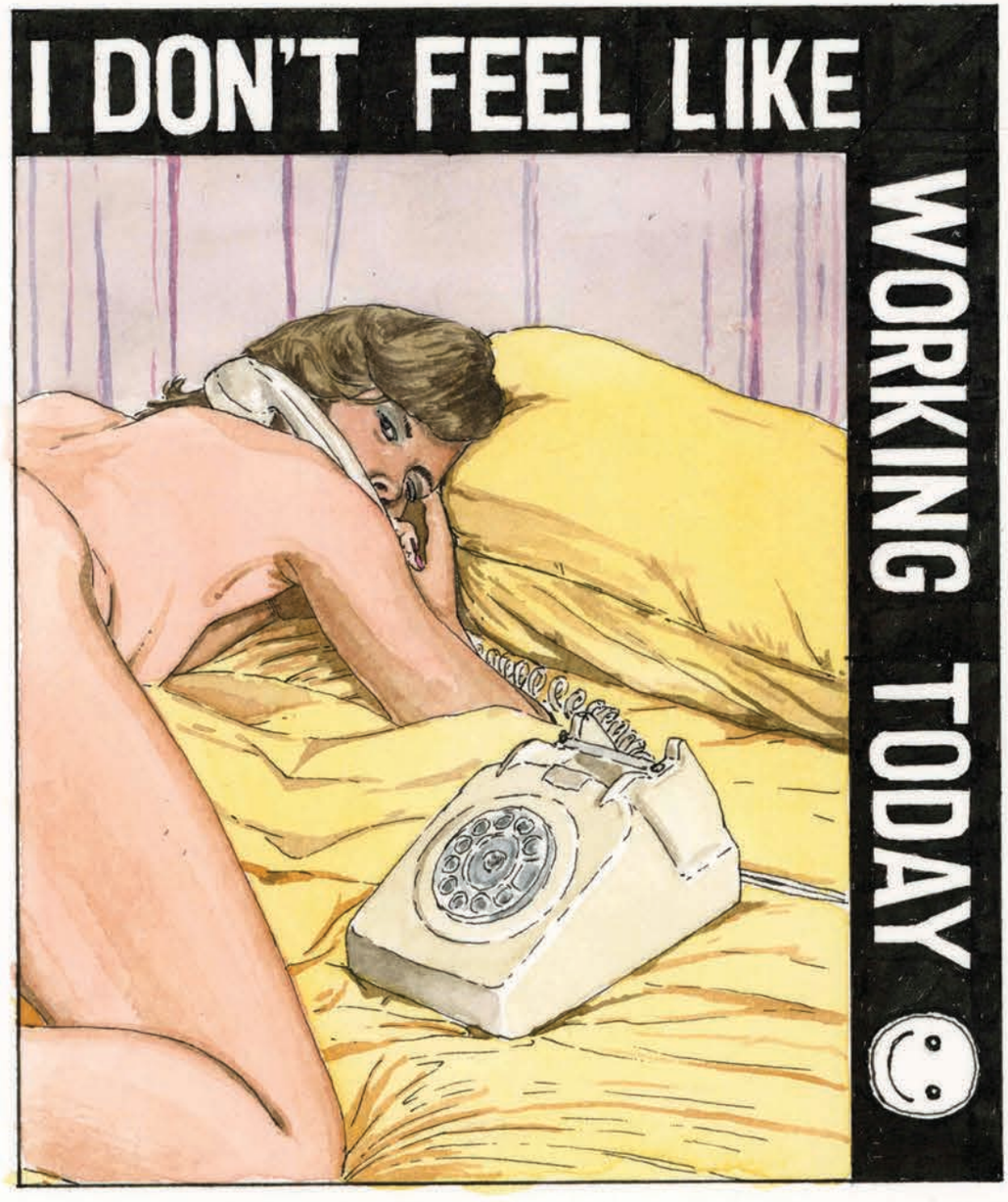

SHOW THIS TO YOUR BOSS II

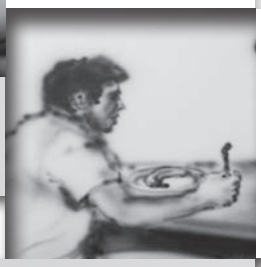

3 HORVÁTH IMRE OLIVÉR: TÁJVERS; KÉPLEÍRÁS; BÜSZKESÉG; NE ÍRJ AZ APÁDRÓL; HUNGARIKUM (VERSEK)

9 PETER MACSOVSZKY: REGGELI EGY SZERZETESNŐVEL; SZENT; AJTÓ; LÉLEGEZHET MINT TEGNAP (VERSEK, MERVA ATTILA FORDÍTÁSA)

15 BALLA: ROMOK KÖZT (PRÓZA, BÖSZÖRMÉNYI PÉTER FORDÍTÁSA)

28 KORMÁNYOS ÁKOS: VÍZ ÉS VÉR, 2. RÉSZ (VERS)

BODOR ÁDÁM

35 BÁNYAI ÉVA: A BODOR-APA. APAFIGURA-VÁLTOZATOK A BODOR-PRÓZÁBAN (TANULMÁNY)

45 SZIRÁK PÉTER: MEG VAN ÍRVA? A VERHOVINA MADARAIRÓL (TANULMÁNY)

61 BÁNKI ÉVA: MERRŐL FÚJ A SZÉL? (KÖZÉPKORI ELBESZÉLÉSEK NYOMAI BODOR ÁDÁM *SINISTRA KÖRZET*ÉBEN)

66 ENDREY-NAGY ÁGOSTON: OÁZIS; ELSŐ; TAMÁS (VERSEK)

70 KOVÁCS BALÁZS: I. AZ ALAPANYAG; II. A MÁSIK; III. A BIZALOM; IV. ENYHÉN APOKALIPTIKUS JELLEGGEL V. A RÖGESZME (VERSCIKLUS)

76 SZŐKE ROLAND: VAKTÉRKÉP; UNIVERZUMOK A PADLÁSON (VERSEK)

78 OTTEN MARINA: FELHŐ (PRÓZA)

81 JUHÁSZ TIBOR: BEHÚZÁS X. VÖRÖS CSILLAGOK (PRÓZA)

82 TOLDI ÉVA: HATÁROKON ÁTÍVELŐ: SZOKATLAN ÉS HÉTKÖZNAPI (A TRANSZKULTURALIZMUS ÉS BILINGVIZMUS 4. CÍMŰ TANULMÁNYKÖTETRŐL) (KRITIKA)

90 BAKA L. PATRIK: BABKAHAJSZA. TAKÁCS MARI *BINGAMINGA ÉS A BABKÁK* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL (KRITIKA)

96 SZERZŐINK

▌KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET" ▌(EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719. ▌A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

KULT MINOR
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

▌NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ▌TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ▌P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ▌E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ▌MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 170. ▌EGYES SZÁM ÁRA: 2,50 €. MAGYARORSZÁGON: 1100,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 12,- € , EGY ÉVRE 23,50,- €, ▌MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 5500,- FT, EGY ÉVRE 10.500,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍTJUK.

▌OKTÓBER/2023 ▌ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET" ▌(EV 153/08). ▌SPOLOK IRODALMI SZEMLE EGYESÜLET ▌ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ▌REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ▌ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ▌VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ▌JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ▌ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ▌ISSN 1336-5088. ▌WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ▌ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ▌ IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ▌ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ▌TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ▌ ROZŠIRUJE VYDAVATEĽSTVO A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. ▌ PARTNER: SPOLOK IRODALMI SZEMLE EGYESÜLET ▌ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ▌VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ▌NÁKLAD: 170. ▌CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 2,50 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 12,- €, NA ROK: 23,50,- €.

LANDLORD MAFIA

HORVÁTH IMRE OLIVÉR

TÁJVERS

Nem utazom. Születésem helyétől
egy kőhajításnyira megtaláltam
azt a célt, ahová a legtöbb ember
élete végéig sem érkezik meg:
garázssorokra nyíló ablakod.

KÉPLEÍRÁS

Vastagbéltükrözésed előtt
üldögéltünk a váróban.
Nagyon fáradt voltál:
előző este meg kellett innod
nem tudom, hány liter
hashajtóval kevert vizet.

A váró falán, az ajtó mellett
volt egy nagy zöld festmény.
Kies erdei tájat ábrázolt,
a fák között kis patakkal,
amelyet a vászon közepén
eltorlaszolt
a barna hordalék.

Minden szék errefelé nézett.

BÜSZKESÉG

Ha a szégyen szörnyeteg,
fogairól vér csepeg,
engedd, hadd egyen.

Ha a szégyen fenevad,
megízleli derekad,
engedd, hadd egyen.

Ha a szégyen ragadozó,
dagadódból falatozó,
engedd, hadd egyen:

amíg téged rágogat,
addig se bánt másokat,
vérezz helyesen!

Ha a szégyen jóllakott,
lemondja a holnapot.
Nincs már sava sem.

NE ÍRJ AZ APÁDRÓL

Mint pillangók, akik
a teknős szeméről
szívogatják a sót,
gyűlnek köréd
a szimpatizálók.

Pislogj, te barom,
védd meg magad, vers!
Miért kéne hagynod,
hogy tarka szárnyaik
tőled szépüljenek?

Lakjanak jól mással,
akiknek könny kell,
majd jöjjenek vissza,
és kezdjenek valamit
az örömünkkel.

HUNGARIKUM

Az én párom porpaprika,
annak is a legjobbika,
ötből úgy egy hatos.
Kedvence a pincepörkölt,
puszta melle, mint az Alföld,
kellemesen lapos.

Az én párom ágyas szilva,
énáltalam van puszilva,
s ő engemet vállal.
Az én párom mézes körte,
a bajuszát kipödörte
néminemű nyállal.

Út a teste, jó göröngyös,
ajka Ajka, foga Gyöngyös,
rajta megyek haza.
Lába Baja, Zala keze,
Rábaköz a lába köze,
Fertőd az ő… horpasza.

Kapcsolatunk nem angolszász:
debreceni páros kolbász,
mi ez, ha nem érték?
Az én párom hungarikum,
őhozzá van elég IQ-m,
százharmincra mérték.

THEY DON'T
LOVE YOU
LIKE
I LOVE
YOU

PETER MACSOVSZKY

REGGELI EGY SZERZETESNŐVEL

Lent a kapuknál szubmisszív kereszteződések
hallgatnak egyetlen közlekedő sem tudja
kinek lesz előnye az eltitkolt szabályrendszer
bármelyik másodpercében
és nemcsak a közlekedő de az önkétlen megfigyelő
sem tudja mire is gondolt pontosan az intervallumok kiötlője
kinek hova kell félreállnia ki menjen le és lépjen be
tisztára mint egy tévéműsor
benne is egyre ritkábbak a metszéspontok a változtatások diktálta
átalakulások és fordítva s végül csak azt láthatod amit mások szeretnének

Ha esik az útkereszteződést követő vasúti híd alatt
a tachométerig ér majd a víz

Apróbb szünetekkel már vagy tíz napja esik
a cseppek szinte mindig eltérő térfogatúak
kis idő múlva hátat fordítasz az ablaknak és egyféle
termonukleáris alázattal
hagyod mutatóujjad a könyvek gerincén barangolni
a nap elcsúszik az üvegen akár a csalódott tenyér
valakinek a szél elfújt az arcáról valamit
könnyek a pókháló trambulinján landoltak

A képernyő kezet mutat a kéz pedig egy újságot
vagy az írás vagy a szó ismeretlen
a nepáli utcán a miniszterelnök mosolyog vörös homlokkal
egy teremben valaki kezébe szobrocskát nyomnak az újságírók villognak
egy másik teremben kamerák nyelik el egy ősz hajú énekes megtört egészségét
piaci helyzet és egy színesbőrű nő
orra alá tolják a mikrofont
a mérlegre egy félmeztelen túlsúlyos férfi lép fel
gombnyomás és egy másik csatornán a családi boldogság fogai vicsorognak
gyorstanácsok hogyan lehet a legfájdalommentesebben falat építeni
közeli felvétel a malterról majd pillantás egy távolodó járműre
felkelők a beton felüljáró alatt pirulák
a hasizmok megerősítésére és szubmisszív kereszteződések
tüzelés dombok maroknyi felkelővel egy étterem tulajdonosa
mediterrán tér egy elveszett szerelőmunkás portréja
ebben a sivatagban nem fog egyhamar esni nincs az a kosz
mely nem ijedne meg a citromtól citromot ne a citrom bizony nem ismer
lehetetlent hogyan kell rendet tenni hogyan kiűzni a lárvákat férgeket kórokat
és az odú rózsaszín lakója kiölti penésszel borított nyelvét
gördeszkások zaklatják a perspektívát és a piaci helyzet zaklat
ismeretlen címzettet evakuáltak ciklon romok rozsdás gyom
a rácsok mögött kutya kettéhasított koponya a sebben kukacok
valakinek a szél elfújt az arcáról valamit
könnyek a pókháló csapdájában landoltak

Vegyi segítséggel sem. Jelentős csökkenés az eredeti prognózishoz képest.
Egyenáramú elektródák. Mutáns vírustörzs terjed. Pusztító
földcsuszamlások. 50 ország hagyta jóvá az átmeneti tanács
létrehozását. Erőteljesen ellenállt az igyekezetnek.
Kíméletlen verseny folyik az új szövetségesekért. A víz hőmérséklete
ezen és ezen a parton. Ötszáz férőhelyes macskamenhely.
Világ talán. A főállomásnál. Járt a halál. A hivatal épületének tetején.
Jegesmedvék nélkül. Kómába esett. Hat döntős
sportággal. A világranglista élén.
Jóváhagyták. Visszautasította. Elkönyvelte. Kiharcolták. Tanácsoltak.
Elszenvedte. Egyetértett. Kihagyja. Legyőzték. A gatyámba csinálok.

A szerzetesnőt keresed tegnap még itt virrasztott a bútor alá
nézel mely eltűnik az előre nem látható fejlődés
nyelőcsövében a borotvált fej villanását keresed
a mezítlábas társalkodónőre vársz
az akadályok megbízható konstruktőrére
nem tudod honnét bukkan elő a gyerekkorodat nem kísérte végig
senki se húzza ki a szögeket
az előre nem látható fejlődés nyelőcsövében
reggeliztél akkor is a nőktől való irtózás nem enged
csak úgy üres hassal távozni otthonról
nem tudod miért nem gondolsz inkább egy szerzetesre
gyerekkorodat egy sem kísérte végig csak a vásári szentek
tanácsadásra és örömszerzésre mindig készek ám örökké nőiesen hallgatagok
az előre nem látható fejlődés nyelőcsövében mindig
elfújja a szél valaki arcáról a könnyeket
és azok a pókháló nyirkos ölébe repülnek

SZENT

Szent lesz a tál, melynek majd fölé
hajlok. Villogó szemgolyókkal, mert: villanyt nem kapcsolok.
De mégis hogyan, miképpen lesz szent? A közelgő
eseménnyel? Inkább úgy? A jelen. Szent,

most az lesz. A tál és én. Beleengedem: a fejem.
Nem az arcom. A fejem, mindegy melyik. A vizek fölé
és sötétben. Lehajtva. És most – most hadd beszéljen
a közel engedett jelen, a zsigerek elánja.

Értékelem a mozdulataikat. A kezdeményezés átvételét.
A porcelán sztoikus combjait. A szomszéd lefolyók
emberi fülnek nem szánt disputáját. Lágy csővezetékeim:
szent a tál, melybe beledúdolnak.

AJTÓ

Ebben a mondatban járkál valaki.
És mit csinál a következőben?

A következő mondatban.
Ugyanúgy járkál. És ebben?

És ebben a mondatban mit csinál?
Ebben? Vagy a következőben?

Ebben azt is jelentheti,
hogy a következőben.

Valamelyikben
az előzőek közül.

És ezalatt az a valaki
átmegy a következő mondatba.

Ebbe? Például.
Ebben a mondatban járkál valaki.

És mi történik a következőben?
Ott valaki más járkál?

Nem. A következő mondatban
csak ritkán járkál valaki.

Előtte sem járkált ott senki.
Senki sem hagyta ott a lábnyomait.

Senki semmit nem mért.
Nem ült, nem várt. Nem kelt fel.

És mégis. Mégis suhogott.
Valami, valahova. Ment és ment.

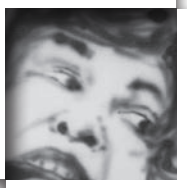

LÉLEGEZHET MINT TEGNAP

Egy férfit keresünk itt a szám hívjanak.
Így nézett ki. Körülbelül. Az uszoda
üres volt tehát egy maroknyi ember szerint.
Nem hiányzott sok és. Szerencsés kislány.
Bátor voltaképp. Időben beugrott. Hétéves

és elcsúszott. Nem veszítette el
lélekjelenlétét de be nem mutatkozott.
Kinyitotta a szemeit és a férfinak ennyi elég volt.
Visszatérhet a felhígult életbe. Egy ilyen
szombatot követően. A tankönyvekhez és
az osztálytársnői közé. Ugyanúgy lélegezhet

mint tegnap az esés okozta trauma elillan.
De mi keressük. Óhajt közvetítünk.
Itt a szám. A szülők szeretnék. Más
úton-módon is. Az asztalnál biztosan
lesznek közös témák. Hívni kell ha valaki
látta őt. Megújította a szívverést. Visszaadta
a testnek az életet és az életnek a testet.

Merva Attila fordításai

BALLA

ROMOK KÖZT

– Nőgyógyásznál voltam. Előbb vettem egy terhességi tesztet, de valahol elvesztettem. Mozgalmas időszak volt, három férfi, három nő, három nap, három éjszaka. Persze filmre vettük az egészet. Ha megjön a havim, akkor minden oké, a karaván halad tovább, ha meg nem, akkor azt meg kell oldani. De a nőgyógyász így is azt kérdezte, hogy miért csinálom ezt, miért kockáztatok. Pedig beszállna ő is, doktor úr, tuti, hogy beszállna. Talán még maga is!

– Hogy én mit? – rezzent össze.

– Amit a nőgyógyász. Azt kérdi, miért csinálom. Van két keze, két lába, és azt kérdezi, miért. Mintha a zsiráf kérdezné a tevét, hogy miért van púpja. De a zsiráf se kérdezi. Hazaérek, és ott az újabb meglepetés. A lányom sírva vár, és pszichiáterhez küld. Te meg mit sírsz, mondom neki, hát születésnapod van. Tizennyolc éves, ez annyira kevés, hogy ennél még a napnak is több órája van. Jelentkeztem Londonba, de nem válogattak be a castingba, hát akkor megyek Olaszországba. Tudja, hol van a legnagyobb vidámpark? Hát Olaszországban. Én a parkokat nem szeretem, de ez más. Voltam Velencében, voltam Horvátországban, Németországban, Hollandiában, Magyarországon, de a mi országunkban nem sokáig bírom, Olaszország után irány Franciaország. Menjen a biznisz. Jó testem van, már amíg van. Nyugodtan nézze meg!

De nem nézte meg.

A rendelő előtti parkolóra révedt, és úgy számolta az autókat, mint a birkákat.

A nő befejezte, ő felírt neki valamit, a nő távozott, ő pedig lemondott róla.

A szomorú férfi következett.

Megkérdezte, hogyan kell boldognak lenni.

– Mint aki hajléktalan, de még mindig megvan a két lába. Mint akinek az egyik lábát amputálták, de a másik még mindig megvan. Mint aki láb nélkül született, de másféle életet nem tapasztalt meg, ezért nem is hiányzik neki.

A doktor hörpintett, és a szomorú férfit is megkínálta.

– Egyébiránt – folytatta – ne bánkódjon. Szerelemből öngyilkosságot elkövetni butaság. Többet árt annak a nőnek azzal, ha életben marad. A bosszún és gyűlöleten alapuló élet érzelmekkel telített élet. Sőt túltelített. Más kérdés az erkölcs. De az a bosszúnál mellékes. Mi nem az erkölcs miatt vagyunk most itt. Életben akarunk maradni. És miért is ne? Miért épp mi ne? Mások élnek, mi miért ne élhetnénk?

Hisztérikusan felnevetett.

Ha nem is hangosan, de lélekben.

Hörpintett egy újabbat, aztán még egyet, és ha többet már nem hörpintett is, mert minden ital elfogyott a rendelőben, akkor azt képzelte, hogy hörpint. Lopva az órájára pillantott, és a kocsmát is elképzelte, ahol talán várnak rá, mert ha ott nem, akkor hol?

Amikor aztán a kocsmába érkezett, kiderült, hogy nem vártak rá.

Pont ezt várta.

Doktor úr,

anyám lopta az ételt a hűtőből, ezért rászoktam, hogy eldugom. Amikor aztán hallottam a rendőrök dübörgését a lépcsőn, és bemásztam az ágy alá – tojást találtam. A szituáció ellenére megörültem neki, és úgy terveztem, rántottát sütök. Ebben a városban a rendőrök legalább 2007 óra hazudnak és elferdítik a tényeket. Akkor jelentettem fel dr. Ivanička nőgyógyászt szexuális zaklatásért, és Emil Huleket azért, mert leskelődött utánam. Ez nemi erőszak kísérletének minősíthető. Az orvos a nőgyógyászati széken bántalmazott, amit én nem akartam, de már meg sem lepett. Nem menekültem el, mert az ajtó zárva volt, ezért panaszt teszek. Évek óta tűrjük az erotikus szalonokat és klubokat, a prostituáltakat, a maffiát, aztán meg terjed a szifilisz és más nemi betegségek. És egyre szaporodnak a kocsmák és éttermek, amelyek a bűnözés melegágyai. A mi utcánk lakóit is részegek zaklatták, lekaparták a festéket a kapunkról, lehányták a kerítésünket meg a szomszéd házét is, és magas zajszinten szórakoztak az étteremben, hajnali egy óra után is. Nyáron, amikor 39 Celsius-fok vagy még annál is több van, ez kibírhatatlan. A Szlovák Köztársaság alkotmánya, második szakasz, alapvető emberi jogok és szabadságjogok, minden ember szabad és egyenlő méltóságában és jogaiban. Második szakasz, alapvető emberi jogok és szabadságjogok, 17. cikkely, a személyi szabadság mindenkit megillet. A bűncselekménnyel vádolt vagy gyanúsított személy csak a törvényben megszabott esetekben vehető őrizetbe. Dr. Zelner a jogi tanácsadás során zaklatott engem. A bűncselekmény szándékosan elkövetett cselekmény. Nekem sosem volt rossz szándékom, van annyi eszem, hogy ne legyenek szándékaim. Anyám mentális állapotát senki nem vizsgálta, pedig sok gyógyszert szedett, volt neki egy egész szekrénnyel, talán még csomagküldő cégektől is vásárolt gyógyszereket. Apám ezeknek a kereskedőknek behúzna, vagy megrakná őket puskatussal, ha még benne lenne a Népi Milíciában, vagy legalább még élne. Én senkit sem zaklattam, még anyámat sem, és soha nem is tegeztem, doktor úr, nem tudom, Maga mit csinál az anyjával, akit én ismert orvosként ismerek, de én mindig magáztam apámat és anyámat is. A gyógyszert, amit a doktor úr felírt nekem, nem vettem be, mert a mai napig emlékszem a bátyjára, Peterre mint elrettentő példára, aki bedrogozva ácsorgott az állomási büfé előtt, és olyan vörös volt, mint a rák. Maga sem fogja jól végezni. A *Rex felügyelő* című tévésorozatban elhangzott a következő, most parafrazálok: „Nem kémiai szarságokat, gyógyszereket kell szedni nyugtatóként, hanem ginzenget

és citromfüvet." Úgy hallottam, a Maga anyja is ivott alkoholt, és aztán kellemetlenül viselkedett. És ezért volt, hogy az apjához egy idegen nő járt be a munkahelyére sztriptízelni, sőt a végén már haza is. Maga pedig gyermekként látta ezt, és ezért van most rossz állapotban. Sajnálom Magát. Maga is sajnáljon engem. Engem anyám tizenhat éves koromtól fogva kizárt otthonról. 1978-ban egy Gallo nevű későbbi képviselőnél töltöttem egy éjszakát, aki kihasznált. Én nem akartam szexuális kapcsolatot, tizenhat évesen biztosan nem. Nem tudta, hogy egyszer majd parlamenti képviselő lesz. 1979. április 30-án pedig Ivana barátnőmmel egy Šuccer nevű, számomra ismeretlen ember otthonában voltam, több fiatallal együtt. A délutáni órákban nem engedett ki a lakásból. Mindenki mást kidobott, bezárta az ajtót, és korlátozta a szabadságomat. Arra kényszerített, hogy söröspohárból igyak bort, mert nem akartam levetkőzni, aztán brutálisan megerőszakolt és kegyetlenül megvert, kaptam a mellemre, a hasamra, a fenekemre és így tovább. Elkábított, és vattát tett a számba. Levette a bugyimat, és lefényképezett. Aztán pedig valami leírhatatlan dolog történt. Ezért nem írom le. Maga próbált velem erről beszélni, emlékszik? De nem sikerült. Ennek a dolognak a következtében, amit nem is tudok szavakba önteni, Šuccer lett az első férjem. Fiatal voltam, naiv, és nem tudom, még mi minden voltam, még ma is megállás nélkül ezen gondolkodom. De azon is, hogy ő mi minden volt. Bizonyos dolgokat nem lehet megérteni. Maga sem értette őket, de amikor ezekről beszéltem, hirtelen az az érzésem támadt, hogy Maga ember. Korábban nemigen ivott, ugye?

Tisztelettel:
Vargová

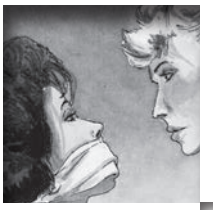

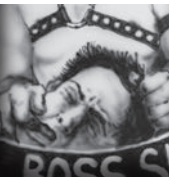

– Én nem fenyegetőzöm! – fenyegetőzött a dühtől bordóban játszó vállalkozó.

Összegyűrte a papírt, amit Felešlegi nem volt hajlandó igazolásként aláírni.

Azért gyűrte össze a papírt, hogy ne Felešlegit gyűrje össze.

Aki őt figyelte.

A vállalkozóról azt beszélték a városban, hogy ritka nagy fasz, és újabban azt is, hogy veszélyes elmebeteg, de ez nem sokat számított, mert ilyen szóbeszéd nemcsak minden vállalkozóról, hanem minden pszichiáterről is keringett a városban, a leginkább pont Felešlegiről.

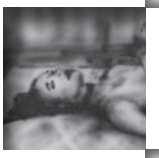

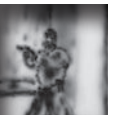

– Egyre mélyül a szakadék – mondta Felešlegi. – Én pedig zuhanok bele, és nem teszek ez ellen semmit. Mert ha nem ez van, akkor mi legyen? Az életnek nevezett csoda? Mihez kezdjek egy ilyen csodával? A múltkor nem jött be a főorvos asszony, mert reggel elájult a fájdalomtól. Gyerekkorában ilyesmi nem történt volna vele. Gyerekkorában csak úgy nem ájul el az ember. A gyerek még rendben van, még nem sejt semmit. A betegségtől való félelem fokozatosan hatalmasodik el az emberen, aki végül összeomlik, és aztán jöhet a mi utcánkba. A betegségtől való félelme miatti stressz szívrohamot és agyvérzést okoz, de emögött ne keressük az intelligens teremtő szándékát. Az egészség radikális romlásának éppen az intelligens teremtő nemlététől való félelem az oka. A rossz egészség pedig elkerülhetetlenül még rosszabb egészséghez vezet. A beteg szervek aktívan bevonják a korábban egészséges szerveket a betegség körforgásába, azok pedig hamis megkönnyebbüléssel átadják magukat a kórnak, így végül az egész test a saját pusztulásán dolgozik, ami a misztikusokat, akiket szívesen látnék a rendelőmben, arra a meggyőződésre vezeti, hogy a cél a lélek kiszabadítása nyirkos sírjából, a testből. De szarok én a misztikusokra. Egyre inkább undorodom az emberektől, legyenek azok akár misztikusok. Tudom, hogy ez beteg hozzáállás, de nem keresem fel a megfelelő szakembert, mert én vagyok a megfelelő szakember. Amikor történetesen otthon vagyok, anyám házában, anyám rám néz, és a tekintete legalább annyira megsemmisítő, mint a látványa. Összeszorítja az ajkát, hogy visszatartsa a hányást. Vagy ha nem is a hányást, hát legalább a megjegyzéseit. Pedig biztosan megfelelő választ adnék rájuk, mert amikor este hazamegyek, általában a kocsmából érkezem, és van mondanivalóm. Ez lenne ám a párbeszéd! De nem lesz. A párbeszédek korábban a kocsmában, még korábban a rendelőben zajlottak, ez elég is, bár mindkét helyen fölöslegesek voltak, mert sem itt, sem ott nem segítettek senkin. Rajtatok sem segít már semmi, akik itt hallgattok engem. A betegeken segít a gyógyszer. Csak éppen a beteg a gyógyszer után már nem az a beteg, akin a gyógyszernek segítenie kellett. Csupán egy gyógyszerrel elfojtott eset. Anyám is egy eset, de nem elfojtott, az

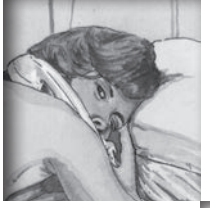

élet csodájáról elmélkedik, és a nagy zárómonológra készül. Ha tehetné, legszívesebben a saját koporsója fölött mondaná el. Elvárja mindazok jelenlétét, akiket egész életében gyűlölt, így gyakorlatilag senki sem hiányozhat, akit életében ismert. Amikor összeszorított ajakkal rám mered, és én látom, mert én is ugyanolyan meredten nézem, azon tűnődöm, hogy valójában kit is néz ilyen feszülten. Engem? Egyre bizonyosabb vagyok benne, hogy nem. Egyáltalán kinek vél engem? Jurajnak szólít, ami rendben is van, hiszen Juraj vagyok. Apám is Juraj volt, nagyapám is. De az az összeszorított ajak... az a tekintet... az a robbanás előttinek tűnő állapot... Voltaképpen kit néz? Összeszorítja a fogát, és tudom, hogy gyűlöli, akit néz. Egyfajta erős érzelem, amikor rám pillant, még helyénvaló is lenne, na de pont a gyűlölet? Fokozatosan kezdődhetett, nekem pedig nem tűnt fel. Minden észrevétlenül kezdődik, aztán fokozódik, például a betegségtől való félelem miatti téboly. Az emberek sokféle betegségtől félnek, de a tébolytól a legkevésbé. Sokakat mégis ez fenyeget a leginkább. A tébolyult azonban nem veszi észre a tébolyt, hiszen már tébolyult. A tüdőgyulladást észrevenné. Az ember fél a tüdőgyulladástól, és végül tébolyt gyárt belőle. Anyám nap mint nap gyűlölettel néz rám, logikusan végiggondolva azonban inkább enyhe lenézéssel kellett kezdenie, amit fokozhatott, elmélyíthetett, társíthatott megvetéssel és gúnnyal, egy sikerületlen gyerek anyjaként akár még anyai szánalmat is vegyíthetett bele, természetesen rögtön önsajnálattal együtt, és mindez talán valóban így történt, valószínűleg minden ebben a logikus rendben zajlott, de én csak a gyűlölet fázisára figyeltem fel. Egy idős embernek nem lenne szabad erősen összeszorítania a fogát. Végül kihullik mind, és kénytelen lesz péppel táplálkozni, ami egyébként a dolgok természetes rendje. Amikor anyám meglát, erősen összeszorítja a fogát. Dühös sziszegést is hallottam már. Képzeljék el, reggel felkelek, mert le kell tudnom egy újabb napot, pizsamában lépdelek a szobámból a fürdőszobába, és útközben összefutok anyámmal, aki összeszorított foggal sziszeg, rögtön reggel. Én még pizsamában. Aztán áll

a konyhában, keze ügyében a fiókkal, amiben a kanalak és villák mellett kések is vannak, csak jelzem. Ott áll, és néz rám. A vasárnapi ebéd pedig, még ha délután, este vagy éjszaka zajlik is, a megfigyelés igazi szertartása, a gyűlölködő pillantások szertartása, a fogösszeszorítás és fogcsikorgatás szertartása, mondjuk még a megvetés szertartása is, de soha nem a szánalomé, érdekes. Ez a szakasz kimaradt az anyának a fiához fűződő kapcsolatából. Ezt még én is furcsállom, uraim. És egyszer csak rájöttem, olyan volt, mint egy villanás, feleszmélés vagy sugallat, szóval rájöttem, hogy anyám szerint nem a fia vagyok, hanem a férje. A saját apám. Az ilyen helyettesítés nem ritkaság. A feleség törli férje halálának tényét. Pedig még botrányt is csinált a temetésen. Megtámadta a szomszédaszszonyt, és más nőkre is rikácsolt, apám kurváinak nevezte őket. Márpedig nőből akadt ott elég. Mindegyikre jogosan rikácsolt. Hogy ezt az eseményt törölte, azt nem csodálom. De hogy ezzel együtt még a férje halálát is? Ez a halál egyszerűen elveszett. Nem tudta visszaadni a kölcsönt a férjének, amíg az élt, mert hirtelen hagyott itt mindent, feladta a küzdelmet a rosszindulatú kór ellen. Ezt a betegséget rosszindulatúnak szokás nevezni. Mintha más betegségek tisztességesek, sőt becsületesek lennének. Meghalt, mielőtt még a felesége kiélvezhette volna rosszindulatú és becstelen betegségét és az azzal járó tehetetlenséget. Nem maradt ideje a bosszúra. Nem maradt ideje tönkretenni a férjét, amiért egészségesen még ő tette tönkre a feleségét. Most talán csodálkozik, hogy nem hordok haza nőket, de biztos azt hiszi, hogy a férje impotensre itta magát. Az nyilvánvaló, hogy számára nem a fia vagyok, fiúként nem is létezem. Otthon apámat képviselem. Azon tűnődöm, hogy van-e egyáltalán valaki, aki számára én énmagam vagyok. Hogy valahol vagyok-e még. Lehetséges, hogy valaki valahol engem képvisel, miközben én az apámat képviselem otthon? De hol hiányoznék én annyira, hogy ott képviseletre szoruljak? És a képviselőmet, azt ki képviseli? Mellesleg, uraim, impotensre ittam magam. Magukat elnézve, biztos nem én vagyok itt az egyetlen, akinek ez sikerült.

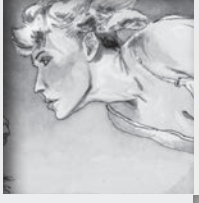

– Meg akarja ölni a nőt, akit szeret, mert ő nem szereti magát – konstatálta.

Jól érezte magát ezzel a fiatalemberrel.

Megérezte a rokonság rejtett áramlatait, amelyek összekapcsolták őket, és megérezte azt is, hogy ezek az áramlatok számos boldogtalan emberbe ágazódnak szét ebben a kisvárosban, és a legközelebbi nagyvárosba áramlanak, amely szintén elég kicsi, de onnan már Budapestre és Bécsbe áramlanak tovább, a Budapestről és Bécsből érkező visszáramok pedig újabb nagyvárosi devianciákat és pszichikai szennyvizet hoznak magukkal.

– Maga teljesen normális. Ki ne akarna megölni valakit? Különösen egy nőt. Egy olyan nőt, aki nem ismeri fel a maga kvalitásait. A férfi gyakran vágyik arra, hogy megöljön egy nőt, a nő gyakran vágyik arra, hogy megöljön egy férfit. Felindultságukban a nők férfiakat ölnek. Felindultságukban a férfiak nőket ölnek. Olykor férfiak férfiakat és nők nőket. De ha egyszer valaki megöl valakit, akkor biztos akar lenni abban, hogy az áldozat végérvényesen megszűnt létezni. Ugyanakkor, sőt ez a gyakoribb eset, ennek a fordítottja is igaz: arra vágyunk, hogy a nő, már ha nőt öltünk meg, valahol még jelen legyen, és onnan csodáljon bennünket radikális tettünkért. Hogy lássa, nem vagyunk gyávák, és amit vele kapcsolatban gondoltunk, azt komolyan gondoltuk. Hogy ez még izgalomba is hozza őt ott, ahol van. Sok férfi gondolja úgy, hogy a halott nők még a haláluk után is léteznek valahol. Hogy megmaradtak. Maga is biztos egy efféle romantikus! Egy romantikusnak is kilóghat a szőr az orrlyukából, és tele lehet pattanással az arca. És ha a szándékát már sikerült megvalósítania, és hamarosan kopogtatnak az ajtaján a fiúk az őrsről, akkor a lány már ott van, ahol már senkivel sem fog magával szemben összeállni. Tiszta a lelke. Mert ez valóban lélek, nem pedig valami pancsolt párlat, ami csak megvakítaná. Apropó, tölthetek? Ki tudja, mikor ihat majd legközelebb. Na, szóval az a lány egyszeriben makulátlan lett, és nem mondja többé, hogy mást szeretek, de legyünk barátok. Ugye telibe találtam! A meggyötört lélek közepébe. Mert magának is van lelke. Egy nap majd lerázza magáról ezt a rárakódott sártestet, amely bosszúért liheg. Maga aztán nem halogatta ezt a bosszút, hallom, hogy már kopognak a fiúk az őrsről. Nyilvánvaló, hogy maga minden nőnek mindig csupán a barátja volt, de fel a fejjel! Legalább nem veszít vele sokat, hogy most jó darabig nem látja majd őket.

A kávézóban úgy csüngtek a péniszek, mint a szomorúfűz ágai.

Felešlegi is szomorú volt.

Hátul egy szomorú osztálytársa ült.

Az iskolában le se tojta Felešlegit, már akkor felnőtt nő volt.

Még az is lehet, hogy az évek során ráunt önnön felnőttségére.

Akkoriban a jövő lúzereivel lógott, akik kisportolt, masszív lábukon futkostak a pálya körül, mélyeket lélegezve, mert még nem baszta szénné a tüdejüket a nikotin.

És ma?

Ma?

Hideg éjszaka van, és Felešlegit nem érdekli a szomorú osztálytársa.

Az egykori futók is ráuntak azóta biztosan, ráadásul a legtöbbjük már a föld alatt van, vagy csak alig valamivel fölötte.

Tíz perc alatt ráun az ember a másikra.

Itt pedig negyven év telt el.

Ki következik?

Osztálytársáról megfeledkezve, egy férfira lett figyelmes, aki egy lányhoz hajolva beszélt:

– Rohantam, csak úgy fröcskölt a sár körülöttem. Cigaretták izzottak a sötétben, aztán becsapódott mögöttem az ajtó, és rettenetes dolgok következtek. Emlékszem, kik voltak. De ez már a múlt. Na de mi a múlt? Nem valamiféle távoli, elintézett, lezárt dolog. A múlt bármikor visszaköszön. A múltban a kommunista párt körzeti elnöke keresztbe tett nekem. Nemrég összeakadtunk, hát megkérdeztem, hogy van. Előkaptam egy frázist, elvégre úgy kell tennünk, mintha kommunikálnánk, még akkor is, ha ártott nekem. Erre azt feleli, tudod, Ferko, mert mindazok után még tegezett is, jut eszembe, kisasszony, élek az alkalommal, hogy bemutatkozzam, Fero vagyok, ő Ferkónak szólított, tudod, Ferko, felelte, szar az egész. Én meg azt gondoltam, hogy tessék, ezt kaptad azért, amit velem tettél, ez a karma. Én szlovák katolikus vagyok, és a karma nem honosodott meg ebben az országban, de ez akkor is a karma volt! Vajon miért mondtak le a katolikusok egy ilyen praktikus dologról, hiszen a karma ostor, és az ostort nem szabad kiengednünk a kezünkből! Pattintással utoléred ostorod, hogy a költőt idézzem.

Szereti a verseket? Maga fiatal és csinos, úgyhogy valószínűleg nem. Nincs ideje a költészetre, legyeskednek maga körül a férfiak, úgyhogy inkább nyáron strand, télen sípálya, jól mondom? De ki másnak van joga igazságosan ostorozni, ha nem nekünk, katolikusoknak? Próbáltam valami pozitívat mondani az egykori funkcinak, de közben arra gondoltam, hogy Uram, egész életemben alsóbbrendűnek tartottam magam, most pedig jelet kaptam tőled, hogy nem én voltam az alsóbbrendű, hanem ő, ő volt a gonosz. Mindenkinek meg kell találnia a gonoszt az életében. Persze lehetséges, hogy ő meg engem talált meg, neki én voltam a gonosza. Kisasszony, szörnyű volt úgy élni, ahogy éltem, egy olyan ember miatt, aki most egyszeriben Ferkónak szólított. De én csak fecsegek itt, kegyed meg talán szenved az unalomtól. Biztos szörnyen szenved. Az emberek szenvednek, ez a karma. Ki tudná elkerülni a karmát? És hogyan? Mert még ha maga katolikus is, a karmát nem kerülheti el azzal, hogy tagadja, mert hiába a tagadás, attól még működik, tőlünk függetlenül, ez az univerzum törvénye. Néha nem tudom, hogy hangosan beszélek-e, vagy csak gondolatban, azért kérdezem, hogy hall-e egyáltalán. Olyan szótlan, nem is reagál. Az ember szenved, ha hallgatnia kell valakit, inkább valahol máshol lenne. Maga hol lenne inkább, otthon? Valószínűleg otthon, valakivel, nem merem megkérdezni, de nyilván egy fiatal, jóképű férfival. De akkor miért nem vele van? Nem merem megkérdezni. Nyilván elcseszett valamit az életében. És vajon mit csesztem el én, ha egyszer itt vagyok, és nem otthon. Látja, a részemről ez egy ilyen meditatív filozofálás, miért is ne lazulhatnánk el, szombat van, még az Úristen is pihent, bár ő vasárnap. Legfeljebb pihenünk egyet vasárnap is. Kisasszony, látom, hogy figyel. Hiába vág ilyen duzzogó arcot. Talán helyet foglalthatok kegyed mellett, látja, el is felejtettem megkérdezni, pedig mióta ülök már az asztalánál. Hiszen ez a maga combikája, nemde? De közelebbről legalább jobban hall. Szenvedélyt érzek maga iránt. Vagy a szenvedély ma már nem menő? Szerintem pedig az. Csak az a gond, hogy én nem vagyok elég menő magának. A szenvedélyes arckifejezésnek a megfelelő ar-

con kell lennie, annak pedig a megfelelő fejen. Kisasszony, önzetlen, spirituális céljaim vannak. Itt várom a megváltást. Hiába húzódik el, ez nem változtat azon a tényen, hogy Isten velünk van, itt ül kettőnk között, az Úr előtt csak nem szégyenkezik, akkor sem, ha meztelen, tudom, tudom, van magán bugyi, melltartó, csinos pulóver, de őszintén, azok alatt mi van? Hát maga van ott, személyesen. Ahogy az Isten megteremtette. Előle nem tud elbújni. És itt vagyok még én is. Sokaknak segítettem, jártam az utat, nem, nem saruban, többnyire félcipőben. Már mondtam magának, és mindenkinek elmondom, hogy köszönettel tartozom az Úrnak, aki feladatokat ró ránk. Mindenki a mi Urunk által rárótt feladatot végzi, és ha nem érünk el sikert, sokat segít annak a tudata, hogy sikerre nincs is szükségünk, pont hogy csalódásokra és kudarcokra van szükségünk, hogy ragyogjunk a sötétségben. Mert ha elbuktunk is, nem csüggedtünk, és most ragyogunk. Csak hajoljon le, mintha bűntudat nyomasztaná, pedig nem nyomasztja, vagy nem tud róla, hajoljon közelebb hozzám, igen, csinos a pofija, csillog a szeme, tüzes a homloka, és most már jobban érzi a forró templomi leheletemet, mondj igent, édes lány, mondj igent, tudom, a testtől való függés egészségtelen, a test maga a legszörnyűbb betegség, de mégis, töltsd fel az akkumulátoromat, te lány, kérlek, hadd ne kelljen explicitebben fogalmaznom. Azt kérdezed, hol van most az én Istenem? Hogy az előbb még azt mondtam, itt ül kettőnk között az asztalnál? Hát aztán, azóta átült máshová. Most a szomszéd asztalnál ül!

De a szomszéd asztalnál Felešlegi ült.

Böszörményi Péter fordítása

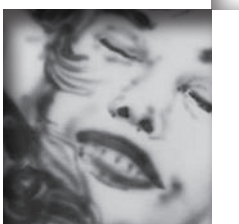

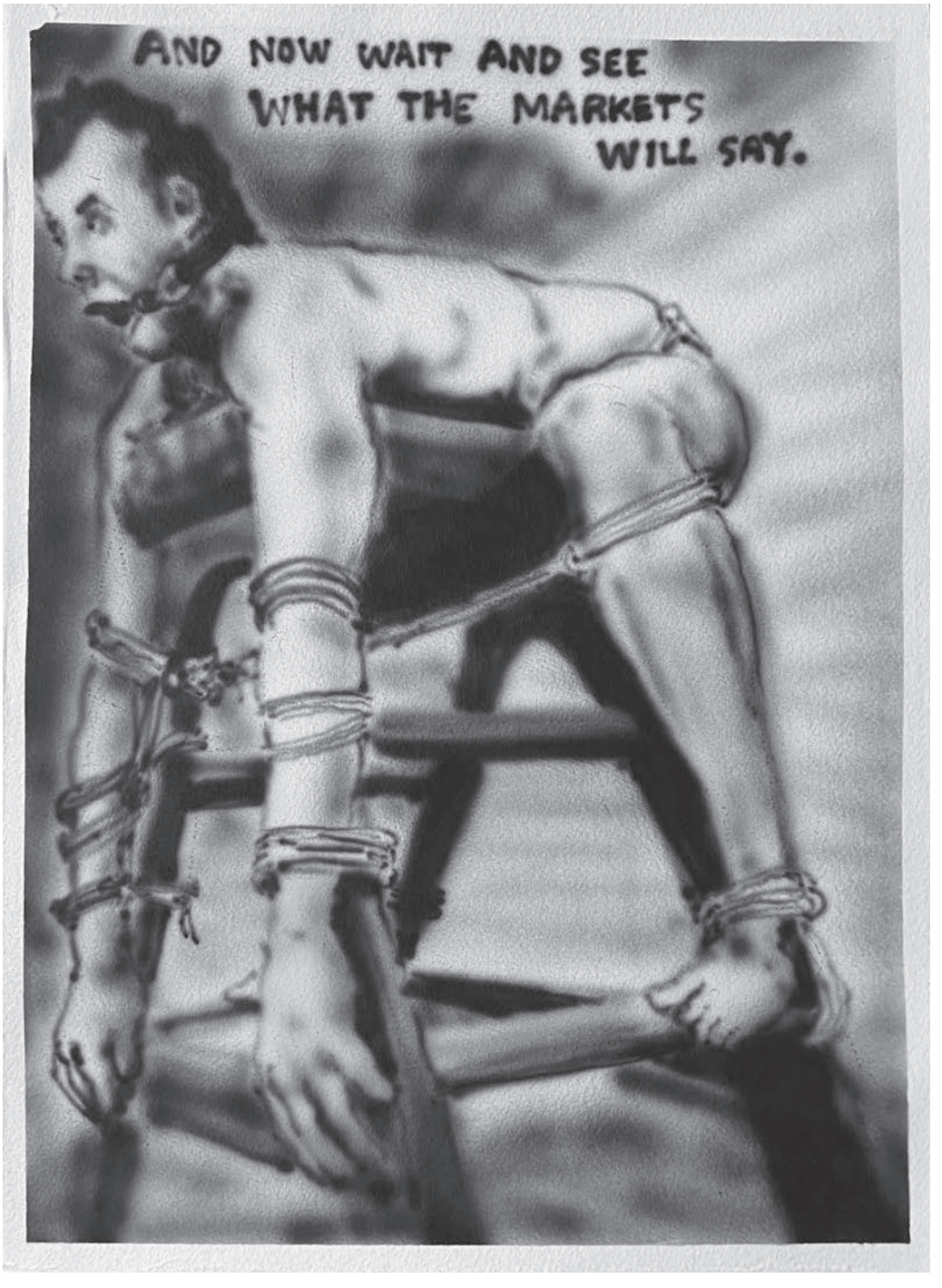
AND NOW WAIT AND SEE
WHAT THE MARKETS
WILL SAY.

KORMÁNYOS ÁKOS

VÍZ ÉS VÉR

(2. RÉSZ)

*

Nekem folyton forrt a vérem.
Olyan voltam, mint egy örök kamasz.
A probléma csupán, hogy elég hamar megtanultam,
hogyan ne legyek jóban a testemmel, ezért inkább kiléptem belőle.
Távolabbról, úgy három-négy méterről néztem folyton, hogy forr a vérem.
Most meg…
Most meg úgy kell melegíteni.
Három napja rosszul lettem, mentőt hívtam.
Sürgősségi, majd az onkó.
Rossz a vérképem.
Más vérével hozzák rendbe.
Hűvösen kell tárolni, ezért mielőtt fúzióba léphetnék az idegen vérrel,
azt felmelegítik.
Egy műanyag csőbe töltik, és rátekerik egy henger alakú fűtőtestre,
de nem forralják fel.
Pedig nekem az az ismerős.
Nézhetném innen a székből,
hogy hogyan forralják a vérem.

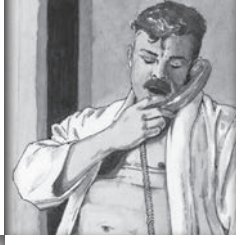

*

Androgün lettem.
Nem vagyok már férfi, de nő sem.
Pedig nem vagyok erőtlen.
Nem elgyengülésemben lettem nemtelen.
Most épp erős vagyok.
Erősebb, mint valaha.
Vékony, de szikár.
Izmaim aprók, de mitológiai erővel és feszességgel ülnek csontjaimon.
Inaim feltétel nélkül mozgatják őket.
Erősebb vagyok, mint valaha,
és közben nem vagyok már férfi.
Fáradt vagyok.
Androgün vagyok.

*

Azt olvastam tegnap egy regényben,
hogy ha az embereknek olyan fontos lenne az oxigén,
akkor mérnék,
hogy ki mennyit szív belőle.
Kinek mennyi jár.
Azért nem mérik,
mondom én,
mert akinek jár,
annak eszébe sem jut.
Én hónapok óta mérem az oxigént.
Csak nem úgy, hogy kintről,
hogy kint mennyi van, és abból mennyi fogy, és mennyi van még.
Hanem bentről. Bennem mennyi van.
Akiknek a vérében 96% felett van, azok úgy élnek le egy életet,
hogy nem tudják, hogy az oxigént mérni is lehet.
Csak ha 95%-ra süllyedsz, akkor tárul ki előtted ez a másik világ.

*

Valójában zombi vagyok.
Elhalt sejtek szaporodnak bennem.
Ha túl sokáig élek, akkor átszövik a testrészeim,
és mint egy valóra vált horrorfilm,
két lábon járó halott sejtcsomó leszek.
A zombis filmekben senki nem akar
sokáig élni, miután megharapták,
senki nem akar androgün zombi lenni.

*

Gyakran írok önéletrajzi jellegűt.
Éppen ezért tartozom most egy vallomással.
Nem vagyok rákos, és nem fogok meghalni.
Miért vettem hát el ilyen erőszakosan ezt az élményt
azoktól, akikhez oly közel áll.
Amikor felvettek az onkológiára dolgozni,
a terapeutám nem örült.
Azt mondta, hogy a daganatos betegek
egyszerre akarnak élni és meghalni is,
és ez nekem nehéz lesz.
Mert én is egyszerre akarok élni és meghalni.
Azt hiszem, van itt keresnivaló.
Nem vagyok rákos, csak meg akarok halni,
és halálom után élni szeretnék még.
Vagy talán csak időutazni szeretnék.
Visszamenni egy évtizedet a múltba.
Ahogy azok is teszik, akik megkapják a diagnózist.

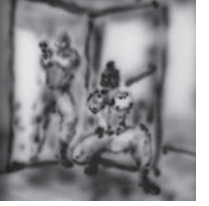

*

Hát ez az.
Jó lenne visszamenni a múltba.
Ahogy oly sok kötettel lenni szokott,
én mindebből a sok versből csak egyet akartam megírni.
Az elsőt.
Megbántam, a döntéseimet, és ezt el akartam mondani.
Ahhoz nincs jogom, hogy ennyi év után
belekontárkodjak a hétköznapjaidba,
így személyesen nem tehetem.
Az önzés volna.
Megírtam hát az első verset, és
írtam hozzá egy egész ciklust,
hogy egyáltalán reménye legyen annak,
hogy eljut hozzád, hogy olvasod,
és súlya legyen annak, amit közlök.
Szóval írni kezdtem vízről és vérről,
szervekről és bomlásról.
Ha szakmaiasan akarom,
ascitesről és regresszióról.
Néha rám rakódik döntéseim súlya.
Ilyenkor hosszú percekre nem folyik más, csak víz és vér.
Ezekben a hosszú percekben írtam ezeket a verseket.
Egyszerűen néha-néha eszembe jut,
hogy én azt a 60 évet is veled szeretném tölteni,
és már egyet sem lehet.
Amúgy jól vagyok.

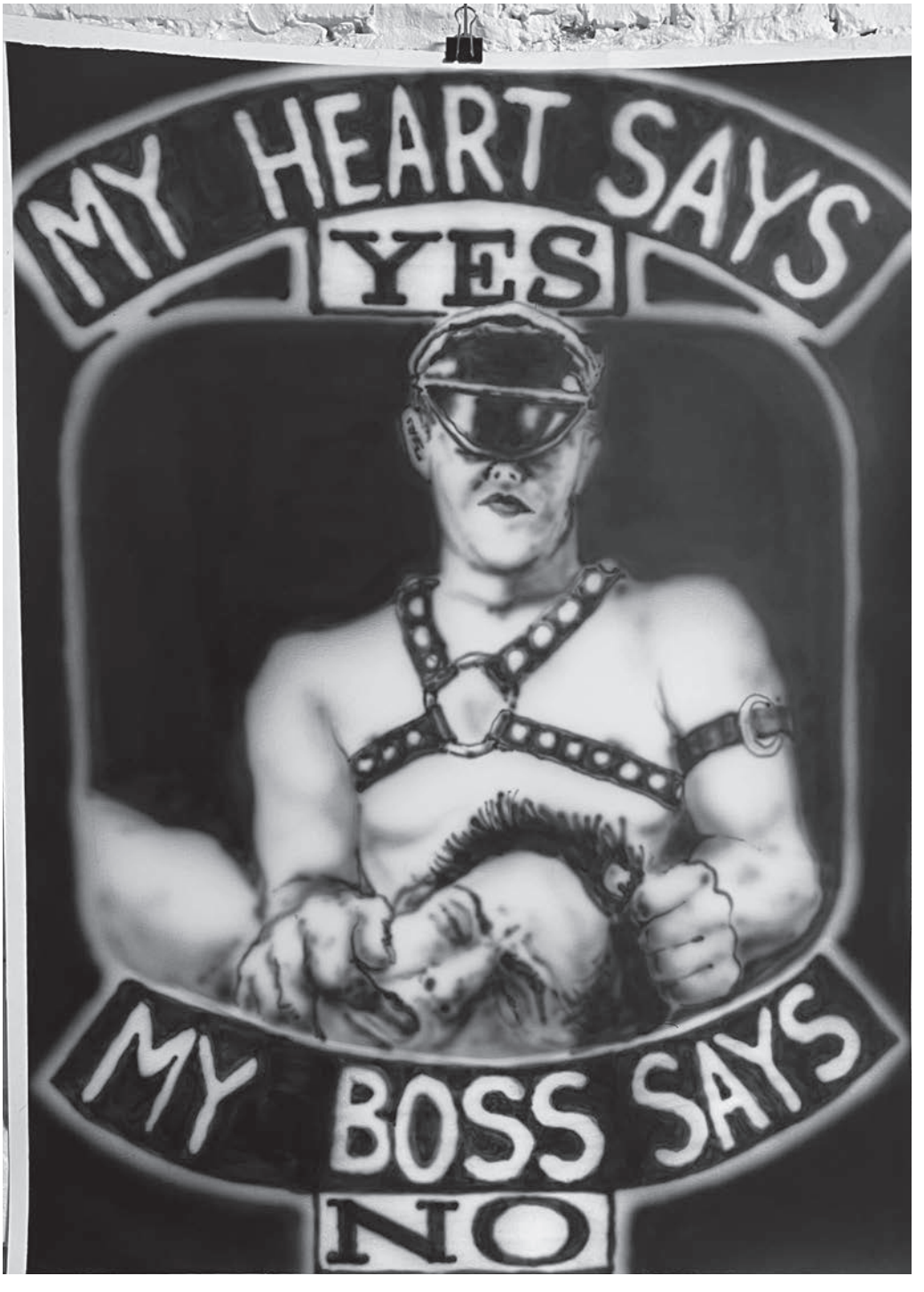

MY HEART SAYS YES

BÁNYAI ÉVA

A BODOR-APA

APAFIGURA-VÁLTOZATOK A BODOR-PRÓZÁBAN

A korábbi években, évtizedekben számos tanulmányban, majd doktori disszertációban, és ennek következtében kiadványokban értekeztem röviden-hosszabban a Bodor-prózáról, a Bodor-konferenciára[1] való meghívásomkor az első reakcióm az volt, hogy amit gondoltam erről a szövegtérről, már kifejtettem korábbi írásaimban.[2] Ugyanakkor mégis hagytam magam meggyőzni, és tenni egy próbát a kortárs magyar próza apafiguráinak körüljárására vonatkozó projektemet kibővítendő, azaz kísérletet tenni a Bodor-próza elhallgatott vagy hiányzó apafigura-változatainak a körüljárására, amelyek révén a következő kérdések merülhetnek fel: milyen (humán vagy nonhumán) viszonyok teresülnek a Bodor-prózában megkonstruált torz, nemlétező, mostoha vagy „fogadott" apák-fiak léte és kapcsolata révén, és leírható-e mindez a kelet-közép-európai hatalmi diskurzusok, a totalitarizmus nyelvi megképződésének beszédmódja felől. Mivel korábbi írásaimban már foglalkoztam a Bodor-prózában megjelenő térképzetekkel, elhallgatásalakzatokkal és hatalmi viszonyrendszerekkel, elkerülhetetlen a korábbi gondolataimnak és megjegyzéseimnek jelölt vagy jelöletlen újbóli felhasználása.

Apátlanok a címe a fent említett, apafigurákat vizsgáló projektemnek, amelynek keretében eddig Vida Gábor, Papp Sándor Zsigmond, Tompa Andrea és Dragomán György prózájában vizsgáltam az apafigura hiányát vagy káros létét, mindennek transzgenerációs hatását. A felsorolt szerzők regényeiben körvonalazódnak a hatalom és egyén viszonytereit, a mindenkori kisebbségi (társadalmi, etnikai, gender-) perspektívát, a leírás/megnevezés/elhallgatás viszonyait, „az elbeszélés nehézségeit" leíró stratégiák. Ugyanakkor a regényekben egy olyan Erdély-re-konstrukció, re-prezentáció képződik meg, amely a külső-belső elkülönböződéseket, a mi/ki a magyar (vagy minden más) szociálantropológiai vonatkozásokat a nyelvi megformáltságban testesíti meg, az elhallgatás ellen a beszéd cselekményesítésével lép fel. A T(rianon)-szindróma lebontásában is fontos szerepet játszó prózatextusokban az okok felfejtése is szétszálazható: a különböző külső-belső háborúk eredményeként a traumák tovább generálódnak, a tér szétesése beíródik a szereplők arcába, testébe is, s mindezt az apafigurák jelenléte vagy hiánya is erősíti.[3]

Nem célom, hogy a felsorolt regényekre, illetve a következő tágabb időszakban vizsgálandó regényekre rányomjam az „aparegények" műfaji bélyegét, úgy vélem, ezeknek a tágas perspektívából értelmezhető regényeknek az esetében sem működik a műfaji elhatárolódás. Több e témát vizsgáló írásban megemlítik a következő idézetet: „Az aparegény […] nem műfaj, ellenben az apa az műfaj. Az európai kultúrában az apa egy főműfaj. Minden az apáról szól, ez egy apakultúra, és az apa nagyon erős tabu alatt áll, az apa érinthetetlen" – mond-

1 *A körzet poétikái – konferencia Bodor Ádám életművéről*, Budapest, PIM, 2023. április 13–14. https://pim.hu/hu/esemenyek/korzet-poetikai

2 Többek között: Bányai Éva, *Térképzetek, névtérképek, határidentitások*, Kolozsvár, Komp-Press, 2011, Bányai Éva, *Terek és határok*, Kolozsvár, Casa Cărții de Știință – RHT, 2012, Bányai Éva, *A hatalmi terek változatai Bodor Ádám prózájában*, http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_book/2021/25bghun/25bghun-2021-ch16.pdf stb.

3 Lásd bővebben: Bányai Éva, *Apátlanok* = Deczki Sarolta – Vásári Melinda (szerk.), *Reáliák. A magyar próza jelene*, Budapest, Kijárat Kiadó, 2021, 285–292.

ja Esterházy Péter egy interjúban,[4] amely mondat ugyan kinyilatkoztatásként hangzik, de tompítva az élét, ez is mintegy bizonyíték arra, hogy a magyar kultúrában, irodalomban kiemelt szerepe van az apának, az apafigurák megformálásának.

Az általam eddig vizsgált regények egy részére érvényes Tamás Zsuzsa *Elapátlanodva – Az „aparegények" mint rendszerváltó regények*[5] című tanulmányában is említett Philippe Lejeune-féle önéletrajzi szerződés,[6] az olvasó elvárja a szövegek vallomásos, önéletrajzi jellegét, némi játékot a szerzői tulajdonnévvel. Tompa, Papp és Vida egyes regényeiben számottevőek és meghatározóak az önéletrajzi elemek, Bodor esetében viszont, mint látni fogjuk, érvényesül egy játékos, de erős eltávolító gesztus is.

Jelen írásom címe több értelmezési lehetőséget kínál. Egyrészt lehetne vizsgálni Bodor Ádámnak az apjához fűződő viszonyát az általa adott interjúk függvényében (erről csak jelzésszerűen és annyit említek meg, amennyit a próza felől érdemesnek és relevánsnak tartok). Írásomnak inkább a Bodor-próza Apafigura-változatainak vizsgálata a célja, valamint az ezzel szorosan összefüggő „rendszer-apa", avagy a diktatórikus hatalmi rendszer által megképzett vezető, a hatalom mint apafigura megformálásának szövegbeli megjelenése. Ezen írás lehetőségein túlmutató cél lenne a hatástörténet kifejtése: Bodorról, mint a magyar prózairodalomban betöltött apa-figura szerepéről, vagyis a Bodor-próza fiatalokra tett hatásáról egyrészt már több írásom is megjelent (például hogyan jelenik meg a Bodor-féle térképzet, névtérkép, határidentitás a posztbodoriánius áramlatokban evező prózaíróknál[7]); illetve az elmúlt időszakban két önálló prózakötet is napvilágot látott: az *Állomás éjszaka. Tízkezes egy Bodor-novellára*,[8] valamint a Bodor 85. születésnapjára megjelent *Eronim Mox: Receptek végnapokra*,[9] amelyekben a Bodor-tisztelgők írásait olvashatjuk egybegyűjtve.

Mindazt, amit a Bodor-papáról tudunk, a Bodor Ádám által adott interjúkból körvonalazódik. Bodor Bertalan a 19. században született, azokat a polgári értékeket vitte is tovább az életében, és 51 éves volt, amikor Ádám megszületett.[10] Nemcsak ez a viszonylag számottevő időbeli távolság választotta el őket egymástól, ha-

4 *„Én egy kiegyensúlyozott magyar úr vagyok". Esterházy Péterrel beszélget Vickó Árpád,* http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/51/esterhazy.html [2023. 09. 06.]

5 Tamás Zsuzsa, *Elapátlanodva: Az „aparegények" mint rendszerváltó regények,* Prae, 2008. január 1. https://www.prae.hu/portfolio/4180-elapatlanodva-az-quot-aparegenyek-quot-mint-rendszervalto-regenyek/ [2022. 04. 06.]

6 Lejeune, Philippe, *Önéletírás, élettörténet, napló*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2003.

7 Lásd bővebben Bányai Éva, *Térképzetek, névtérképek, határidentitások* ide vonatkozó fejezeteit.

8 *Állomás éjszaka, Tízkezes egy Bodor-novellára*, szerk. Varga Réka, Kolozsvár, Koinónia, 2011.

9 *Eronim Mox: Receptek végnapokra*, sajtó alá rendezte Vas Norbert és Vincze Ferenc, Budapest, Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, 2021.

10 „Ő még a tizenkilencedik században született, én pedig igen későn, ötvenegy éves korában, talán egészen váratlanul érkeztem. Ez nem egyszerűen nagy korkülönbség volt, minket egy korszak választott el egymástól." Bodor Ádám, *A börtön szaga*, Budapest, Magvető, 2001, 130.

nem a merőben másként megélt gyerek- és fiatalkoruk: az apa beleszületett egy polgári, értelmiségi jómódba, ami – a második világháború időszakát leszámítva – Ádám kora gyerekkorára is jellemző volt az ötvenes évek elejéig, a kommunista korszak beköszöntével viszont mindketten börtönbe kerültek (Ádám tizenhét évesen, az apja hatvanvalahányan került börtönbe).[11]

Bodor Ádám nagyon pozitívan, de mértéktartóan beszél az interjúkban az apjáról, ugyanakkor jelzi az időbeli távolságot és idegenséget is, ami révén nem kerültek, nem kerülhettek közel egymáshoz, és ami kapcsán leginkább szóba kerül az elkülönböződés: a *szerzői név* által, amely a Lejeune-féle önéletrajzi paktum Bodor-féle prózamegnyilvánulására irányítja a figyelmet. Ahogyan Bodor is jelzi az interjúkötetben: a Bodor-papa bizonyára nem vette volna jó néven „a szakmai leleményességet", hogy az ősi családnév mily módon hurcoltatik meg a *Sinistrá*ban. A Bodor-regények felkínálnak egy ironikus önéletrajzi értelmezési lehetőséget is: a *Sinistra körzet*[12] részleges énelbeszélő narrátorának vezetékneve, pontosabban a Puiu Borcan ezredestől kapott álneve – a magyar nyelvben bevett formulával ellentétben: fordított sorrendben – megegyezik a szerzői névvel, és egy párbeszédben elhangzik a harminchatos évszám is születési évként, amely jó évjárat volt, mind vitték valamire. *Az érsek látogatásá*nak[13] egyik fő utcája a *Február huszonkettedike* sor, amely dátum – kiegészítve a *sinistra*i évszámmal – megegyezik a szerző születésnapjával, a *Verhovina madarai*nak[14] az én-elbeszélője pedig a lecsupaszított, mellékjelektől – s ezzel együtt a magyar vonatkozásától – mentesített, megfosztott fogadott fiú: Adam. Ezek a szöveghelyek és attribútumok valamilyen szinten a genezisre: világ- és szövegteremtésre irányuló ironikus, eltoló, elidegenítő, eltávolító rájátszás eklatans példái, a Bodor-prózára jellemző prózapoétikai megnyilvánulás.

A Bodor-szövegek apafiguráira is érvényes az eltávolítás/eltávolodás gesztusa, legalábbis ez olvasható ki abból az általam csak jelzésszerűen felvázolt ívből, amelyet néhány kiemelt szöveg révén a következőkben bemutatok. Már rögtön az első novelláskötet, *A tanú* második elbeszélésében megformálódik egy elhallgatott, elmosódott apakép. *A kutya alakú hófolt*ban pozitív múltbeli apakép körvonalazódik: a fiát (egyelőre nem fogadott fiát!) kirándulni vivő, az erdőbe, a természetbe beavató apa, akihez sok kedves gyerekkori emlék kötődik: a sok közös kirándulás alatt többször lekésik a vonatot, vidáman összetörik magukat a kutya alakú hófolton, amely hófolt biztosítja a változások kö-

11 „Azonos történéseket tehát világnézetünknek, életszemléletünknek megfelelően merőben másként éltünk meg, ez a kétféle beállítottság kapcsolatunkat végigkísérte, a különbözőség jegyei, azt hiszem, áradtak feléje az írásaimból is. Tartok tőle – nem irodalmi értékekre gondolok –, nem is igazán értette meg őket. De ami ezeknél fontosabb, nagyon türelmes és szerető, gondoskodó lény volt, így ez a tagadhatatlan távolság az én apa-élményemet soha, egy pillanatra be nem árnyékolta." Uo., 133.

12 Bodor Ádám, *Sinistra körzet. Egy regény fejezetei*, Budapest, Magvető, 1992.

13 Bodor Ádám, *Az érsek látogatása*, Budapest, Magvető, 1999.

14 Bodor Ádám, *Verhovina madarai. Változatok végnapokra*, Budapest, Magvető, 2011.

zötti állandóságot („A hegyekben a hó nyárra mindig ugyanott marad meg.”[15]), ugyanakkor az apát és a fiát az elbeszélés jelenében a magasságtól a mélységig, a hegytől a völgyig nagy, áthatolhatatlan és szükségszerű távolság választja el, amely érzés keveredik a félelemmel és a magányra, egyedüllétre való vággyal. A kommunikáció ellehetetlenül, miként a novellák (majd a regények) nagy részében is: itt már megjelenik a kihagyásos, elhallgatáson alapuló Bodor-féle prózapoétika. Ugyanez jellemző még tömörebben a *Vendégmadár*[16] apa-fiú kapcsolatára is, amelyben egy ígéretesnek induló fiúi karrier megtörése, az apai házba való hazaköltözése adja az alaptörténetet, de az elhallgatott motivációk mögöttiségére nincs rálátásunk. Az emberi attribútumok elbizonytalanításának folyamatáról ír erre a novellára is vonatkoztatva Bengi László,[17] s ez összefüggésben van a Bodor-szövegvilágra érvényes dehumanizációval is, ennek következtében pedig a familiáris kapcsolatok elbizonytalanításával.

Az Eufrátesz Babilonnál[18] című elbeszélés egy, az apa szekusok általi elhurcolásához köthető felnövéstörténetként is olvasható: az elbeszélő, a kamaszkorú Füles aznap fogja meg Nopritz Andrea mellét, amikor annak szekus apja, Marius Nopritz hadnagy megérkezik a fekete farmotoros Tátra kocsin Füles apjáért.[19] Túllépve azon az interjúbeli válaszon, hogy Bodoréknál soha nem volt a folyosó végén a vécé (amikor a kérdező Balla Zsófia az esemény valósághoz köthető részét firtatta), a novellában van egy (amúgy a Bodor-prózára kevésbé vagy ritkán jellemző) konkrét dátum: az 1952-es évszám, és egy frissiben elégetett, a püspökhöz kapcsolódó levél. E két szöveghely révén egyfajta referenciális olvasat is megképződhet, hiszen az interjúkból tudjuk, hogy Bodor Bertalant a Márton Áron-féle hazaárulási per miatt ítélték el. Az apától való el- és leszakadás a magára és külsőleg is, tehát duplán rázárt zárt budiban esik meg, hasmenés közben, Fülessel, a szekusok vegzálása közepette, miközben a szekusnak az Eufrátesz-nyomaton hagyott lábnyomát körberajzolva, megerősítve a szamár hímvesszőjét kisatírozza, mintegy gyermeki nézőpontból értelmezve a hatalom jelhagyását.[20]

Egy másik apa-történet a fülesbagolyhoz köthető, ahol megkonstruálódik a *Sinistra*-előkép a zsaru-(szekus?, besúgó?)-féle, erdőszerető apával, aki fülesbaglyot nézni mostohafiával jár ki az erdőre, a gyerek viszont a városhatárra járó kamionos Musztafa Mukkerman-nézést kedveli inkább, aki hatszázkét kilós testét motoztatja a gyerekekkel, némi cukorkáért cserébe.[21] A mostohafiú/fogadott fiú motívuma ebben a novellában kezd erőteljessé válni, itt még követhető/feltételezhető egy nem túl jó kapcsolat a mostohaapa és az anya között, a későbbiekben viszont még látens utalás sem lesz ilyen humán viszonyokra, legtöbb esetben semmilyen információ nem derül ki a fogadott fiak anyjára vonatkozóan.

15 Bodor Ádám, *A kutya alakú hófolt* = B. Á., *A tanú*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969, 36.
16 Bodor Ádám, *Vendégmadár* = B. Á., *Megérkezés északra*, Bukarest, Kriterion, 1978, 63.
17 Bengi László, *Az értelemképzés próbatételei Bodor Ádám korai rövidprózájában*, a Bodor-konferencián elhangzott előadás kézirata.
18 Bodor Ádám, *Az Eufrátesz Babilonnál*, Budapest, Szépirodalmi, 1985.
19 (Ezt amúgy említi Bodor is az interjúkötetben, hogy ilyen típusú autóval vitték el az apját, vö. *A börtön szaga*, 62.)
20 Mivel Dragomán György *A fehér király* c. regényének elemzésekor részletesen írtam e Bodor-novella transztextuális vonatkozásairól, itt eltekintek ettől, lásd a *Térképzetek* erre vonatkozó fejezeteit.
21 Bodor Ádám, *Vissza a fülesbagolyhoz* = B. Á., *Az Eufrátesz Babilonnál*, Budapest, Szépirodalmi, 1985.

A *Sinistra körzet*ben – ha egy félmondatos regény-összefoglalót olvasnánk: egy hős apa mindent magára-, fel- és elvállal, hogy fogadott fiát kimenekítse az elzárt zónából – igazán összejöhetne egy hőstörténet, ehelyett egy antihős és anti-apa figurája képződik meg: abban a világban, ahol minden látszólag[22] és álságosan, álnéven működik, a totalitárius rendszer által domesztikált egyedek beletörődésen alapuló rendszerében a hányás is szokássá válik: a rendszer denaturált szeszként azonosítódik. „Kezdetben hányni fogsz tőle, de aztán megszokod. / Biztos"[23] – hangzik el a regényben Andrej Bodor körzetbe érkezésekor a denaturált szesz ivására vonatkozóan: a körzetben a túlélés az életcél, amelynek egyik eszközévé a denaturált szesz fogyasztása vált, s ezzel kedvenc italukká is minősült (más nem is lévén). A totalitárius rendszer is ekképp válik domesztikálttá: kezdetben hány(ik) tőle az ember, de aztán – megízesítve és megszűrve, saját koktéllá keverve – megszokja. Ennélfogva mindannyian előbb vagy utóbb belekeveredenek valamibe, miként Andrej Bodor is Sinistrára érkezésekor, és végre találkozva a rezervátumban fogadott fiával, Béla Bundasiannal, ez utóbbi figyelmezteti is erre: „Hiszen most már maga is közéjük tartozik. Másként nem lehetne itt."[24] Nincs körülírva, pontosítva a „közéjük" fogalma: a hatalom részeseinek és alárendeltjeinek, a „valamibe való belekeveredettek" halmaza formálódik meg, egy képlékeny, valakinek kiszolgáltatott, bizonytalan, látens halmaz. Nyelvileg körülírhatatlan a „mibe" való belekeveredés is, mint ahogy a „valami/valaki" névmás is a megfoghatatlan, látens *más*(ik) voltát kérdőjelezi meg.

A Bodor-regények alaptörténetéhez hozzátartozik a valamibe való belekeveredés és kikerülhetetlenség, elodázhatatlanság élménye. Ez szoros összefüggésben áll a hatalmi viszonyok teresülésével: a belekeveredés biztosítja a rendszeren belüliséget. Andrej Bodor Sinistra körzetbe való látogatásának a célja (a kalandvágyon kívül) fogadott fiának megtalálása és megszöktetése, de ahhoz, hogy ezt az adott körülmények között véghez vigye, gyilkosságba keveredik, amelynek moralitását a látencia eszközeivel élve nem vonatkoztatja magára. *Az érsek látogatásá*nak a narrátorai sem mentesülnek a hatalommal való kollaborálás alól, Bogdanszki Dolinába való érkezésük és onnan való távozásuk ideje alatt a hatalmi rendszer(ek) nek való kiszolgáltatottságban ténykednek. A *Verhovina madarai*ban már olyan sokrétegű, plurális hatalmi berendezkedés körvonalazódik, hogy Anatol Korkodus azt se tudja, kivel kollaborál, vagy kivel kéne egyezséget kötnie, a végén mégis belehal. A belekeveredés minden esetben együttműködést feltételez, a rendszerhez való odatartozást. A hatalmi viszonyok teresülnek: a sinistrai-verhovinai tér által létrehozott viszonyrendszerben a hosszas beleivódás révén mindenki a hatalmi rendszer részévé válik: létrehozó, hordozó vagy alá-

22 Vö. Lőrincz Csongor, *Elbeszélés és fordítás*, Tiszatáj, 2021/12, 85–99.
23 *Sinistra körzet,* Uo., 22.
24 *I. m.*, 77.

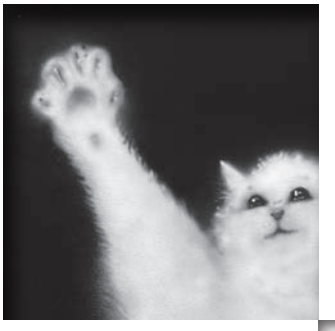

vetett pozícióban. Ezért válik differenciálatlanná a sinistrai hatalomtér: mindenki egyszerre hóhéra és áldozata a rendszernek.

Egy terület attól a pillanattól tekinthető antropológiai értelemben vett helynek, „amikor az identitás és a viszonyok összekapcsolódása révén szert tesz a stabilitás minimumára”[25] – állítja Marc Augé. Augé tipológiájában a nem-helyek nem rendelkeznek az antropológiai hely hármas, identitásképző, közösségi és történeti ismérvével. Amennyiben a helyet apává transzponáljuk, kiderül, hogy a Bodor-szövegekben nyoma sincs a stabilitás minimumának, a Nem-helyek mintájára Nem-apák konstruálódnak meg: úton vannak, útban vannak, útközben, nem a helyükön, mert nincs is helyük. Nem formálódik meg az antropológiai értelemben megformálható apa: nem rendelkezik identitásképző, közösségi és történeti ismérvekkel, ezáltal nem is formálódhatnak meg az erre támaszkodó viszonyok és humán kapcsolatok. A Merleau-Ponty féle térviszonylatokban – a tér meghatározza a viszonyokat és a viszonyok teresülnek – a Bodor-próza tere a másság/idegenség viszonyait hozza létre: a nem-apák, nem-családok terét. Béla Bundasian maga elé köp, majd később hányni is fog, amikor öt év után meglátja az ő kiszabadítására érkező kollaboráns apját, Anatol Korkodusnak sincs semmiféle tekintélye a fogadott fia (és egyáltalán: senki) előtt, amikor kiderül, hogy kegyvesztetté vált. Nincs apai auktoritás, a pater familis a családi struktúra legfelső fokát illetné, de inkább a hatalomra vonatkoztatható, ami amúgy is körvonalazatlanná válik a *Verhoviná*ban is, a *Sehol*ban[26] pedig végképp. Ez utóbbi kötetben is van egy apa-figura, aki állatméreggel öli meg az egyébként szinte állati közegből, a hontalan asszonyok menedékhelyéről elhozott mostohaanyát, a címadó Paraszkívát,[27] a megmérgezése ugyanolyan mindennapi halálesetként lesz elkönyvelve, mintha szívstopban halt volna meg (ha már felületesen az került a nyomtatványba, nem érdemes átírni, újat írni, a hivatalos irat számít a cinikus, dehumanizált közegben, másnap jön helyette egy újabb kortalan menekült asszony, mindenki pótolható). A Bodor-szövegek tele vannak a mindenkori kiüresedett ideológiai szólamok ironikus kipellengérezésével, pengeéles, cinikus, olykor nyeső szó- és idióma-használattal, számtalan példát lehetne felsorolni

25 Marc Augé, *Nem-helyek. Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába,* ford. Fáber Ágoston, Budapest, Műcsarnok, 2012, 35.
26 Bodor Ádám, *Sehol*, Budapest, Magvető, 2019.
27 Bodor Ádám, *Paraszkíva* = B. Á., *Sehol*, Budapest, Magvető, 2019. 17–39.

minderre akár a korai novelláktól a regényeken át a *Sehol*ig bezáróan és egyre erősebbé válva.

A Nem-apa és Nem-család tere és viszonyhálózata dominál a szövegekben, mindez a pedofíliára, homoszexualitásra, „családelhajlásra" vonatkozóan is érvényes: Az *Utasemberek*ben előbb szüzet követelnek kocsmai felhozatalként, de beérnék egy szűz kisfiúval, a számtalan *fogadott*, *mostoha* apa-anya-gyerek epiteton ornans-ként is funkcionál, Nikifor Tescovina pórázon vezeti az egyik lányát (aki gyerekként is Géza Hutirával él), később a többi gyerekét árulja, Olejnek doki Hamza Petrikáékkal űzi el a magányát. Nem számít, ki kinek a felesége, időnként kölcsön adják, kérik, használják: Elvira Spiridon Coca Mavrodin által lett kiutalva Andrej Bodornak, aki korábban elkérte a távozó Vili Dunkától a társát, Aranka Westint, Gabriel Ventuza elkéri Natalia Vidrát Sebastian Vidrától, de Natalia inkább Colentina Dunka ágyába költözik, és bőven lehetne tovább sorolni a példákat. A női szereplők egy része előbb-utóbb leszbikus lesz (Natalia Vidra *Az érsek látogatásá*ban, a két cefre a *Verhovina madarai*ban), mintsem hogy hagyományos, elvárt, tradicionális kapcsolatban létezzenek a férfiakkal, Anatol Korkodus gyerek kinézetű Roswithájáról se lehet pontosan tudni, hány éves.[28] Egy rokonsági vonás lenne érvényes: a rokon lelkek, akik a magány szerelmesei, legalábbis így próbál Andrej Bodor falvédőkre illő, bornírt szöveggel Géza Hutira bizalmába férkőzni.[29]

Nincs auktoritás, aktorok mozognak, olykor Marionett-bábuként, a legtöbb esetben kideríthetetlen, hogy kik, milyen hatalmi erők mozgatják a szálakat és hol. A szálak, pontosabban az úszó fakérgek víz alatti

28 Kérdésként merül fel, mikor kap 18-as karikát a Bodor-összes.
29 *Sinistra*, 75.

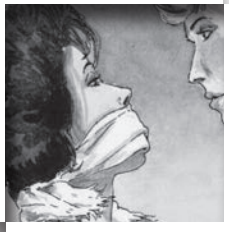

mozgatásáról juthatnak eszünkbe az írásom elején említett térátalakulások: a Trianon-szindróma következtében a tér szétesése beíródik a szereplők arcába, testébe is. *Az érsek látogatásá*ban ez is a Bodor-féle átfordításként konstruálódik meg: a kronotopikus koordináták szerint 1920-tól a Medvegyica folyó határt váltott és változtatott, Viktor Ventuza, a magvető ősapa „Ezerkilencszázhúsz óta űzte kényes mesterségét, amikor egy áradáskor a folyó medre teljesen megváltozott. A Medvegyica itt határfolyó volt, és egy kiadós esőzés után egy éjszaka nem zúgva, bőgve, hanem csöndben és alattomban áttörte a gátakat. Attól az éjszakától kezdve nem északról, hanem délről kerülte meg a várost. Hogy valami rettenetes dolog történt, azt az az átható bűz is jelezte, ami a sok kimosott árnyékszék miatt a táj fölött lebegett. Bogdanski Dolina a koromsötét éjszaka néhány órája alatt, amíg lakosai úgyszólván aludtak, egyszerűen átkerült a túlsó partra. Egy másik országba."[30] A korábban embercsempész apa, Viktor Ventuza „vízihalott képében tért vissza félútról a városba", az ő földi maradványaiért érkezik Bogdanski Dolinára Gabriel Ventuza, az egyik fia, aki *bérelt* anya mellett nőtt fel az Al-Duna egyik, azóta elárasztott levendulás szigetén, s aki soha nem beszélt apjával, de büszke arra, hogy Viktor Ventuzának számtalan (vagy számolatlan) gyereke egyikeként őt is kimentette onnan pár napos korában. Gabriel Ventuza a névtelen narrátortól tudja meg, hogy Natalia Vidra is az apja lánya, mert sokan úgy fizették ki az embercsempész apát, hogy otthagyták neki a kedvesüket, feleségüket, így Viktor Ventuza magvetővé válva, ősapaként szétszóródott, szétszórta magát a közegben, de akit sajátjának érzett, azt kimenekítette onnan.[31] A narrátor ironikus válasza – „Messzire jutottál." – mintegy replikaként hangzik a *Sinistra*beli „mind vittük valamire" szentenciára.

Befejezésként érdemesnek tartom felidézni a *Börtön szagá*ból azt a jelenetet, amelyben szóba kerül a röpcédula szövege, amely miatt vált politikai fogollyá Bodor Ádám tizenhét évesen, s amelynek következtében közvetett módon – és átvitt értelemben, bodorosan ironikusan – értelmezhetünk Bodor-szövegeket: „Emberek, harcoljatok a vörös kutyák zsarnoksága ellen, akik elhurcolják *apáitokat, fiaitokat, rombadöntve családi életeteket*. A Vezetőség."[32] (Kiemelés tőlem, B. É.) „Odabenn a börtönben gyakran idézgettük is egymásnak a fiak elhurcolására vonatkozó megállapítást, mint a kol-

30 *Az érsek látogatása*, 19.

31 "Attól fogva hetven éven át Viktor Ventuza segített át minden álmodozót a túlsó partra, és hogy mestersége ezernyi szennyes rejtekébe soha bele ne pillanthassanak, pár napos korukban kicsempészte innen saját gyermekeit is." *Uo.*

32 *A börtön szaga*, 61.

lektív alkotás látnoki pillanatát. Nem volt igazunk? Ugye, hogy elhurcolták! Néha jókat röhögtünk odabenn. De nem mindig volt min."[33] Bodor az ifjúságát és a későbbi éveit is egyaránt meghatározó (politikai-ideológiai indíttatású/motiváltságú) bebörtönzését, illetve a történelmi-társadalmi fordulatok révén bekövetkezett traumatikus élet- és térváltásokat úgy értelmezi, mint amely nélkül valószínűleg kevesebb eséllyel vált volna íróvá, mindez meghatározva írásainak világszemléletét is. Valóban, összességében röhögtető a Bodor-próza, a humora, iróniája páratlan, de a jövőképe és az „értékhorizontja" kiábrándító és borúlátó. Az identitások viszonylagosításával, azok határhelyzeti meghatározottságának, valamint az álküldetéses történeteknek a tematizálásával együtt a Bodor-próza hatalom-fogalma, hatalomképe is az apa- és családképpel korrelál, eltávolítva attól a jól meghatározott, körülhatárolt hatalom- és ellenségképtől, ami ellen egyáltalán lehet lázadni. A szereplők be vannak zárva a sinistrai, verhovinai világukba, amely világ belőlük képződik meg, a „szabadság igézete" is csak külső „adottság", Sinistrát és Dolinát csak engedéllyel lehetett elhagyni, Verhovinából pedig már elmehetnének, de minek: a saját maguk és a tér foglyai, a téré, az egyetlen entitásé, amelynek identitása van, s amely leginkább olfaktív viszonylatban értelmezhető: a Bodor-tér szagaként. Amely tér viszont az eleddig legutolsó novelláskötet végén, a *Sehol* utolsó novellájában, a *Rebi*ben ismét magába zárul és – a viszonylagosítás, a látencia és az értelemvesztés motívumait behozva – vélhetően megszűnik.

33 *Uo.*

NOT HEHE

SZIRÁK PÉTER

MEG VAN ÍRVA?

A *VERHOVINA MADARAI*RÓL[1]

A Bodor-regények a Bodor-novellák tematikus-motivikus elemeinek leleményes, rendkívüli textuális intenzitást eredményező újraírásaiként olvashatók. A *Sinistra körzet*, valamint az ebből a szempontból kompozicionálisan talán kevésbé mértéktartónak, másodlagosnak viszont korántsem tekinthető *Verhovina madarai* a variatív-iteratív ismétlés révén olyan *hálózatos komplexitást* mutat, amelyben a történetmondás paneljei, valamint az elbeszélői és szereplői frazémák (a gyakran szövegközi kapcsolatokként feltűnő „bodorizmusok") újrahasznosulása is végbemegy, messzemenőleg kiaknázva a tájolvasás és a nyelvi atmoszferikusság, az irodalmi hangoltság teremtő képességének lehetőségeit. Verhovina, illetve Jablonska Poljana kétségkívül Sinistra *szomszédságában* van. Lőrincz Csongor mérvadó interpretációjában a *Verhovina madarai*t – az alcímben szereplő „változatok"-ra utalva, az iterációkat és a fordítási műveleteket vizsgálva – a *Sinistra körzet* újraírásának/variánsának tekinti.[2] Bodor Ádám az epikai világalkotás mimetikus kódjait, így a regionális ismerősség szokványait hasonlóképpen billenti ki, a szöveg folytonosságát, az olvasás folyamatszerűségét minduntalan megtörve, talán azzal a különbséggel, hogy míg a *Sinistrá*ban az *iteratív szóródások* (a nem-identikus ismétlések) az *idiomatikus-frazemikus* bontásokig, átszerelésekig, cserékig, átvitelekig (pl. a sokat emlegetett tálca-hal felcserélések!) átjárják a szöveget, addig – noha van benne erre is anagrammatikus (így a Nik/a/ szóródása a különböző nevekben: Nika Karanika, Vaneliza Nikonuk, Damasskin Nikolsky, Nikolina-telep, Duhovnik, Hamilcar Nikonuk, Nikon fényképezőgép) és működi példa (Elvira Spiridon – ez a vezetéknév Wass Albert *A funtineli boszorkány* című regényében is szerepel – Sinistra körzetbéli „cinegelábá"-nak átvitele Nika Karanikára, a „cinege démon"-ra[3]) – a *Verhovina madarai*ban az alineáris olvasás, a jelentéstani nyitódás, a szemantikai-modális ambiguitások/bonyodalmak leginkább a *történetalakítás* és az *elbeszélésszervezés* (öntükröző) szintjén, ezek relációjában képződnek meg. Ilyen effektusoknak tekinthető a megbízhatatlan elbeszélő(k) „alkalmazása": az én-elbeszélés (Adam mint a telep krónikásának „hangja") és a harmadik sze-

1 A tanulmány a *Biopoétika a 20–21. századi magyar irodalomban* című NKFIH-pályázat (K 13092) támogatásával készült.

2 Lőrincz Csongor: *Elbeszélés és fordítás*. Bodor Ádám: *Verhovina madarai*, Tiszatáj 2021/12. 93.

3 L. Smid Róbert: *Egy körzet természetrajza. Zoopoétika Bodor Ádám regénytrilógiájában*, Alföld 2023/6, 54.

mélyű, szcenikus elbeszélés, illetve az elbeszélő idő fejezetek közötti váltása, az elbeszélők hiányos, korlátozott ismeretei, a történetelemek rendszerint titkot rejtő mozaikossága, a narratív hiátusok, valamint a hangsúlyozott közvetítettség,[4] így Eronim Mox szakács/meséskönyve, illetve Korkodus feljegyzései.

A szövegben aktiválódó műfaji értelmezők, a cselekménybonyolítás ismétlődő sémái és toposzai tekintetében míg a *Sinistra* szövege a próbatételes kalandregény, a családregény, a kémtörténet és a „szabadulástörténet" diskurzusait idézi meg ironikusan, addig a *Verhovina* a *család-* és *nevelődésregény* (Anatol Korkodus, mint egyfajta pótapa, a gledini javítóból veszi ki a „vadócokat", a „madarakat", hogy a „végtelen szabadság igézetében találjanak magukra, a boldogulás útjára."[5] – a *Sinistra* egyfajta fordított Télemakhosz-történetet figuráló apa-fiú relációja itt ekként ismétlődik![6]), valamint a *kémhistória* (pl. Kotzofán, Gusty) és a *krimi* (a gyermekek halála és a különböző gyilkosságok töredékes történetei) groteszk modulációit mutatja. A zárt körzet (itt: viszonylag zárt telep) kronotoposza is variálódik, s a cselekménybonyolításban itt is meghatározó szerepet játszik *az idegen érkezésének* és a már ottlévők *távozásának (szökésének)* toposza: Korkodus részben a gledini javítóintézetből „népesíti be" Jablonska Poljanát; a javítóból érkezők egy része ismeretlen helyre távozik, vagy Korkodus maga viszszaviteti őket oda (6.); a múltban a Czervenskyek is ismeretlen helyre távoztak, de megszökik Olga Kapusztin gondozónő (70.), Roswithát pedig (állítólag) Vaneliza Nikonuk alprefektusnő szökteti meg (102.).[7] A „távozás" másik gyakori módja a gyilkosság vagy öngyilkosság általi

4 L. Lőrincz Csongor: *Folytonosság vagy ismétlés?* Bodor Ádám: *Az érsek látogatása*, Alföld, 2000/7, 97–106.

5 Bodor Ádám: *Verhovina madarai. Változatok végnapokra*, Bp., Magvető, 2011, 6. A későbbiekben erre a kiadásra utalok a lapszámokkal.

6 A 2023. április 13–14-én a PIM-ben megrendezett Bodor-konferencián Bányai Éva előadása foglalkozott átfogóan a Bodor-regények apa-fiú relációjával. A vitában szóba került, hogy e viszonylatban ismétlődő elem a biológiai konnexió ignorálása.

7 Anatol Korkodus intézetből hozott védenceivel „(N)em is áltatta magát, madaraknak hívta őket, tudván, hogy vége mindig az, hogy egy szép napon elrepülnek." (6.) Verhovina madarait ismeretlenek elüldözik, a metaforikus értelemben vett „madarak" pedig elszöknek. Az így értett madarak a motivikus háló részeként szoros kötésben vannak a vízzel: a határok megsértése, áthágása, tudomásul nem vétele, így humán kijelölhetetlenségük értelmében (l. még a vonuló és az elmenekülő madarak, a víz szivárgása, a vízbe temetkezés, a jég zajlása, a köd, a pára illékonysága).

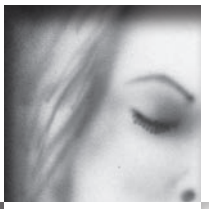

exitus.[8] Akárcsak a *Sinistrá*ban, a nyílt vagy titkos, nyomozásnak minősülő megfigyelés, illetve kémkedés, vagyis a kémhistória momentumai itt is átszövik a cselekmény egészét, s az elbeszélés állandó obszerváció alatt tartja nemcsak az időjárást, mint az idő és az átmenetek közegét, hanem a tájat és a tárgyakat, vagyis a környezetet is. Mi több: a *Sinistrá*ból ismert *környezetpoétika* itt egyfajta *tárgy-* és *létesítmény-poétikává* is válik, mégpedig a natúra és kultúra, natúra és gazdálkodás határvidékén – a felszámolt vasúttól Korkodus terepmotorján és a gőzmosodán át a jégbe dermedt vízimalomig.

Anatol Korkodus mint alapító atya a régmúltban felszínre tört termálforrásokra alapozza a telep életét, s utóda, Adam is ezt igyekszik továbbmenedzselni: a hévizek kordában tartása, gátak közé szorítása, zsilipelése, értékesítése, illetve a megélhetéshez szükséges javakra való elcserélése a telep egzisztenciális fennmaradásának záloga. Ennek az egyszerre környezeti és gazdasági szabályozásnak a része a telepiek egyik legfőbb és racionálisnak mondható tevékenysége: a vízszint *mérése*. A hévíz szolgálatba állításának fontos állomása, amikor Korkodus az elhagyatott Gold-féle zsinagógát mosodává (az elhagyatott és így értelmét vesztő vallási-kulturális emléket hasznos üzemmé) alakítja: a profanizálás révén (melynek pandanja Fabritius, a kiugrott evangélikus lelkész, aki írnoknak szegődik el) a mosás és a tisztálkodás helyszínévé. Szembetűnő, hogy míg a *Sinistrá*ban a körzet kontrollján túl legfeljebb a gyűjtögetésen alapuló (amúgy gazdasági értelemben meglehetősen céltalannak mutatkozó) medvetartás[9] látszik valamelyest „produktív" tevékenységnek, addig a Korkodus

8 „A „változatok" elbeszélésének középpontjában alighanem a meghalás, mintegy a halál fogadásának mindenkori specifikus módja áll, ahol is a kreaturális „puszta" élet politikai, szociális, imaginárius, akár mitikus konfigurációk összefüggéseiben láttatódik és problematizálódik." Lőrincz Csongor: *Elbeszélés és fordítás*, 89. A „Sein zum Tode" groteszk antropomorfizációja: „Anatol Korkodus mondja, hogy a tengerimalac születése pillanatától a végét várja, egyfolytában csak borzong és didereg, mert tudja, nem természetes halállal hal majd meg." (32.)

9 Mint ahogy a célja inkább a „domesztikáló karámba zárás", vagyis az emberitől való elhatárolás. Az értelmező másutt „önfelszámoló katakrézisek"-ként szemiotizálja a medvék jelenlétét. vö. Smid, i. m. 64.

vezette Verhovina kereskedik, eladja/elcseréli a termálvizet, a vargányát, a mentát, a kamillát, a kakukkfüvet és a folyami kavicsot (214–215.), azaz gazdasági értelemben kihasználja a lokalitás (s mondhatni a natúra) adta lehetőségeket. Az ökonómia és az életforma szintén eltérő vonása, hogy Sinistrával ellentétben, ahol jószerével magvakon-gyökereken élnek a körzet lakói, Jablonska Poljana népe nem veti meg a kulináris élvezeteket. Az Eronim Mox titokzatos szakács- vagy mesekönyvéhez, valamint Edmund Pochoriles fogadójához kapcsolódó főzés és evés mint praxis, mint „anyagcsere" a regénybeli munka(végzés), produkció, s ekként a naturalitás és kulturalitás elmozgó elhatároltságának része, miközben alkotóeleme a *vendég*, *vendégbarátság* vs. *idegenség* bonyodalmas relációinak is.[10] Mi több a *recept* a *leírtság*, *megírtság*, a *valóra váltás*, sőt a *programozhatóság* és az (*el)készülés* regénybéli paradigmájához kapcsolódik. S itt is vagyunk a Verhovina szövegének *motivikus szétterjedésénél*, hihetetlenül gazdag *metaforikus és kombinatív* átszövődéseinél. Így például az *írottság*: receptek, történetek és „látomások" Eronim Mox megörökölt szakács/mesekönyvéből, illetve a *mondottság*: az *eredetmonda*, a *jóslat*, s ezekkel kötésben a *megérzés*, *sejtés, gyanú* és *vád* szövevényes bonyodalmainál.

A cselekményvezetés, alakkezelés, a szemantikai és modális alakítottság kulcsmozzanatai kapcsolódnak ide: Verhovina világát egyfajta *végzetszerűség* irányítja.[11] Míg a Sinistra körzet eredete a múlt ködös homályába vész, addig Klara Burszen elbeszéléséből tudjuk, hogy Verhovina, illetve Jablonska Poljana a természeti átformálódás eseménye és a szakrális alapítás együttes művelete révén jött létre: a hévízi források fakadása után a Háromlábú Asszony, Szent Militzenta Jablonska Poljanát ezer évre a Czervenskyeknek „adta", s amikor idejük kitelt, a Czervenskyek – mintegy az amúgy kétes eredetű[12] alapító-legitimáló történet lejáró szavatosságának és ez utóbbi *kényszerítő* erejének megfelelően – eltűntek a körzetből. Helyükre Anatol Korkodus és Balwinder érkezett, s előbbi legitimációja részben az új életformát kialakító rend létrehozásán alapult, melynek támasza az általa birtokba vett Eronim Mox-féle szakács/meséskönyv, mely – legalábbis Korkodus tanúságtétele szerint – nemcsak Verhovina múltját, de bizonyos értelemben a jövőjét is tartal-

10 E tekintetben is van némi párhuzam a *Sinistra*, a *Verhovina* és *A funtineli boszorkány* között.

11 Ezt első benyomásokként már az alcím (*Változatok végnapokra*) és a nyitómondat időbelisége is sugallja: „Két héttel azelőtt, hogy nevelőapámat, Anatol Korkodus brigadérost letartóztatták, megajándékozott egy vadonatúj Stihl fűrésszel." (5.) Mint majd megtudjuk: Korkodus letartóztatását nem sokkal követi a halála.

12 „Első hallásra átlátszó, bárgyú kis mesének tűnt, amelyet alighanem valamelyik elmés Czervensky eszelt ki." (63.)

mazza, ám Korkodus szuverenitása részben – vagy nagy részben – a telepen túlról származik: a brigadéros ugyanis „távoli hatalmasságok megbízásából irányított" (136.). Korkodus megtévesztésének és elveszejtésének sejtelmes története éppen e külső kontroll, a körzet fölötti rendelkezés hatalmi átrendeződésével, a teleppel kapcsolatos szándékok és célok kifürkészhetetlen megváltozásával hozható kapcsolatba. Jablonska Poljana idegen kezek általi szisztematikus rombolásának baljós jelei – a madarak elüldözése, a vizek megmérgezése, a halak kipusztítása, a vasút felszámolása, a telep dokumentumainak elégetése – Korkodust védekezésre kényszerítik: jelentésekben próbálja meg felhívni minderre a „tájvédelmi kapitányság" figyelmét. Mint tudjuk: mindhiába, Korkodus halálával Jablonska Poljana új brigadérosa – immár külső jóváhagyás nélkül – Adam lesz, s ő Pochorilesszel és Fabritiusszal együtt gyanakvással teli, kíméletlen és részben önfelszámoló utóvédharcba fog azok ellen az idegenek ellen, kiknek idegen voltát ők maguk jelölik ki.

Ám mind Korkodus elveszejtésének, mind ennek az utóvédharcnak a története olyan retorikai-diskurzív megalkotottságú és metafikciós mozgásokkal teli, ami ellehetetleníti az egyszerű fenomenalizációt és referencializálást,[13] illetve nemkülönben a konstatív, „leolvasásszerű" motívum- és toposzkutatás statikus-tetikus műveleteit.[14] A bodori „literarizálódás", a *nyelvi események* dinamikája, bonyodalmai éppen ezért nem teszik lehetővé (minden leleményessége dacára) sem a nemzeti-kisebbségi létre vonatkoztatott, pozitív végkicsengést erőltető szemantikai-jelfejtő olvasást,[15] sem a „(zöld) politikai" diskurzus totalizálásának kísérletét.[16] A *Verhovina madarai*, akárcsak a *Sinistra körzet*, ugyanis „természet-kultúrtörténeti komplexum"-ként szólal meg, köztes Európa, mint „szemioszférák" összessége „történeti,

13 Smid, i. m. 49.

14 Lőrincz Csongor: *Határpolitikák (A* Sinistra körzet *egyik fejezetéről*), Szépirodalmi Szemle, 2022/5, 27.

15 Sturm László: *Tisztuló források?* Kortárs 2012/7-8, https://epa.oszk.hu/00300/00381/00172/EPA00381_kortars_2012_07-08_11438.htm

16 Darabos Enikő: *Tájolás*, Holmi, 2012/9, https://www.holmi.org/2012/09/darabos-eniko-tajolas-bodor-adam-verhovina-madarai

szociál- és kultúrantropológiai létmód"-jának[17] mikéntjéről. Lőrincz Csongornak a fordítást és így Eronim Mox szakács/meséskönyvének, valamint a magyar nyelvnek a szövegbeli funkcióját középpontba állító minuciózus értelmezését, valamint Smid Róbertnek a zoopoétikai szempontokat a Bodor-trilógia részletes komparációja révén érvényesítő elmélyült olvasatát követően még mindig nem látszik teljesen kimerítettnek a *Verhovina madarai* különösen gazdag textuális szemiózisa. A regény „rejtélyes pretextusá"-nak, egyszersmind „hipertextusá"-nak, Eronim Mox mesés- és szakácskönyvének mint „metafiguratív mátrix"-nak[18] a funkcióját érdemes egyrészt az *írottság*, *megírtság* (az „ez meg van írva/meg volt írva" értelmében), a *lejegyzettség*, *idézettség*, s így az *ismétlődés*/*ismételhetőség*, másrészt az *olvasás* és *megértés*, s ezekkel összefüggésben a szereplői *perspektiváltság* aspektusából tovább kérdezni.

Egy jós- és receptkönyvről lehet szó, ami mintegy (vagy látszólag) vezérli, s egyszersmind a szereplők (főként Korkodus) számára értelmezi is az eseménymenetet, a sorsfordulókat. A konnotációk sokaságát felvillantó könyvben[19] azonban *nincs megírva minden*, mondhatni: a *Verhovina madarai* nem „szó szerinti" fordítása, nem puszta helyettesítése, nem másolata az olvasó számára megismerhetetlen Mox-féle könyvnek. S itt adódik egy legalább részleges műközi összevetés a pretextusok, a „háttér-könyvek" szö-

17 „(…) hogyan határozzák meg az emberi jelenlétét, egzisztenciáját és önmegértését történelem, természet és kultúra, azaz mintegy természet-kultúrtörténetek komplexumai. Aligha ajánlatos e komplexumok valamelyik komponensét kispórolni, ugyanis így döntő aspektusok mehetnek veszendőbe a – történeti, irodalmi – megértés számára. Csak így lehet megközelítőleg megragadni a kelet-közép-európai történeti tapasztalatok specifikumát és az általuk impregnált történeti, szociál- és kultúrantropológiai létmódot. Európa keleti(bb) részén ezt az összefüggést ezenkívül – a soknyelvűség mellett – ismeretesen igazi látenciák alakítják, egykori birodalmak, különböző kulturális, nemzeti és vallási terek, illetve kapcsolódó „mental maps" látenciái, „ghost borders" stb." (…); „A regényben felvázolt antropológia az ember természeti létmódjára fókuszál összefonódásában történeti, politikai és szociokulturális kontextusokkal, továbbá világtörténelmi, sőt poszthumán távlatban utal a természet meghaladhatatlan idegenségére és ennek nem-antropomorf vonásaira." Lőrincz Csongor: *Elbeszélés és fordítás*, i. m. 85., ill. 89. Ami a történelmi-szociokulturális összefüggéseket illeti, alighanem vitatható Lőrincz Csongornak az a megállapítása, hogy a verhovinabéli régió „most egy történelem nélküli örök jelenben időzik, sejthetően a XIX. században." (Lőrincz, i. m. 88.), egy replikából ugyanis kiderül, hogy a történet jelene a „huszonegyedik században" játszódik (Bodor, i. m. 82.), de például az is erre utal, hogy Korkodus szkvaddal tér vissza Kolinárról! A kommentár „kartografálási kultúrtechniká"-ra vonatkozó érvelésének kiindulópontja azért kérdéses, mert a Máramaros hegy- és vízrajzából való felolvasás nem feltétlenül a „térképre vonatkozik" (Lőrincz, i. m. 96.), hanem egy könyvre, ami térképeket is tartalmazhat, erre utal a címe: „Máramaros vármegye hegy- és vízrajza, valamint növény- és állatvilága" (Bodor, i. m. 115.). Ami pedig a „feltűnően angolszász jellegű, globalizációs jelentésű néveffektust hordozó Gusty" (Lőrincz, i. m. 96.) alakját illeti: a névtani konnotáció legalábbis többes kötésű, ha tekintetbe vesszük, hogy román kultúrtörténeti allúzió is lehet, amennyiben ironikusan utalhat Dimitrie Gusti (1880–1955) iskolateremtő szociológus professzorra, aki elindította a romániai falukutató mozgalmat. (Így a telep fényképezés révén való „felmérése" újabb jelentést nyerhet.)

18 Lőrincz Csongor: *Elbeszélés és fordítás*, i. m. 89.

19 Az önreflexív mozzanattól a Vulgata-figurációján át a lutheránus fordítási spektrumig: l. Lőrincz Csongor: *Elbeszélés és fordítás*, 89–99.

vegbéli megelevenedése, illetve titokban tartása tekintetében. Eronim Mox mesés- és szakácskönyvének Verhovina világában betöltött funkciója, illetve a pretextus és a hipertextus itt megfigyelhető relációja bizonyosan különbözik attól, amilyen viszonyba lép például Christoph Ransmayr *Az utolsó világ* (Die letzte Welt, 1988) című regénye Ovidius *Metamorphoses*ével. Utóbbinál a rendkívül szoros kapcsolat a világirodalom egy (létező) klasszikusával megnyilvánul a könyv végén függelékként közölt „Ovidiusi szöveggyűjtemény" (a közös szereplők összehasonlító repertoárja) révén is, de még inkább „Ovidius történeteinek a *Die letzte Welt* diskurzusában való abszorpciója"[20] által. A Ransmayr-regény történetének középpontjában áll az Ovidius-mű, s az előbbi utóbbinak egyfajta függvényévé válik, s ez a „kommentár/szöveg-típusú differenciát" felszámoló[21] interpenetráció bizonyosan nem áll fönn Verhovina „világa" és a Mox-féle könyv között. A német regényben az egyszerre idézetként és szereplőként is mutatkozó alakok közül Cotta az elveszett mű után nyomozva tanúja lesz a *Metamorphoses* egyes jelenetei megelevenedésének, Pythagoras töredékek kiragadásával állít „emlékműveket" a száműzött költő szövegének, Echo pedig mesél az Ovidius-műből.[22] A *Verhoviná*ban viszont a titokzatos könyv lényegében ismeretlenségben marad (már ezért sem lehet a *Verhovina madarai*t Eronim Mox szakács- és mesékönyve „újraírásaként" olvasni), noha szereplő és elbeszélő, Korkodus és Adam is tanúságot tesz létezéséről, s részlegesen a tartalmáról is. De még mielőtt a kommentár és idézet e határvidékét szemügyre vennénk, érdemes a *Verhovina* Mox-effektusát egy másik klasszikussal összevetni.

Gabriel García Márquez *Száz év magány* című regényében a vándorló cigány, az ismétlődően meghaló és újra megjelenő, kísértő Melchiades pergamenjeit titkos, csak a beavatottak számára megfejthető nyelven írja, s ez az írás-aktus a regényben Bényei Tamás értelmezésében nem más, mint a „mes-

20 Kulcsár-Szabó Zoltán: *Kommentár helyett „hymen"? A metatextualitás felszámolása Christoph Ransmayr* Die letzte Welt *című művében* = uő: *Hermeneutikai szakadékok*, Debrecen, Csokonai, 2005, 191. l. még: a metatextualitás felszámolását mint „folyamatot két – elhatárolható, különálló – textus egymáshoz irányítása előzte meg", i. m. 193.

21 Kulcsár-Szabó, i. m. 176.

22 Kulcsár-Szabó, i. m. 182–183. „a Metamorphoses szövege egyfajta inskripcióként mintegy „rá van írva", bele van vésve a vasváros világába, a regény diegetikus terébe", i. m. 192.

terséges emlékezet (…) győzelme a természetes emlékezet fölött."[23] A történet második felében zajlik Melchiades kéziratainak hosszadalmas megfejtése. Előbb ő maga mesél második Aurelianónak az évezredes tudást tartalmazó pergamenjeiről, de a kerek száz évre szóló tilalom jegyében nem hajlandó neki lefordítani a kéziratot. A pergameneket később második José Arcadio kezdi el újra és újra böngészni, s megfejtvén, rendszerbe foglalván azok titkos jeleit, beavatja a kis Aurelianót a kéziratok tanulmányozásába. Ennek dacára az ifjú kezdetben nem tud rájönni a pergamenek jelentésére, hanem kívülről megtanulja a könyv legendáit. Mígnem egyszer csak olvasni kezdi a *száz évre előre megírt,* szanszkrit nyelvű családtörténetet: „e csodálatos pillanatban feltárultak előtte Melchiades végső kulcsai, és látta a pergamenek mottóját, tökéletesen beleilleszkedve az emberi időbe és térbe. *A nemzetség első tagja fához van kötve és hangyák falják fel az utolsót.* (…) ekkor már tudta, hogy az ő sorsa is meg van írva Melchiades pergamenjein."[24] Minthogy a pergamenek megfejtése egybeesik Macondo pusztulásával, az értelmező az apokalipszis kettős értelmét (pusztulás, illetve előtűnés, feltárulkozás)[25] kapcsolja a mű példaértékéhez.

Rokon vonás, hogy míg egyfelől a Klara Burszen elbeszéléséből megismert Czervensky-féle eredetmonda minden jel szerint szóbeliség útján terjed(t),[26] addig a Mox-féle könyv, s így az *írottság*, s vele az *olvasás* Korkodus érkezése után kap fontos szerepet. A könyvet a regény több pontján – címét váltogatva – épp csak meg-megemlíti az elbeszélő,[27] aztán arra is utal, hogy Anatol Korkodus *olvassa* a Czervensky-házban talált bűvös kötetet,[28] mi több: néha *fölolvas* belőle a süket és néma Roswithának:

23 Bényei Tamás: *Apokrif iratok. Mágikus realista regényekről*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997, 192. Később a Platónra utaló Derridát idézi: „Az írás, ez a mnemotechnikai segédeszköz, amely átveszi a jó, spontán emlékezet helyét, a *feledést* jelenti.", i. m. 193.

24 Gabriel García Márquez: *Száz év magány*, ford. Székács Vera, Bp., Magvető, 2023, 482–483.

25 Bényei, i. m. 206–207.

26 Titok marad, hogy a rég elmenekült Czervenskyék éjjeliszekrényén talált Eronim Mox-könyv (67.) tartalmazza-e ezt az eredetmondát, vagyis hogy a mesés- és szakácskönyv „keretezi-e" Verhovina ködös régmúltját is, erről ugyanis sem Korkodus, sem Adam nem tesznek tanúbizonyságot.

27 Korkodus „(D)ereka mellett összecsukva ott hevert Eronim Mox szakácskönyve." (26.); „Mellette az ágytakarón kinyitva Eronim Mox meséskönyve." (34–35.); „és mintha betevő falatját tartaná kezében, Eronim Mox meséskönyvét lapozgatta." (142.)

28 „Anatol Korkodus íróasztala mögött éppen Eronim Mox szakácskönyvét böngészte, de a hírre nyomban lecsapta" (64.); „Eronim Mox szakácskönyve, ez volt a könyv címe. A loboncos hajú, fiatalabb ember kinyitotta, és mivel benne a betűk nyomban világítani kezdtek, lassan az ágy szélére ereszkedett és egész éjszakán át olvasott." (67.)

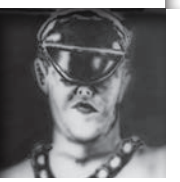

> Esténként, mielőtt elment Zsedu Babához, vagy a tükrös fogú Brigitta Konuvalovhoz, a két cefre valamelyikéhez, vagy éppen egyszerre mindkettőhöz egy-egy buja éjszakát eltölteni, Roswithát lefektette, betakarta és fölolvasott neki egy receptet Eronim Mox szakácskönyvéből. Fölolvasott neki, holott tudta, Roswitha teljesen süket és egy szavát sem érti. Hogy, hogy nem, másnap a lányt a tűzhely mellett találta, amint egy lábasban a legutolsó olvasmányban leírt étel hozzávalóival matatott. Ilyen és ehhez hasonló apró boldogságokból tevődött össze az életük.[29]

Ebben a jelenetben az elbeszélő a könyvre mint szakácskönyvre utal, amiből Korkodus receptet olvas föl, bár a groteszk szcéna az altató mesélés jellegzetességeit („lefektette, betakarta és fölolvasott neki") mutatja. A cselekedtető erő megnyilvánulása (a recept mintegy megvalósul) alapján két dologra lehet következtetni: Roswitha, ez a különös lény vagy tetteti (s egyszersmind le is leplezi) magát, s valójában nem süketnéma, vagy – amennyiben a megértés itt független az érzékeléstől, illetve a cselekvés a megértéstől – egyfajta *csodával* van dolgunk, ami más esetekben sem idegen Verhovina világától:[30] Nika Karanika például könnycseppjeivel feltámaszt két halott gyermeket (de a várhatóság váratlanságával nincs több könnycseppje a többiek felélesztésére).

Ami a cselekménybonyolítást, a fordulópontok kijelölését, a szereplők külső és belső motivációk általi mozgatását illeti: az idők változását, az idő „lejártát", a *kényszerítő* cselekvés időszerűségét rendszerint nem az Eronim Mox-féle könyv olvasásából érti meg Korkodus brigadéros, illetve más szereplők, hanem inkább olyan *megértési* és *megérzési* műveletek révén, melyek sem az Eronim Mox-féle könyvben, sem pedig a telep világában nem vagy csak részlegesen referencializálhatók, s ily módon nem igazolhatók mara-

29 *Verhovina*, 100.

30 Így miközben az egyik legfőbb „bodorizmus", az *aproszdokézis* (a várhatóság kijátszása, előre láthatatlansága) összeköti a *Verhovinát* a *Sinistrá*val, lehetséges, hogy a csodás elem távolítja egymástól a két szöveget, s a mágikus realizmus jegyeként bukkan újra és újra elő. Kulcsár Szabó Ernő írja a *Sinistra körzet*ről: „Ha az aproszdokézis itteni viselkedésének műfaji és hatástörténeti előzményeit keressük, ekkor is e poétikai eljárás eredeti formái tűnnek elénk. Az aproszdoketonok kiszámíthatatlansága, sőt várhatóságuk teljes előreláthatatlansága Bodornál ugyanis nem csodás vagy mágikus elemek tervezhetetlen felbukkanásával áll összefüggésben (ezért nincs szó „mágikus realizmusról"), ahogy nem is az avantgárd (dada, szürrealizmus) kontingencia-elve vagy a nyelvi permutációk technopoétikai műveletei szerint lép érvénybe." Kulcsár Szabó Ernő: *Honnan jön a* Sinistra? *A poétikai eredetiség kérdéséhez, I. rész* Alföld, 2023/10, 65.

déktalanul. Ilyen a voltaképpeni előzmény nélküli *sejtés*,[31] a *megérzés*, a *gyanú*, s velük szoros kötésben a *jóslás*,[32] a prófécia programozó performativitása. A szereplői tanúságtételek szerint a Mox-féle könyv olvasása és applikálása gyakran nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Az *5. (Aliwanka)* című fejezet élén ezt olvassuk:

> Amikor Anatol Korkodus brigadéros megtudta, hogy Roswitha elhagyta, megszaggatta a ruháját, levágta a szakállát, a maradék borostát még le is borotválta, aztán elővette Eronim Mox szakácskönyvét, és átböngészte, hátha talál benne a történtekre magyarázatot. Mert a szakácskönyv csak kisebb részében tartalmazott ételek készítésére vonatkozó utasításokat, a mezei és kerti növényekből készült fogások receptje után rendszerint egy-egy talányos történet következett Verhovina amúgy is ködös múltjából. Ezekben pedig a szemfüles olvasó számára bölcs útmutatások rejlettek nem várt események megértéséhez. (…) Most viszont, miután egyetlen mesét sem talált, amelyben magyarázat rejlett volna a történtekre, rádöbbent, hogy ez a mostani pontosan beleillik azoknak az eseményeknek a sorába, amelyekkel valaki arra próbálja rávenni, hogy hagyja a fenébe az egész vízügyet, a brigádot, hagyja itt Jablonska Poljanát és egész Verhovinát örökre."[33]

A Roswitha által elhagyott Korkodus előbb a (zsidó) gyász rítusához[34] fordul, s csak utána kezdi el böngészni a Mox-féle könyvet. Jól látszik, hogy a könyv olvasását felidéző passzus metatextusként szolgál: a *Verhovina* olvasásának allegóriájaként olvasható. A történetek értelméhez (példaértékéhez) való hozzáférés azonban nagyon is kétséges: „talányos történetek" szólnak itt „Verhovina amúgy is ködös múltjából", melyekben „a szemfüles olvasó számára bölcs útmutatások rejlettek nem várt események megértéséhez". Ez az eset azonban éppenhogy kivételnek látszik: az ígéret nem teljesül, a Mox-könyv nem ad kódot Roswitha váratlan megszöktetésének történetéhez, s ez az, ami arra veszi rá a brigadérost, hogy az ese-

31 „Úgy látszik, ha sejtett is valamit, leplezte, mert mintha mi sem lenne készülőben, úgy volt, hogy Monor Gledinből, a javítóból újabb védence érkezik, ezért arra kért, hogy fogadjam a hajnali vonatnál, és kísérjem be az irodára." (5.); Korkodus *sejti* a véget (40.); a Czervenskyek egy éjszaka váratlanul eltűntek, „megérezték, hogy itt végérvényesen minden megváltozik." (66.); Korkodus gyanakszik Pochorilesre, de nem tényekre, hanem pusztán a *megérzéseire* hivatkozik (96.); Augustinék, a gyilkossággal vádolt bádogos-lakatos házaspár évek óta házi őrizetben van, öngyilkosságuk is egyfajta megérzés, belátás nyomán következik be (109.); „A madarak, úgy látszik, megértették, hogy az, ami következik, már nem az ő világuk, és elköltöztek." (45.)

32 A jóslás és a (nem könyvből való) „olvasás" összekapcsolása: Klara Burszen arra a magyar katonatisztre vár, akit Aliwanka jósnő *jósolt* meg neki „egy frissen telesírt, könnytől lucskos zsebkendőből" (28–29.); Klara Burszen megjósolja Adamnak Korkodus letartóztatását (29.).

33 Bodor Ádám: *Verhovina madarai,* 98.

34 Korkodus gyászrítusa hibrid vonásokat mutat: a ruha megszaggatása (az ún. keria) zsidó szokás, ellenben a hajvágás, borotválkozás éppen hogy tiltott a gyászhét (sivá), illetve a gyászhónap (slósim) idején. L. https://zsido.com/fejezetek/halal-es-gyasz-3/

ményt a könyvtől független intő jelként értelmezze.[35] A szakács- és meséskönyv effajta diszfunkciója (applikálhatatlansága, használhatatlansága, egyfajta üressége, hiszen „tartalma" egyébként is titokban marad) máshol is megmutatkozik:

> Mint annyiszor, most is elővette Eronim Mox szakácskönyvét. Miután egy darabig hiába lapozgatta, mert nem talált benne olyan történetet, amely fájdalmára vigaszt, enyhülést hozott volna, lassan-lassan betévedt a receptek rengetegébe. Úgy rémlett, van benne egy rövid kis fejezet, amely fölött addig mindig magabiztosan átsiklott, kímélő egytálételek lassan múló bánatos napokra, valami ilyesmi volt a címe. Most azt kereste.[36]

Egy olyan (nagyon is részlegesen) példázatos könyvről lehet tehát szó, amelyben benne van ugyan „Verhovina egész bölcsessége",[37] (ahogy Radoj *látatlanban* vélekedik róla,[38] mikor nem meri elkérni Adamtól), ám a hermeneutikai erőfeszítések dacára nem mindig applikálható az események értelmének megfejtése tekintetében. Korkodus ez esetben sem talál a „történetekben" vigaszt, s még a receptek is kiismerhetetlen világot alkotnak (mint egy mesében: a főhős „betéved" a „receptek rengetegébe"). A passzus itt is a szöveg (újra)olvasásának öntükrévé válik („Úgy rémlett, van benne egy rövid kis fejezet, amely fölött addig mindig magabiztosan átsiklott"), miközben a keresett

35 A jelnek, a hírnek az írottságról, vagy egyáltalán az emberi-technológiai konnexiókról való leválása figyelhető meg a következő passzusban: „És amikor Verhovinán valakiért eljöttek legnagyobb titokban az éjszaka legcsöndesebb órájában, a hír magától elindult, és a hajnali szellővel járt házról házra, hogy reggelre már mindenki tudta." (30-31.)

36 Bodor, i. m. 104.

37 Bodor, i. m. 169.

38 Az értelemtulajdonítás itt is hallucinatív, amennyiben független az érzéki, illetve olvasási tapasztalatoktól, mint abban a jelenetben, amikor Nika Karanika felolvassa ajánlólevelét, de kiderül, hogy egy üres papírlapot tart maga előtt (70.). L. még: Klara Burszen egy szót sem ért a találomra elővett könyv felolvasásából, mégis megilletődve hallgatja (28.), ugyanez vonatkozik a „Máramaros vármegye hegy- és vízrajza, valamint növény – és állatvilága című magyar nyelvű könyv" olvasásának hallgatására (115.); vö. Januszky „az olvasást csak mímeli (…) egy nem létező nyelven olvasott" (117.).

recept címe ironikusan-parodisztikusan ismétli/variálja a *Verhovina* alcímét: „Változatok végnapokra”/„kímélő egytálételek lassan múló bánatos napokra”.[39] A morális-intellektuális példaérték helyett éppen az étel és az evés ígér vigaszt.[40]

A regényvilág és a kicsinyítő tükör bonyodalmas viszonyaira, az írásnak a diegetikus világra való kiterjedésére utal Adam zahorálása, amikor Edmund Pochoriles azt hiszi, hogy a „túlvilági” vendéget, vagyis a magyar katonatisztet a már halott Anatol Korkodus „küldte érte”, aminek az volna a bizonyítéka, hogy a vendég lábnyomai végtelen füzérbe fonódó N betűt figurálnak, s a brigadéros álmában szintén nagy N betűket látott, s ez bizony az Eronim Mox-féle könyv szerint „Nikität jelenti, Nikita pedig Verhovinán a halál neve”. A könyvet immár birtokló, annak tartalmáról ezúttal tanúságot tevő Adam azt válaszolja: „Badarság. Nem kellett volna éjjel-nappal Eronim Mox szakácskönyvét bújni. Addig-addig, amíg be-

39 Ez a variatív ismétlés parodisztikus színezetet ad a keresett recept címének, ráadásul az alcímben szereplő „változatok” értelmét is bővíti, amennyiben az nem csak a történetelemek, motívumok variációját előlegezi ily módon, hanem az írott világ (Mox-féle könyv, a Burszen kisasszonynak fölolvasott szövegek, valamint Korkodus feljegyzései) és a nem-írott világ viszonylatát is variációkként, vagyis különbségekként, elhatárolhatóként, ugyanakkor egymást áthatóként mutatja meg.

40 Az ún. gasztronómiai irodalmi hagyománnyal teremtett bonyodalmas konnexiók kibontására itt sajnos nincs mód. Lőrincz Csongor ez irányú megjegyzése: „(a) könyvben olvasható receptek alkalmazásának leírása ironikus, akár önparodizáló beszédmódot és hangnemet működtet – afféle pastiche-jellegű átírásként, transzformációként, „ironikus hipertextus”-ként, rájátszásként a klasszikus-modern magyar elbeszélő próza esztétizáló és szublimáló nyelvi képleteire (Krúdynál és Kosztolányinál).” Lőrincz Csongor: *Elbeszélés és fordítás*, i. m. 94–95. Mindezeken túl az evés (főzés, étellel kínálás) kompenzáló, vigaszt jelentő, a vendégbarátságot erősítő, az ellenségességet tompító motivikus összefüggése felvetheti a *Verhovina* hommage-jellegét *A funtineli boszorkány* vonatkozásában is. Sőt Eronim Mox szakácskönyve, amely a főzésre, a természettel való anyagcsere technikájára, s ekként programozhatóságára vonatkozik, felidézheti az erdélyi konyha fontos művelődéstörténeti forrását, Bornemisza Anna 1680-ból való szakácskönyvét is. A nevezetes könyv (*Bornemisza Anna szakácskönyve 1680-ból*, szerk. Lakó Elemér, Kriterion, Bukarest, 1983) maga is egy fordítás: az 1581-ben Frankfurtban megjelent Rumpolt-féle *Ein new Kochbuch* Keszei János általi magyarítása a fejedelemasszony számára. „A szakácskönyv több, mint ételek-italok leírása. A háztartás vezetését, a gazdaság irányítását és a társasági élet eseményeinek szervezését legalább annyira segítette ez a gyakorlati tanácsokat nyújtó mű, mint a főzést. A szóban forgó könyv lefordításával a mindennapok során kiválóan hasznosítható módszertani útmutatások és az egyes fogások elkészítéséhez szükséges technológiák gyűjteménye került a fejedelemné kezébe.” Ambrusné Kéri Katalin: *Bornemisza Anna „mindentudó” szakácskönyve*, http://real.mtak.hu/58837/1/11_EPA00011_iskolakultura_1997-2.pdf

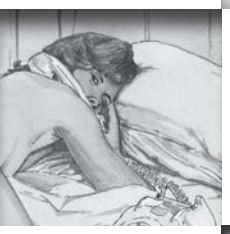

teljesednek a látomásai."[41] A megírtak (próféciák, víziók) vészjósló beteljesedését Adam itt a szakácskönyv túlbuzgó tanulmányozásával, elsajátításával, kódfejtő felhasználásával hozza összefüggésbe, voltaképpen a könyv túl nagy hatásával, vagy akár a könyv és az azon kívüli felcserélésével, összetévesztésével, amivel implicite a kettő közötti határt is megerősíteni látszik. A megírt „eljövetelének" szereplői funkcióval való összekapcsolására utalnak a teleptől búcsúzó (s a könyv e részletét szintén csak hallomásból ismerő) Nika Karanikának a szavai: „Ha nem tévedek, pont magától tudom, hogy Eronim Mox könyvében meg van írva, az lesz a világ vége, amikor majd nem megy le a nap éjszakára sem egészen, csak bujdokol a látóhatár alatt. Most már én is azt mondom, mintha az az idő már nem is lenne olyan messze."[42] Itt a jövendölés szóbeli elismétlése és megerősítése történik, miként Adam is tanúságot tesz a 12. fejezet végén arról, hogy mi minden *származik* Eronim Mox könyvéből:

> Nyugtalanító csivitelés, mint amikor gyöngygolyók mocorognak egy kis bársonyerszényben. Hontalan madarak, keringenek a föld körül, anélkül, hogy valaha

41 Bodor, i. m. 192. A regény egy korábbi szakaszában az elbeszélővel, Adammal szót váltva Korkodus tesz tanúságot arról, ahogy egy felhő „rajzolja ki" az N-et:
„Alighogy a lajtosok elmentek, a völgy fölé a Medwaya ormai felől egy N alakú felhő érkezett. Pont olyan, mint amilyet megálmodtam. Abból hull ilyen szépen.
Azt nem láttam. És ha nem haragszik, még sosem láttam N alakú felhőt, én el sem bírom elképzeli (sic!), hogy egy N alakú felhő milyen lehet.
Hát olyan, mint egy nagy, égre vetülő, rojtos N betű. Azt jelenti: Nikita.
Nikita az Eronim Mox meséskönyvében, és egész Verhovinán a halál neve." (145.) Korkodus az álommal és a meséskönyvben olvasott „kóddal" kapcsolja össze a csak általa tapasztalt látványt, s értelmét általánosítja, amint „egész Verhoviná"-ra kiterjeszti. Ő az a szuperolvasó, aki minden más szereplőnél és – mint látjuk – az elbeszélőnél is (aki nem látta az égi jelenséget és el sem tudja képzelni) többet tudván tesz tanúságot Verhovina olvashatóságáról, avagy a halál(a) eljöveteléről. A könyv érvényességéről Adam később ellentmondásosan nyilatkozik, a Kotzofán pópán kirajzolódó N betű ilyetén értelmét – a halál általi megjelöltségét – például megerősíti: „A pópa zubbonyán, melle tájékán, mintha csak a rávetülő fény játéka lenne, nagy ezüstös N betű világít. (…) Bizony. Az N azt jelenti: Nikita. Nikita pedig mifelénk a halál neve. Mondhatom, kár, hogy nem olvasta Eronim Mox szakácskönyvét. Amikor az emberen a melle tájékán vagy a lapockája fölött egy nagy N betű kezd derengeni, mintha madártollból vagy ezüst bárányfelhőből lenne, az neki az élete utolsó napja" (176–177.)

42 Bodor, i. m. 218.

leszállnának. Eronim Mox seregélyes meséjéből a selyem seregélyek.[43] (…) Nika Karanika nyelve Eronim Mox szakácskönyvéből. Mese a nyál ízéről.[44] (…) A didergő Fabritiusról,[45] Damasskin Nikolsky surranó rókáiról, a kalácsról és a borról, Anatol Korkodus brigadérosról, aki az örökkévalóság kék vizeiben ázik, a ködlő Paltinsky réten. Mese a selyem seregélyekről, az égbolton tündöklő gyöngyházfényű N betűkről, az örök alkonyatban derengő végnapokról.[46]

A tartalomjegyzék- vagy szinopszisszerű felsorolás *felcserélésekkel* bizonytalanítja el szó szerinti ismétlés-jellegét, vagyis a két „átszivárgó" szöveg közötti relációt. A szereplői funkciók metaleptikus és öntükrös szabályozására és így a történet fölötti kontroll/szuverenitás mibenlétére mutat rá az a jelenet, amikor Adam bevallja Korkodusnak, hogy csak kitalálta a fogadóban megbújó két idegent (Demjánt és Kozmát), mire a brigadéros megfedi őt: „Te nem azért vagy itt, hogy kitaláld Jablonska Poljana vendégeit. Tudhatnád, hogy nagyon is nem mindegy, hogy járkál-e errefelé idegen, és ismerjük-e vagy nem a szándékait. Ha emlékszel még a lóarcú vagabundusra, akkor tudod, mire gondolok."[47] A diegetikus világ eseményeit nem csak a Mox-féle könyvvel hozza bonyodalmas összefüggésbe a szövegmozgás. Az írottság/írás,[48] az örökölt és a lejegyzett szöveg relációjában fontos metafikciós elem Korkodus – utóbb elégetett – füzete: úgy tűnik, a Jablonska Poljanán hivatali ideje alatt történt

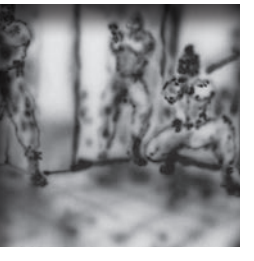

43 Az idézet-részlet egy jóval korábbi passzussal kerül kötésbe: a „hontalan madarak" (vö. a madarak már említett szó szerinti és metaforikus előfordulásaival!) a Nika Karanika „kék selyemköpenyén" figuráló madarak megelevenülései: „melyre fényló fonallal szálldosó madarak, pintyek, süvöltők, kenderikék és cinegék voltak hímezve, ha kicsit hunyorgott az ember, úgy nézett ki, mintha nem is varrva lennének, hanem körülötte lebegnének." (71.)

44 A következő bekezdésben *a* „boldogság nyála" árad el Adam tagjaiban! (237.)

45 Vö. „Azóta én is az egykori Czervensky házban lakom, és éjjelente, amikor néha Anatol Korkodus bősz horkolása elcsitul, a Czervensky-féle didergő porcelánok hangját hallom bolyongani a falak között." (67.)

46 Bodor, i. m. 236–237.

47 Bodor, i. m. 74.

48 A *Sinistrá*hoz hasonlóan a *Verhoviná*ban is jellemző a sokfajta módon megnyilvánuló *írás*: Korkodus például hol egy darab kartonra szénnel ír (62.), hol meg izzó késsel deszkába (67.), Pochoriles fogadós színes krétával palatáblára (63.); Nika Karanikának kézfejére tetoválják a nevét (70.); a jelek írásához nem kell humán ágens: „Ha valaki álmában, vagy akár fényes nappal valóságában, mégha egy villanásra is megpillantja közelében, vagy akár az égen felhők között látja villózni ezt a jelet, az mormogjon el egy szép fohászt, mert vége, letelt az ideje."(193.); l. még a jelhagyás groteszk Ottlik-allúzióját: „valaki a szaros ujjával egy olyan fordított N betűt kent a budi deszkafalára." (194.)

eseményeket ebben örökítette meg a brigadéros. Az őt eláruló Balwinder lekicsinyli a benne foglaltakat:

> Fontoskodó képpel belelapozott, és amikor kezdte fölfogni, hogy a sebtében rótt kusza, gyerekesen fontoskodó, nagybetűs sorok miről szólnak, már csukta is össze, és visszadobta az asztalra. Újra kinézett a sötétbe, ahonnan a nyitott ajtón át látni, hallani lehetett, odabenn mi történik.
> Hol vagyunk mi már ettől! Csip-csup dolgok ezek, biszbasz ügyekkel nem foglalkozunk. A fenét érdekli, hová lett a maga madezitje, akár meg is ehette, nem igaz? Úgy bizony, nem valami érdekes dolgok ezek. A Delfina Duhovnik picsája pedig a legkevésbé.[49]

Az írásos emlékhagyásnak ez a trágár leértékelése, ignorálása a *Verhovina* perspektívarendszerében legalábbis ironikus távlatba helyezi a pretextusok és hipertextusok, könyv (írottság) és diegetikus világ relációinak integrálhatóságát. A sokszoros diskurzív és metaforikus átszövődések, a metafiktív mozgások olyan textuális bonyodalmakat állítanak elő, melyek nyomán a példaérték éppen a világ – a természet és az ember – olvashatatlanságának és megírhatatlanságának, vagyis feloldhatatlan titkának közelébe kerül.

49 Bodor, i. m. 149.

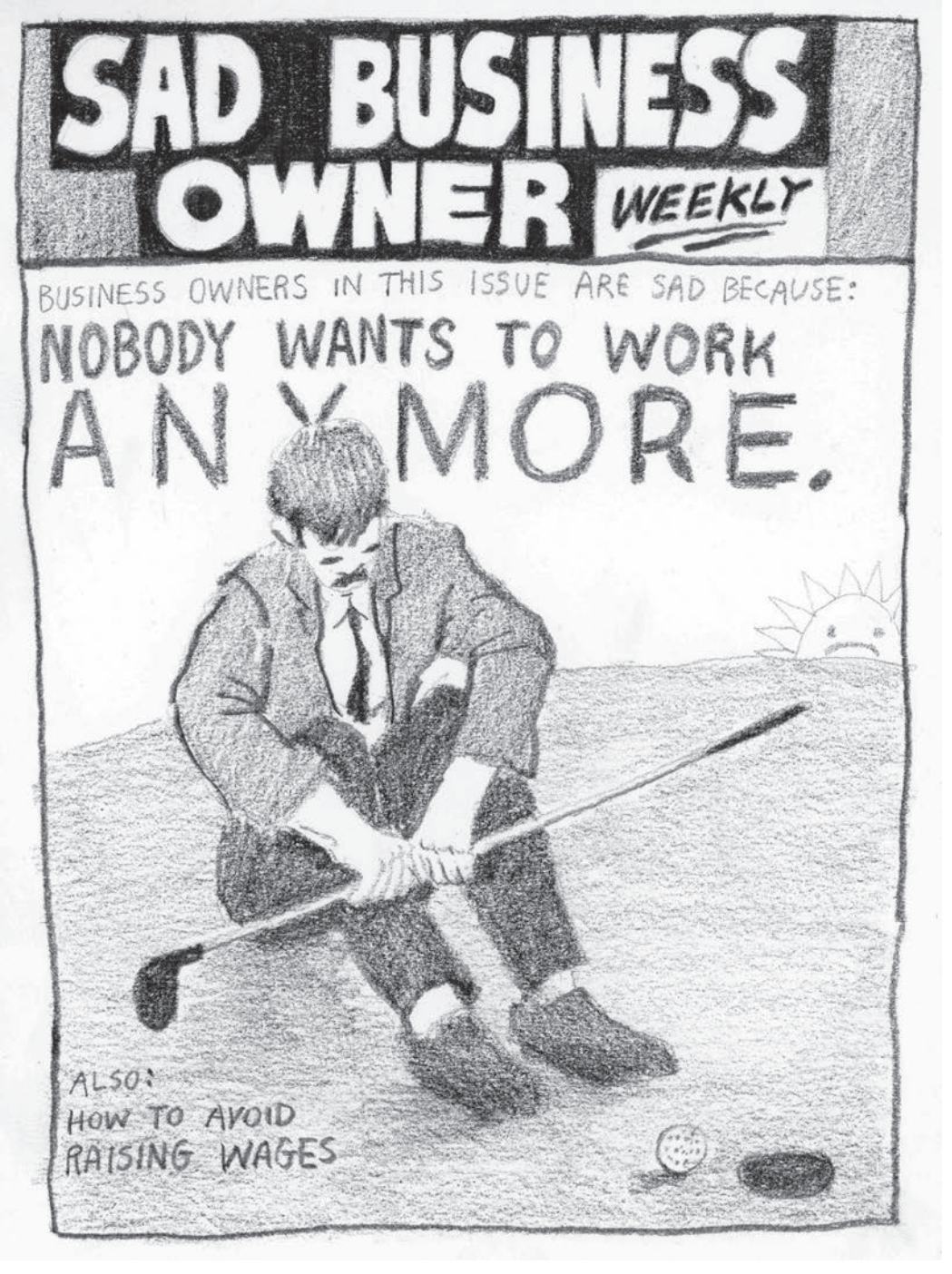

SAD BUSINESS OWNER

BÁNKI ÉVA

MERRŐL FÚJ A SZÉL?

(KÖZÉPKORI ELBESZÉLÉSEK NYOMAI BODOR ÁDÁM *SINISTRA KÖRZET*ÉBEN)

Bodor Ádám *Sinistra körzet*ében az identitás problematikusságát a név és viselője közti bizonytalan és ellentmondásos viszony is jelzi. A körzetben a politikai megbízottak, az „ezredesek" gyakorolják a családfők hagyományos névadó, identitásteremtő funkcióját: ők mindenkit „törzskönyveznek", aki a körzetbe beteszi a lábát. A lakók nyakukra, csuklójukra, lábukra illesztett bádoglapokon, ún. „dögcédulákon" hordják a nevüket. A politikai megbízottak névadó, identitásteremtő hatalma önkényes és megkérdőjelezhetetlen. Úgy tűnik, a *Sinistra körzet* világában csak az illeszkedhet be könnyedén, aki elvesztette a korábbi (természetes?) identitását és nevét.

– Szóval maga az. – Én. – És mi a neve? – Nem tudom. Elvesztek az irataim. – Akkor jó. Minden rendben. (24.)

Bár a hatalom igyekszik jelölő és jelölt, a név és az egyén viszonyát meghatározni, a regényben a kettő viszonya végig ellentmondásos és zavarba ejtő. Mindez igaz a foglalkozásnevekre is: a megszólításként is használt „ezredes" vagy „doktor" titulus ebben a világban nem okvetlenül jelent katonai rendfokozatot vagy végzettséget. Géza Kökény nevét ketten is viselik: egy éjjeliőr és egy hajdanvolt „hős medvész" (vagyis egy halott, aki mégiscsak jelenvaló, hisz a szobra ott áll a körzet közepén). Connie Illafeld, Béla Bundasian szerelme és Coca Mavrodin, a körzet ezredese egyszerre több nevet visel, miközben a medvészetben dolgozó egypetéjű ikrek mindegyikét Hamza Petrikának nevezik. És Coca Mavrodin-Mahmudia kísérőinek, a „szürke gúnároknak" sincs egyéni nevük. A hatóság erőfeszítéseinek dacára nem a név, hanem a szag teszi az egyént összetéveszthetetlenné és egyénivé. A Sinistra körzetben nincs közvilágítás, éjszaka a szagukról ismerik fel egymást az emberek. Ezt a legfőbb identitás-jelölőt a hatalom, de még a halál sem törölheti el. A körzet parancsnoka, Coca Mavrodin-Mahmudia ezredesnő matt, mint „egy moly, egy éjszakai lepke", és jellemzően (csakis *rá* jellemzően) féreg- és egérszagú. Mikor jégtuskóba fagy, a teste elenyészik, de hatalmi jelvénye, az ezredesi csillagok és individuális jelölője, a jellegzetes „bogárszaga" hosszú ideig megmarad (43.).

Az érzékelők közösségében, vagyis a Sinistra körzetben (ahol a nevek elrejtenek, de a szagok mindenkit lelepleznek) se a nemzetiségek, se a nemek nem jelenthetnek valódi választóvonalat. Elég sok, a mű multikulturalizmusát boncolgató tanulmány született, ám én úgy látom, a magyar, román, német, lengyel vagy török címkéhez (kereszt- vagy vezetéknévhez) nem kötődik semmiféle sajátos tapasztalat vagy értékítélet. Béla Bundasian, Andrej Bodor, Zoltán Marmorstein semmivel nem „magyarabb", mint a körzet többi lakója. Ugyanez igaz a németes nevű szereplőkre, például Toni Waldhütter bácsira. A román, magyar, örmény, német, ukrán, török kereszt- és vezetéknevek csak ritkán utalnak valódi etnikai hovatartozásra. A műveltség és az osztályhelyzet már inkább meghatározza az egyént. Ennek kapcsán még visszatérünk Andrej Bodor Coca emlegette „úriemberségére".

Elvira Spiridont a neme miatt nem engedi beszállni Mustafa Mukkermann a kamionba („régen megesküdött, nőt nem szállít", 143.), de a körzetet irányító Coca Mahmudian esetében keverednek a férfi és női szerepek. „Talányos asszony, szeszélyes katona volt Coca Mavrodin-Mahmudia: úgy tűnt, csak játszadozik velem, közben meg akart tartani", mondja Andrej Bodor az ezredesnőről (43). A nemi meghatározottság más esetekben sem számít: ő, a főszereplő évek elteltével sötétkék selyemszalaggal átkötött konttyal tér vissza Görögországból (156.). A körzet lakói az idegent rögtön „kiszagolják", mintha „mi" és az „ők" között az érzékelés, a szag jelentene átjárhatatlan válaszvonalat. De milyen is az a bizonyos *idegen-szag*? A körzet lakói felkavarónak, nyugtalanítónak érzik a „várótermek félelmetes szagát" (132.), a nagyváros „tetűporos, szeszgőzös, fojtó illatát" (133.), vagyis minden olyan szagelegyet (ld. „váróterem"), amely lehetetlenné teszi az egyéni azonosítást. Egy idegennel találkozva Severin Spiridon oly feldúltnak érzi magát, hogy képtelen egyedül tölteni az éjszakát. Mintha a lélek, a személyiség legsajátabb része valamiféle fludium lenne. Andrej mesterséges lélegeztetéssel „támasztja fel" az öngyilkos Severin Spiridont („beleadtam a lelkemet elsősegélynyújtás közben", 41.), itt érdemes megjegyezni, hogy maga a Spiridon név is utal a lélek(zet)re. A *Sinistra körzet*ben nemcsak a lélek jelenhet meg illatként, párafoltként, hanem a tavasz is, melynek „illatai úszkálnak a levegőben" (133.)

Mint a középkori művészetben, a vallásos lírában és a táblafestészetben a lélek nemcsak illatként, párafoltként, „árad", hanem fénysugárként is. Borcan ezredes az őt megfigyelő szemtanúk szerint ragyogóan áttetsző lesz a halál közelségétől, a körvonalai remegnek, csillog még a „szép nagy füle" is (71.) Ez a fajta *l'aurea* (mely szóból egyébként – mint

az közismert – Petrarca múzsájának, Laurának a neve is ered) leggyakrabban a provanszál trubadúrok tavaszi nyitóképeiben jelenik meg. A szerelmi vallomásokat bevezető természeti képekben a *másik* jelenlétére csak az „édes szél", a láthatatlan, mégis érzéki tavaszi levegő és a galagonyavirág (*albespi*) utal. A *Sinistra körzet*ben két, majdnem szabályos tavaszi nyitóképre is rálelhetünk. Béla Bundasian és Connie Illafeld a tavaszi virágzás, madárcsattogás idején pillantja meg egymást, az idillből még a tavaszi nyitóképek másik kötelező eleme, a patak (forrás) sem hiányzik. Béla leugrik a vonatról, hogy kortyoljon egyet a forrásból, így ismerkedik meg a vonatsínek mellett lakó „buja tündérrel", Connie Illafelddel. „Virágvasárnap, valami ilyesmi" (95.) – jegyzi meg az elbeszélő.

Andrej Bodor és Connie Illafeld találkozásakor is tavasszal, húsvét idején, a legnagyobb nagy madárcsattogás közepette kerül sor. A hölgy, a meztelen női test jelölője az udvari irodalomban a fehérség, nem véletlenül helyettesíti a „másikat" a tavaszi nyitóképekben a *l''aurea* mellett a hófehér galagonyavirág. Így aztán a főhős, Andrej Bodor alig ismeri fel az iroda előtt várakozó „szőrösben" fia szerelmét, a „tündért", Connie Illafeldet.

A Sinistra körzet tulajdonképpen egy „talányos", sőt „szeszélyes" asszony Coca Mavrodin-Mahmudia birodalma. Élet-halál ura, de közben finomkodva beszél, kisasszonynak szólíttatja magát, és szereti, ha emberei becenevén, vagyis Cocaként emlegetik. Mindenki gondolataival, szándékaival, titkos terveivel tisztában van, és szó szerint tenyeréből eteti „hűséges alattvalóit" (113.). Megesküszik, hogy az engedetlen Béla Bundesianra baglyokat, denevéreket küld, hogy „cincogjanak és huhogjanak a fülébe", és így bírják menekülésre (140.).

Ez a középkorias ezredes / királynő, a Sinistra úrnője – amúgy csúnya, jelentéktelen, „matt" asszony – az egyik legnagyobb középkori regényhősnő, Izolda nevét viseli. A *Sinistra körzet* törpéjét is el lehet helyezni ebben az összefüggésrendszerben, a Trisztán-regény legnagyobb intrikusa, a szerelmesek ellensége, Márk király besúgója Frocin, a törpe.

A saját szerelmét, Elvira Spiridont meztelenül az út szélén hagyó Andrej Bodor története persze a legkevésbé sem hasonlít a lovagi hűség és kiválóság elbeszéléseire, a nagy lovagregényekre. Ráadásul Andrej Bodor egy idősödő, éltes férfi, és mint tudjuk, ilyen korú emberek csak mellékszereplők lehetnek a lovagi beavatás-történetekben. De Andrejnek is van küldetése, a nevelt fiát, Béla Bundasiant akarja megtalálni, sőt megmenteni, hiszen rajta kívül nincs senkije. A nevelt fia megmentéséért változtat nevet, és költözik be a körzetbe. A *Sinistra körzet* tulajdonképpen egy elbukással végződő queste-történet (keresés-történet), amely felépítésében mégis hasonlít a francia *Queste del Saint Graal*ra vagy Wolfram von Eschenbach

*Parsifal*jára. Meglepően sokszor fordul elő a lovagregényekben, hogy egy homályos hátterű, törvénytelen születésű fiú tűzön-vízen keresztül próbálja az édesapját (és rajta keresztül a nevét és az identitását) megtalálni. *Nevet szerezni* az apa keresése közben. Ám a *Sinistra körzet*ben megfordul a szokványos szereposztás: itt az apa próbálja a fia titkait kikutatni (pl. elolvassa a naplóját), és a körzetből kimenteni.

Az elemzők eddig keveset foglalkoztak a *Sinistra körzet* meghökkentően groteszk, stiláris töréseivel. Hogy kunyhókban gubbasztó, faszénen vagy kézelőn átszűrt denaturált szeszt szopogató, makkon, fonnyadt krumplin, szedren és áfonyán tengődő nincstelenek (akik többnyire azt sem tudják, milyen napja van a hétnek), milyen ceremoniális, kimódolt, már-már udvari nyelvet beszélnek. Nemcsak a tanult emberek, hanem például Elvira Spiridon, a kantinos Nikifor Tescovina és a törpe, Gábriel Dunka is.) A körzetben élők akkor is végtelenül udvariasak és körülményesek, ha éppen meglopják, feljelentik vagy meggyilkolják egymást. Az „úriemberség" nyilván a szavakon múlik, nem a tetteken. Andrej Bodor Cocával társalgva épp kiköp az ablakon, mikor sor kerül erre a párbeszédre.

> Világos beszéd volt, megmarkoltam a sapkám, egyet-kettőt gyűlölettel rávillantottam köszönés helyett, útközben az ajtó felé, kiköptem az ablakon. Coca Mavrodin hangja a küszöbön utolért:
> – No, álljon csak meg. Felőlem köphet. De én úriembernek hittem.
> – Az vagyok és nem is köptem.
> – Az más. Akkor mégiscsak megkérhetem egy szívességre. (37.)

A ceremoniális, körülményeskedő, udvari beszédmódban a „talányos asszony", Coca Mavrodin-Mahmudia egészen utolérhetetlen. Mindig körmönfontan fogalmaz, nyíltan senkit sem biztat gyilkosságokra. A beosztottjai rendre találgatják, mikor „viccel". (Ez a sajátos rejtőzködés amúgy nemcsak a szereplők nyelvhasználatának stiláris sajátsága, hanem valamiképp az egész regényvilágban tetten érthető. Elég sokan messzelátóval járnak-kelnek a regényben, nemcsak Borcan ezredes, de Severin Spiridon is, ám mi, az olvasók soha nem „pillantjuk meg" a nevezetes medvéket, pedig az ő ellátásuk áll a cselekmény középpontjában. Ugyanez a helyzet a járvánnyal, a tunguz náthával: többször érezzük, hogy szinte „ólálkodik" a szerep-

lők körül, de természetesen nem „látjuk”, és még a betegség tüneteiről, lefolyásáról is csak híreszteléseket, találgatásokat kapunk.)

A szavak és a tettek, a körülményeskedő udvari(as)ság és a tettekben kifejeződő kegyetlenség ellentéte akkor a legnyilvánvalóbb, mikor Andrej Bodor egy köpésnél sokkal súlyosabb dolgot követ el: Coca – azért egészen ki nem mondott – parancsára élve temeti be Aron Wargotzkit.

> – Aron Wargotzki, úgy érzem, nem ez a megfelelő időpont a bemutatkozásra. Annyit azért elárulhatok, Andrej Bodor álnéven éltem a körzetben. Kérlek, egy ilyen nevű embernek nézd el ezt az egészet. (120.)

Andrej Bodor a maga szertartásos, *gentlemanlika* módján szinte elnézést kér Aron Wargotzkitól. Ezt a „bemutatkozást” az is félelmetessé teszi, hogy a regény elején már sor került egy másikra: Andrej jövendő szerelmének (és áldozatának), Elvira Spiridonnak is sajátos módon bemutatkozott, mikor térden állva (ez is micsoda lovagias helyzet!), kiszedte az asszony talpából a bábakalácsot („ha valaki akkor megpillant, azt hiszi, éppen bemutatkoztam neki”, 11.)

Megrendítően groteszk hatást keltenek ezek a jelentésükből kiforgatott, középkori regényelemek, és a maguk módján hozzájárulnak a regényvilág káprázatos összetettségéhez.

ENDREY-NAGY ÁGOSTON

OÁZIS

Fürödjetek meg, bánatos asszonyok.
Szarkalábaitokból dörgöljétek ki a sót,
visszereiteket masszírozzátok vissza
fásuló vádlitok rostja közé.

Ezek a falak megvédenek titeket, lőrésnyi
ablakaikon csak a fény, tekintetek nem,
hajlatokban őrzött porcelánfinom bőr
és göndör, fekete szőr villan a párából.

Fürödjetek meg, mossátok le magatokról,
engedjétek meg a testnek és léleknek
a fellélegzést, az ütemes, lassú szívverést.
Elsivatagosodik a fehérfolyásos Kánaán.

Férfikezek után engedjétek a gyengéd
érintéseket nővéreiteknek. Mert azok tudják,
minek a hiányát kell lemosni, kimasszírozni,
elsimítani, akikkel közösek a lila foltok.

Tudják, melyik mozdulattól
nem rezzentek össze, melyek indítják
meg a nyálelválasztást, melyektől felejtitek
el a fürdőház körüli férges datolyapálmákat.

Fürödjetek meg, bánatos asszonyok, bukjatok
le és nyissátok ki szemeteket a víz alatt,
a medencék alján a cseréplapok töröttek,
mint otthon a dísztárgyak férfiököl után.

ELSŐ

A születés előtti nyugalom: a Szűzanyában
Krisztus, mint kagylóban a gyöngy. Ha már
ilyen apró vagy, szívesebben lennél vérrög,
egy rendszer hibája. Nem akarsz mártír lenni,
pontszerűségedből terjedjen őszként a szívelhalás.

Megértelek, Uram. Embernek születtél: előbb
okozol halált, mint hogy meghalj. Rúgkapálsz,
izegsz a méhben: tiltakozol. Előre tudsz mindent.
Koponyacsontjaid most kezdenek közelíteni
egymás felé, ujjperceid még hangsúlytalanok,
de ökölbe szorítod a kezed. Emberi sejtjeid azt üzenik:
vetélj el, anyám, kérlek.

És a világ Máriában mozdulatlan volt.

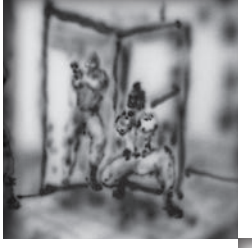

TAMÁS

Meghívtatok magatok közé és én eljöttem,
de kétkedő mosolyaitok rám szegezett puskák,
forró fémcsövek a bukó napban. Gyűljetek körém,
már nem a fallikus szimbólum vagyok, aki voltam.
Oldódjon a döbbenet, kattanjon a ravasz, vedeljétek a bort,
faljátok a halakat, nincsenek érzéseik.

Add a kezed, nyújtsd ki két leghosszabb ujjad, hagyd,
hogy kézfejedre markoljak, magamhoz húzom,
köntösöm félre, szemeimben a trónok tüze szikrázik,
érzem ellenkező izmaid és inaid, ez itt a sebem,
peremén a vér még friss bíbor, hatolj be, ujjad tövéig,
pulzál a meleg, barázdált hús, ujjbegyeid előretörnek,
puha rengetegben érdes kolonizálók, fordítsd el tenyered,
két ujjad ütemesen görbítsd vissza magad felé újra
és újra, hívogass, az ott a szívem, az a masszív csomó,
nem érzem, semmit nem érzek, mert mindenem odaadtam,
neked adom, amit érezhetnék, tied a túlfeszített hit után
a kirobbanó bizonyosság. Kifeszülnek a Szentlélek szárnyai,
begörcsölnek a lábujjak.

Ez az utolsó tanulság. Boldogok, akik elélveznek a fájdalomtól,
boldogok, akikből spriccel a vér, akiknek agyát lezsibbasztja
a Szentlélek felfoghatatlan ereje és egy pillanatra minden
elfeketül körülöttük. Látod, Tamás, egyedül a hús szent bennem.

START THE MICROWAVE

KOVÁCS BALÁZS

(Készíts elő lehetőség szerint minél több színes íróeszközt és egy írásra alkalmazható nagyobb felületet!)

I.

AZ ALAPANYAG

felvetődött az is hogy mindketten kiválasztunk néhány nekünk tetszőt és végül abból sorsolunk a közösbe de aztán már csak a kettőnk között lévő partneri viszony iránti kíváncsiság miatt is a nehezebb utat választottuk kezdésnek a helyi forrásból ásványvizet merítettünk majd begyújtottunk igyekezve szabályozni hogy ne hevítsük fel túlságosan testhőmérséklet fölé az üstben olvadó kakaóvajat a méhviaszt és a mandulaolajat a fagyasztott kecsketej jól hangzott de végül nem tettük bele a lúgozás és a szűrés után belekevertünk néhány szem frissen őrölt dohánykávét és pár csepp aloe vera lét bár néhány kutatás szerint már az is rákkeltő a színezéshez egy kevés céklaport és egy csipetnyi kurkumát alkalmaztunk a formázásnál a klasszikus négyzet kör és szív alakokon kívül plusz felszámolt díj ellenében nyomtattunk egy saját tervezésű szilikonparlamentet hiszen függetlenek vagyunk a választásainkról nem beszéltünk mielőtt kézhez kaptuk felvetődött az is hogy félretesszük díszszemléknek az elhasználhatatlan dolgokat könnyebb szeretni na nem mintha ez igazán döntés kérdése lett volna.

(Sorold fel azokat a tényezőket, amelyek összhatása szerinted meghatározza, hogy meddig vagy hajlandó használni egy szappancsutkát!)

II.

A MÁSIK

szemben ül veled
a kádban, csak az ő teste
tetszik. ahol összeér a lábatok,
egy szőrmező vagytok.
a rohamos
növekedést ígérő
árvíz fokozatosan
ellep. a felszínen
kapálódzó kisállatok
között elszórt
magok, lehullott
szirmok úsznak.
így elöntve két végletes
következmény várható,
de ezt honnan is
láthatná maga a táj.
ami eddig szél volt,
az most a hullám.

(Becsüld meg százalékban befolyásuk mértékét, állítsd sorba őket!)

III.

A BIZALOM

azt mondja, ez nem olyan,
ami képez rajtad egyfajta érdes,
zsíros, természetellenesnek ható réteget,
ez nem olyan, mintha
végignyalta volna a tested egy macska,
ez nem olyan, amit a
gyerekkori élményeid alapján feltételezel,
pedig olyan volt.

(Készíts az eredményről egy ábrát egy általad választott diagram segítségével. Minden tényezőt a – te megítélésed szerinti – hozzá legjobban passzoló színnel jelölj!)

IV.

ENYHÉN APOKALIPTIKUS JELLEGGEL

megint kicsúszik,
de már nem nyúlsz érte.
az áramlat
a lefolyóhoz sodorja,
ahol társként integet
pár lengedező hajszál.
a fémfedélhez
az örvény gyengéden,
de határozottan szorítja,
mint egy ács a gerendához a szöget,
mielőtt ráüt.
már tiszta vagy.
fesztelenül sorsára hagyod,
akár egy mókás üzenetet
a faliszekrényke tükrén.

(Csinálj vele, amit akarsz!)

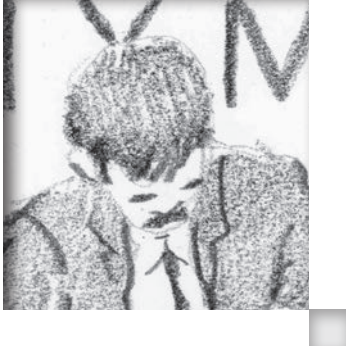

V.

A RÖGESZME

belép hozzád
a zuhanykabinba,
nem hagy ki
egy vesszőt sem.
odanyomja fejed
a csempéhez,
egészen közel,
hogy marja szemed
a tisztítószeres rongy
– korábbi mozdulatod –
rászáradt nyoma.
most éppen egy
kókuszolajos,
fahéjdarabkás,
ghánai shea vajas
szappant dörzsöl
kifakadt vízhólyagos
tenyerei között.
simításában karcol
és csiklandoz
az elhalt bőr,
ahogy alaposan,
mindenhol beken.
viszketsz, és ő
hátulról finoman
beléd harap.

(Csinálj, amit akarsz!)

THIS
COULD BE
US
BUT YOU KEEP
PLAYIN' GOLF.

SZŐKE ROLAND

VAKTÉRKÉP

Mint az ízületek
ropognak a farostok,
miközben nyújtózkodunk.
A redőny rései között
sugárutakon tör be a reggeli fény.
Elismételjük a pózt,
amiben elaludtunk,
arcodon a párnahuzat vonalai –
akár egy város úthálózata.
Majd felszabadulnak a pórusok,
simulni kezd a bőr,
fakul a szatén vaktérkép.
Egyedül arra emlékszel,
hogy valakivel tojást ettél,
és egy kihalt állatkertben
erszényesfarkast simogattál.

UNIVERZUMOK A PADLÁSON

Párhuzamos világokban
töltöttem a gyerekkorom.
Legóból és fakockákból
építettem dimenziókat.
Ahogy nőttem, hagytam őket
önállóan működni.
Még eszembe jutnak,
ha egy elkallódott
darab a kezembe kerül,
de nem mehetek vissza.
Átléptem a gyermeki álomhatárt.
A világvége csak változás,
majd a fiam új történelmet
épít, ahol talán egy idősíkba
kerünek a legók, fakockák.*

* *A szerző a Kortárs Hangon Nemzetközi Irodalmi Pályázaton 2023-ban elnyerte az Irodalmi Szemle lapdíját.*

OTTEN MARINA

FELHŐ

Egy újabb szerda reggel nyolc. Kiállok a teraszra, a kávés bögre görbéit markolászva bámulom az eget. Szürke gomolyfelhők hosszú léptekkel haladnak át az égen, mintha valahova sietnének. Sosem sietek sehova. Hatvanhat éves vagyok. Mindenem, amim van, egy ház a Mátrában, körülölelik a fenyvesek, az akácerdők. Nincs átmenő forgalom, nem zavarnak a szomszédok sem, ezt szeretem benne a legjobban. Amikor még a kórházban dolgoztam, többet érintkeztem emberekkel, de tartós kapcsolatot egy ápoló kollégával sem alakítottam ki. Nyugdíjba mentem, és egy kisebb búcsúztatás után pár héten belül valószínűleg mindenki elfelejtett. A családom – aki maradt – több órára lakik tőlem, ritkán veszik rá magukat, hogy meglátogassanak. Nem bánom. Minél kevesebb, annál jobb. Szeretem reggelente nézni az elvonuló felhőket, azt, ahogy változtatják a tájat, más kontextusba ágyazzák ugyanazt a tartalmat. Az egyetlen, ami bánt még néha, hogy nem lett gyerekem. Minden más lenne. Most, ha a tükörképemet nézem, nem találom magam. Hová tűnik minden? Lassan megfordulok. Elköszönök a felhőktől a kerti kútban, ami idősebb, mint ez a ház. Ilyenkor, esős időszakban magasan áll benne a víz, egészen talajszintig ér, alatta beláthatatlan mélység. A fedél mindig a kút széléhez van támasztva, essen csak bele az eső: alulról vagy fentről jön a víz, végül is mindegy. Fájó csípővel bevánszorgok a fürdőszobába, ráülök a wc-re, lehúzom. Megmosom a kezem, nem nézek a tükörbe. A nappaliban kinyitom a dupla ablakokat, vizes ronggyal lemosom őket, aztán ecettel és egy elhasznált Nógrád Megyei Hírlap fodros oldalaival tisztára suvickolom az üveget. Hangosan zizegnek a lapok a kezemben, ahogy tisztaságillat teríti be a házat. Kiteregetek. Mindig a méretesebb ruhadarabokkal kezdem, pólókat, nadrágokat, fehérneműket, zoknikat rázok ki kétszer egymás után, precízen a szárítóra helyezem. Belesüppedek a kanapéba. Poe *Válogatott művei* kerül a kezem közé, a kutya füle tövét

vakargatom olvasás közben. *Külön*. Megakad a szemem ezen a versen, eddig csak *Egyedül* címmel ismertem. Fél tizenegykor kezdem a főzést, hogy pontban délre ebéd legyen. Hagymát dinsztelek, rá sárga- és fehérrépát pucolok, szeletelek, hozzáadom a beáztatott, leszűrt lencsét, felöntöm vízzel. Paradicsom, só, bors, babérlevél. Amíg fő a leves, elkészítem a csirkét. Egy nagyobb, olajozott tepsibe fektetem egyesével a sózott filét, krumplit, répát, hagymát, gombát vágok mellé, rárakom, sózom, borsozom, fokhagymagerezdeket potyogtatok a tetejére héjastul, és még egy kis olívaolajat csorgatok rá. Letakarom, és gondosan behelyezem az előmelegített sütőbe. A lencse, a hagyma, a krumpli illatának egyvelege egy pillanatra a gyerekkoromat juttatja az eszembe, az alföldi rónaság horizontját. Megfontoltan kavarom a csokoládépudingot. Magam elé meredek, amíg a cukros, barna poros tej lassan besűrűsödik. Lejjebb tekerem a gázt. Apró, kék színű tablettákat veszek elő a szekrényből, a legmagasabb polcról, a mosó- és takarítószerek közül. Szétpattintok egyet, kettőt, hármat, az égszín port a pudingba keverem. Üvegtálba kanalazom egy spatulával. Amikor kihűl, tejszínhabot fújok nagy körökben rá. Ahogy fújom, arra gondolok, hogy néha így néznek ki a felhők, a 21-es útnál, január derekán, reggel nyolc magasságában, a Mátra pedig egy tejszínhabban úszó hegysziget. Ebédelünk. Orvosi tanácsra sosem eszem desszertet, nem tesz jót a vércukorszintemnek, de kihozom a hatalmas üvegtálnyi pudingot. Valami zsibbadt nyugalom kerít hatalmába. Nagykanállal falja be, a szája két széle tejszínhabos, aztán csokoládés lesz, csak a legvégén nyalja le, bő nyállal. Rám mosolyog: jót főztem. Visszamosolygok rá. Ki ő? Nem telik el sok idő, panaszkodik, hogy nem érzi jól magát. Fáj a feje,

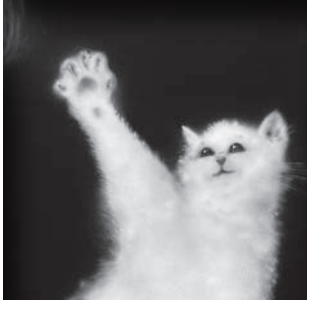

émelyeg. Segítek neki ledőlni a kanapéra, felpolcolom a lábait. Hideg vizes borogatást hozok. Hányni kezd, lavórért sietek, ebből a szőnyegből minden olyan nehezen jön ki, és két rosszullét között a halántékára helyezem a tenyerem. Meleg, a kezem hideg. Ki vagyok én? Felhő? Közelebb hajolok, a homlokához nyomom a homlokom, egészen addig, amíg már nem hallom a szuszogását. Hozok egy széket, leülök mellé, a csuklóját fogom. Órák telnek el így, hallgatom a falióra kattogását, az ereszcsatornához verődő esőcseppeket. Feltápászkodom, kimegyek a konyhába, előveszek még egy apró kék tablettát. A port a nedves kutyatápba szórom, leteszem a földre. A kutya rögtön odasiet, jóízűen lakmározik. Pár perc múlva nyüszítve járkál fel-alá, az oldalára fekszik, levegőért kapkod. Eláll az eső, és amikor a Nap már majdnem lenyugszik, erőt veszek magamon. Tudom, hogy nem lesz könnyű. Gödröt ások a kert egy hátraeső pontján. Két karomban hozom ki a kutyát, mint egy csecsemőt, a teste merev. Határozott mozdulattal beledobom a mélyedésbe. A fehér bundájával olyan ártatlannak tűnik így, innen fentről, akár egy bárány. Alaposan betemetem a vizenyős földdel. Visszamegyek a nappaliba. A hóna alatt fogom meg az elhízott testet – már nem meleg –, két tenyerem összekulcsolva a szíve előtt, kivonszolom a teraszra, le a lépcsőn, ki a kertbe. Megállok, mélyeket lélegzem, kifújom magam. Tovább cipelem a kútig, a hátát a kút faburkolatának támasztom. A szívem hevesen ver, verejtékezem, megállok pihenni. Az utolsó erőfeszítés következik, felemelem a testet addig, amíg a lapockái átérnek a kút peremén, aztán felmarkolom a lábait. A zsíros, élettelen hulla megfontoltan ülepedik le a kút mélyébe. Kémlelek a feneketlenségbe. Fodrozódik a víz, majd szépen, lassan elsimul. Belélegzem a fenyők gyantáját, a virágzó akácokat, ahogy bámulom a tükörképemet, mögöttem a ciánkék eget. A fekete felhőket megvilágítja a lemenő Nap, az aljuk bronzosan izzik.

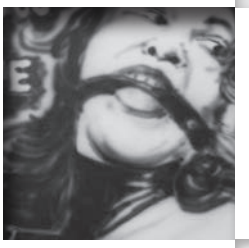

JUHÁSZ TIBOR

BEHÚZÁS X.

VÖRÖS CSILLAGOK

A bányaigazgatóságnál kezdődött. Lecserélték a közlekedési táblát, a létesítmény előtti betonplacc már nem parkoló, hanem a 16-os számú autóbusz fordulóállomása. Vörösek lettek a kifosztott épületet ölelő fák, majd megkopaszodtak. Megváltozott az egykori munkásszálló is, címernagyságú darabokban vált le a vakolat a falról.

Aztán bélyegnyi foltok lepték el a völgyet. Ágról ágra haladtak, mint a lárvák, egyre beljebb ették magukat a kolóniákban. Vörhenyes levelek hullottak a tönkrement hősugárzókra és a szekérkerekekkel barázdált földútra. Összegereblyézték a lakók, majd az első banki felszólításokkal együtt meggyújtották a kupacokat.

A változás a hűtőtornyokon és a gyárkéményeken keresztül érte el az eget. A felhőtömegek a füsttel együtt szétfoszlottak, maradványaikat októberre az ipari parkok fölé terelte a szél. A horizonton gyűltek össze az izzó fellegek, és szikrákat vetettek a völgybe. Olyanokat, mint a hullócsillagok.

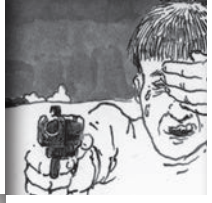

TOLDI ÉVA

HATÁROKON ÁTÍVELŐ: SZOKATLAN ÉS HÉTKÖZNAPI

A *TRANSZKULTURALIZMUS ÉS BILINGVIZMUS 4.* CÍMŰ TANULMÁNYKÖTETRŐL

Transzkulturalizmusról szóló elméletét Wolfgang Welsch az 1990-es évek elején tette közzé, amikor még nem lehetett sejteni, milyen változások és mozgások következnek be a 21. századi társadalmakban. Amikor kifejtette nézetét, miszerint a kultúrákat nem gömbszerű vagy szigetszerű kompakt és izolált képződményeknek kell elgondolni, nagy ellenállást váltott ki, elsősorban az éppen megerősödő interkulturális kutatások szakembereinek körében, akik úgy érezték, hogy ezzel tudományterületük alapelveit kérdőjelezik meg. Welsch modellje ugyanis nem az addig használatos nemzetközpontú kultúrafelfogáson nyugszik. A multikulturális koncepció a nemzeti közösségeken (ha úgy tetszik, a „gömbön") *belül* vizsgálódik, egymás mellett egzisztáló nemzeti kultúrákat gondol el, azokra összpontosít. Eközben az elkülönülés válik kívánatos és megőrzendő magatartássá. Az interkulturalitás a társadalmak *között* találja meg játékterét. Feltételezi, hogy a nemzeti közösségek között kölcsönös kommunikáció zajlik. A megértés azonban minden dialógusra tett kísérlet ellenére sem jöhet létre, mivel az a feltételezés, hogy a nemzeti kultúrák egymástól nagymértékben eltérő specifikumokkal rendelkeznek, az egyén számára csak azt teszi lehetővé, hogy saját nézőpontját érvényesítse. Interkulturális megközelítésben elképzelhetetlen egy olyan kultúrafelfogás, amely megkérdőjelezi a nemzeti határait. A transzkulturalizmus pedig éppen ezt teszi, a kultúrát nemzeti határaikon átlépő, hálózatosan egybefonódó entitásként gondolja el, amelyben nem oldódik fel a nemzeti jelleg, de nem is különül el, hanem egymás mellett, egyenrangúként létezik saját és idegen.

A sokáig peremre szorított transzkulturális értelmezésmód az utóbbi évtizedben vált elfogadottá, és terjedt el a társadalomtudományokban, nem függetlenül a nagy néptömegek korábban soha nem tapasztalt migrációjától. Az idők folyamán maga Welsch is alakított a nézetein, amelyet mintegy ötven tudományos dolgozat és szakcikk után 2017-ben kötet formájában is megjelentetett *Transkulturalität: Realität – Geschichte – Aufgabe* címmel. A könyv újdonsága, hogy tárgyalja a történeti dimenziót is: azt, hogyan valósult meg a transzkulturalitás a görög kultúrától kezdve napjainkig. Példákat hoz a szobrászat, a festészet, az építészet, a költészet, a tánc és

a zene köréből, amelyekben kimutatja az egymásba épülő művészeti ágak jellegzetességeit, ám a történeti dimenzió ilyen jellegű bevonásával egyúttal parttalanítja is a témát.

A transzkulturális kutatások száma az utóbbi évtizedben megsokszorozódott, a humán és társadalomtudományok minden területére kiterjedt, ennek következtében többféle értelmezése alakult ki. A BÁZIS kiadásában megjelent *Transzkulturalizmus és bilingvizmus 4.* című tanulmánykötet szerkesztői, Németh Zoltán és Magdalena Roguska-Németh mégsem az elméleti keretek felvázolásával indít. Ami teljesen érthető, hiszen a kötet egy könyv- és konferenciasorozat negyedik darabja. Az elméleti hátteret Németh Zoltán már a 2018-ban megjelent *Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban* című kötet alapos és széles látókörű, a témát nagy merítésben tárgyaló bevezető tanulmányában körvonalazta, amely máig meghatározza a könyvsorozat jellegét, valamint a 2017-ben indult konferenciasorozatot is, amelynek eredményeképpen a tanulmánykötetek létrejöttek. Ha mégis úgy látnánk, hogy a most megjelent kötet fogalomhasználata nem teljesen egyöntetű, annak mindössze az lehet az oka, hogy magának a transzkulturalizmusnak a tartalma sem egységes. Daniel G. König és Katja Rakow munkájára hivatkozhatunk ezzel kapcsolatban, akik *The Transcultural Approach Within a Disciplinary Framework: An Introduction* című tanulmányukban az eltérő tudományterületeken vizsgált transzkulturalizmusnak négyféle definícióját különböztetik meg. A legáltalánosabb meghatározás szerint a transzkulturalitás az ún. antropológiai univerzálék (a bűnözés, az erőszak, bizonyos szellemi tevékenységek stb.) megfigyelésére szolgál, és azt vizsgálja, hogyan jelennek meg eltérő kultúrákban. Többek között a transzkulturális pszichológia és az orvostudomány is ezt a felfogást támogatja, és az emlékezetkutatás is szívesen él vele. Egy másik, még mindig meglehetősen általános definíció olyan jelenségek vizsgálatát tartja elsődlegesnek, amelyek már nem antropológiai univerzálék, hanem egy adott történelmi konstellációból származnak, és az átadási és befogadási folyamatoknak köszönhetően több kulturális közeg részévé válnak, mint amilyen a római jog a későbbi társadalmakban, vagy az iszlám és a buddhizmus, ahogyan a történelmi származási régióikon kívüli területeken gyakorolják. Egy harmadik meghatározás szerint a „transz-" előtag azokat a jelenségeket emeli ki, amelyek bár különböző kulturális közeghez tartoznak, egyúttal közöttük is állnak. Az ilyen tanulmányok a közvetítés és a fordítás aktusaira, valamint az úgynevezett „kulturális közvetítőkre" összpontosítanak. König és Rakow klasszifikációjának negyedik változataként jelenik meg az a megközelítésmód,

amely „tematikus szempontból dekonstruálja az olyan fogalmakat, mint »társadalom«, »osztály«, »nemzet«, »kultúra« vagy »civilizáció«. Módszertanilag ez azt jelenti, hogy olyan jelenségeket elemzünk, amelyek megkérdőjelezik mindezek határait. Arra kötelezi a kutatót, hogy különböző szempontból vizsgálja meg a jelenségeket, ragaszkodjon a kutatási tárgyban rejlő többpólusú megközelítéshez, a többszörös perspektívához és a transzformativitás dinamikájához."

A *Transzkulturalizmus és bilingvizmus 4.* című tanulmánygyűjtemény dolgozatainak mindegyike a transzkulturális megközelítést érvényesíti a fogalom valamely felfogásának értelmében. Ugyanakkor azok a tanulmányok a legérdekfeszítőbbek, amelyekben nem a kultúrakutatás, az antropológia, a hermeneutika vagy az intertextualitás szempontrendszere dominál, hanem transzkulturális folyamatokat mutatnak be. A legfigyelemfelkeltőbb mozzanat, hogy nemcsak az elemző módszer lehet transzkulturális, hanem létrejött az irodalomnak egy olyan rétege, amely szándéka szerint transzkulturális. Kialakult az irodalmi műveknek egy csoportja, amely kifejezetten arra törekszik, hogy a 21. századi migráció következtében létrejött változások következtében előállt identitáskérdéseket, hovatartozás-alakzatokat tematizálja, különböző csoportidentitások identifikációs szándékát és az egyén ebben elfoglalt helyét mutassa be. Emellett rákérdeznek transznacionális viszonyokra, a diszkurzív és egymással kapcsolatba kerülő terek viszonyrendszerére, nyelvek közötti transzferekre, s eközben a határátlépések sorozatát mutatják fel.

A kisebbségi irodalom a transzkulturális kutatások természetes terepe. A szlovákiai magyar irodalom pedig, meg merem kockáztatni, a leggazdagabb és legértékesebb anyagot hozza a vizsgálódások számára. A kötet írásai által olyan világba nyerünk betekintést, amely más jellegű irodalmi vizsgálódások számára rejtve marad, különleges életművekkel ismertetnek meg bennünket. Mizser Attila Bogyó Noémi *Vakfoltok* című regényének értelmezése egy feltáratlan, különös világba vezet, a kelet-európai kontextuson belül egy „jellegzetesen csehszlovák, azon belül is szlovákiai, azon belül pozsonyi nézőpontból" láttatja a rendszerváltozást, s benne az egyén szerepét. A transzkulturális olvasat képzeletben azonnal mellé helyezheti más térségek rendszerváltozásának irodalmi reprezentációit, ami megnyitja a gondolkodás irányát más kultúrák irányában.

Mizser Attila tanulmánya gondolatébresztő és inspiráló. Arra is felhívja a figyelmet, hogy a több kultúrát átfogó transzkulturális szempontú értelmezések akkor célravezetőek, ha műhelyszerűen valósulnak meg, elsősorban a kultúrák nagyszámú „kombinációs" lehetőségei miatt is, amelyekben nem lehet mindenki egyaránt jártas.

Macsovszky Péter/Peter Macsovszky az a „transzkulturális mintaszerző", akinek a munkássága a felfedezések gazdag tárházával kecsegtet minden kutatót, aki a határokon átívelő kulturális tapasztalatokat vizsgálja. N. Tóth Anikó *Tantalópolis* című regényének transzkulturális rétegzettségét bontja ki alaposan és részletekbe menően. Mindazon jellegzetességeket végigelemzi, és releváns következtetésekig jut, amiért a transzkulturális tapasztalatokkal rendelkező szerzőket izgalmasaknak tartjuk: életrajz, névváltozatok, helyváltoztatás, hibrid nyelviség, műfaji kódok, identitás, hogy eljusson annak megfogalmazásáig: a 21. század legjobb szlovák regényének tartott mű beletartozik a (szlovákiai) magyar irodalmi paradigmába is.

Petres Csizmadia Gabriella egy kétnyelvű gyermekkönyv transzkulturális vonatkozásairól ír. A kétnyelvűség elméleti kérdéseit áttekintve kitér a hagyományos nyelvművelés és a transzkulturális szemlélet közti különbségre. Utóbbi ugyanis nem „romlásként" tekint a többnyelvűségre, hanem kultúrákat összekötő értékközvetítőként. A gyermek és a felnőtt perspektívát működtető gyerekkönyv azt a tapasztalatot fogalmazza meg, amelyet a mindennapi helyzetekben is látunk: a gyermek a bennszülöttek, a szülők a kívülről érkezők, a migránsok perspektívájából tekintenek a kétnyelvűségre. A kötet elemzése során az illusztrációknak mint kultúrákat összekötő elemeknek a felismerése vezet fontos meglátásokhoz.

Pénzes Tímea tanulmánya a szlovák „expat" irodalom jellegzetességeit vizsgálja, amikor a szlovák szövegekben felbukkanó vendégszavakról, idegen elemekről, kultúraspecifikus kifejezésekről értekezik, és azok fordíthatóságának mikéntjét mutatja be. Az elméleti megalapozottságú bevezető egyik érdekes meglátása a nosztalgia mibenlétéhez kötődik. A nosztalgiát ugyanis az irodalomtudománnyal foglalkozó szakemberek nagy része mint elvetendő, valóságot eltorzító minőséget tartja számon, a dolgozat viszont új megvilágításba helyezi, amikor szakirodalmi hivatkozások alapján arra a következtetésre jut, hogy a nosztalgia nem más, mint „a posztszocialista térben való

kulturális identitáskeresés sajátos eszköze". A dolgozat szerzőjének széles látóköréről és jelentős fordítói tapasztalatáról egyaránt tanúskodik, amikor konkrét példákon mutatja be a fordítói átváltási műveletek sokféleségét.

A transzkulturálisnak nevezhető irodalmi korpusz jellegzetességeit dolgozza fel Magdalena Roguska-Németh tanulmánya, amely minden bizonnyal számos kutató számára megkerülhetetlen lesz. Közzétesz egy klasszifikációt, amely a hely és a nyelv kombinatorikus viszonyait helyezi előtérbe. Németh Zoltán figyelemfelkeltő összefoglalójáról van szó, amely rámutat a transzkulturális szerzők változatos pozicionálhatóságára. A tényanyagában is gazdag tanulmány miniportrékat tartalmaz magyar származású transznyelvű írókról, hogy alkotásaik alapján közös jellemzőkig juthasson, amelyeknek sorából a tematikai azonosságokat és a nyelv hibrid rétegét emeli ki. Végül a magyar irodalmi kánonban elfoglalt helyükről szólva megállapítja, hogy a nemzeti kánonba nem kerülnek be, s felveti a kérdést, van-e esélyük bekerülni a világirodalmiba, ahol „nem a nyelv a kiindulópont".

A recenzió kereteit meghaladná és elkerülhetetlenül a leegyszerűsítő általánosítások csapdájával fenyegetne a kötet alapos és gondolatébresztő tanulmányai mindegyikének bemutatása, felsorolásuk azonban nem érdektelen, mert érzékelteti a kiadvány sokféleségét, a kulturális ön- és másságreprezentációk, narrációs eljárások bemutatásának változatosságát. Száz Pál alapos és témáját több szempontból körüljáró tanulmánya a kárpátaljai/máramarosi térséghez kapcsolódó többnyelvű és transzkulturális zsidó kánon megalkotásának lehetőségeit gondolja végig. Veres Erika Ahmet Hâşim török költő 1921-ben megjelent, keleti hagyományra épülő, de nyugati mintákat követő kötetéről, Polgár Anikó Lesznai Anna *Eltévedt litániák* című kötetében az axis mundi motívumáról, Balázs Renáta Tompa Andrea *Haza* című regényének transzkulturális és transzlingvális vonatkozásairól, Ladányi István Neven Ušumović novellisztikájáról értekezik. Csehy Zoltán Márai Sándornak a francia „meleg irodalomról" szóló naplóbejegyzéseit, Vályi Horváth Erika a transzkulturális regények irodalomterápiás alkalmazásának lehetőségeit taglalja. Klajkó Dániel Németh Gábor *Egy mormota nyara,* Nagy Csilla Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című regényét, Radics Rudolf Csabai László *Szindbád, a detektív* című kötetét vizsgálja.

Végezetül a kötetnyitó és -záró tanulmány külön említést érdemel. Dánél Mónika kutatási tárgya egyedülálló. Egy „akcentusos filmet" tárgyal, amelynek legfigyelemreméltóbb vonatkozása, hogy a filmes reprezentáció nem pusztán migrációról szól, hanem annak transzlingváló főhősét állítja középpontba. Beilleszkedésének traumáját az „állampolgársági vizsgahelyzet" megjelenítésén keresztül mutatja meg. Ezt a térbeli és pszichológiai konstellációt majdnem minden transzkulturális irodalmi alkotás is megeleveníti, főként azok, amelyek az új nyelv és kultúra elsajátításával foglalkoznak. Ám míg az utóbbiak viktimizálják a nyelv elsajátítóit, s eközben magyarázatot is találnak rá, a nyelv nem ismerete mintegy „igazolja" áldozat voltukat, addig a filmben a tökéletes nyelvismeret szituációjában a helyzet előidézői, a hatalmi dominancia megtestesítői okozzák az „akcentusos" nyelvet beszélő megalázottságát. Nemcsak a helyzet specifikumának előtérbe helyezése miatt izgalmas a tanulmány, hanem mert szakszerűen kijelölt elméleti keretek között vizsgálja tárgyát. Külön érdekessége a komparatív mozzanat: Vranik Roland *Az állampolgár* című 2016-ban készült filmjét Stefan Arsenijevićnek egy középkori szerb hőséneket, a *Banović Strahinjá*t újrajátszó 2021-es filmjéhez hasonlítja, kapcsolódási pontjait keresi.

A kötetzáró tanulmány, Németh Zoltán munkája, egy magyar nyelvű transzkulturális irodalomtörténet megírásának lehetőségeit gondolja végig a cseh–német irodalomtörténeti kutatások nyomán a *Jak psát transkulturní literární dějiny?* [Hogyan írjunk transzkulturális irodalomtörténetet?] című monográfia releváns megállapításának mentén, miszerint „[a] világ egyetemi felosztása germanisztikára és szlavisztikára (ez az egyetemek Jaltája) mély árokkal választotta szét Kafkát és Hašeket, illetve a német és cseh Prágát". A kötet olyan témákat tekint át, mint a transzkulturalizmus és az irodalomtörténet-írás összefüggése, a transzkulturalizmus modelljei és metaforái, a transzkulturalitás a történelmi tapasztalat, az intertextualitás és a fordíthatóság viszonyrendsze-

rében. Németh Zoltán a cseh elméleti és módszertani alapvetés áttekintése után arra a megállapításra jut, hogy egy „transzkulturális magyar" irodalomtörténet létrehozása még problematikusabb lehet, mert a csehhez viszonyítva „a szerzői életművekben és szövegekben, az egyes irodalmak közötti hatásviszonyok rendkívül bonyolult kapcsolódási pontokat építenek […], biztosan nincs olyan magyar irodalomtörténész, aki egyszerre beszélne magyarul, szlovákul, ruszinul, románul, szerbül, horvátul, németül..., ráadásul otthonos lenne a felsorolt nyelvek irodalmában és kapcsolatrendszerében". Mindezt még a határon túli magyar irodalmak történeti áttekintésének igénye is bonyolítja. Ezeket az irodalmakat sem lehet magától értetődően transzkulturálisaknak tekinteni, mert vannak olyan szegmenseik, amelyek minden bizonynyal nem azok.

A *Transzkulturalizmus és bilingvizmus 4.* című kötet annak a bizonyítéka is, hogyan lehet követni az aktuális irodalmi és irodalomtudományi tendenciákat. Nem túlzás, amit az előszóban a szerkesztők állítanak, hogy a kötet és az azt létrehozó munkacsoport „egyrészt kapcsolódik a magyar és nemzetközi transzkulturális kutatásokhoz, másrészt inspirálja is azokat". Legnagyobb hozadékának azt tartom, hogy megmutatja: a transzkulturalitás vizsgálata izgalmas, eddig nem kutatott területeket fedez fel a magyar irodalom számára, szokatlan vagy peremre szorult alkotásokra hívja fel a figyelmet. Továbbá azt is tudatosítja, ami nem kevésbé fontos, hogy a transzkulturalitás-koncepció – a welschi értelemben – alapjában véve szemléletmódot jelent, amely a nagyarányú társadalmi és irodalmi mozgások, kereszteződések következtében ma már mind természetesebb lesz, a különösség pedig gyakorivá, következésképpen egyre inkább magától értetődővé válik.

(Szerk. Németh Zoltán – Magdalena Roguska-Németh, BÁZIS – Magyar Irodalmi és Művészeti Egyesület Szlovákiában, Pozsony, 2022)

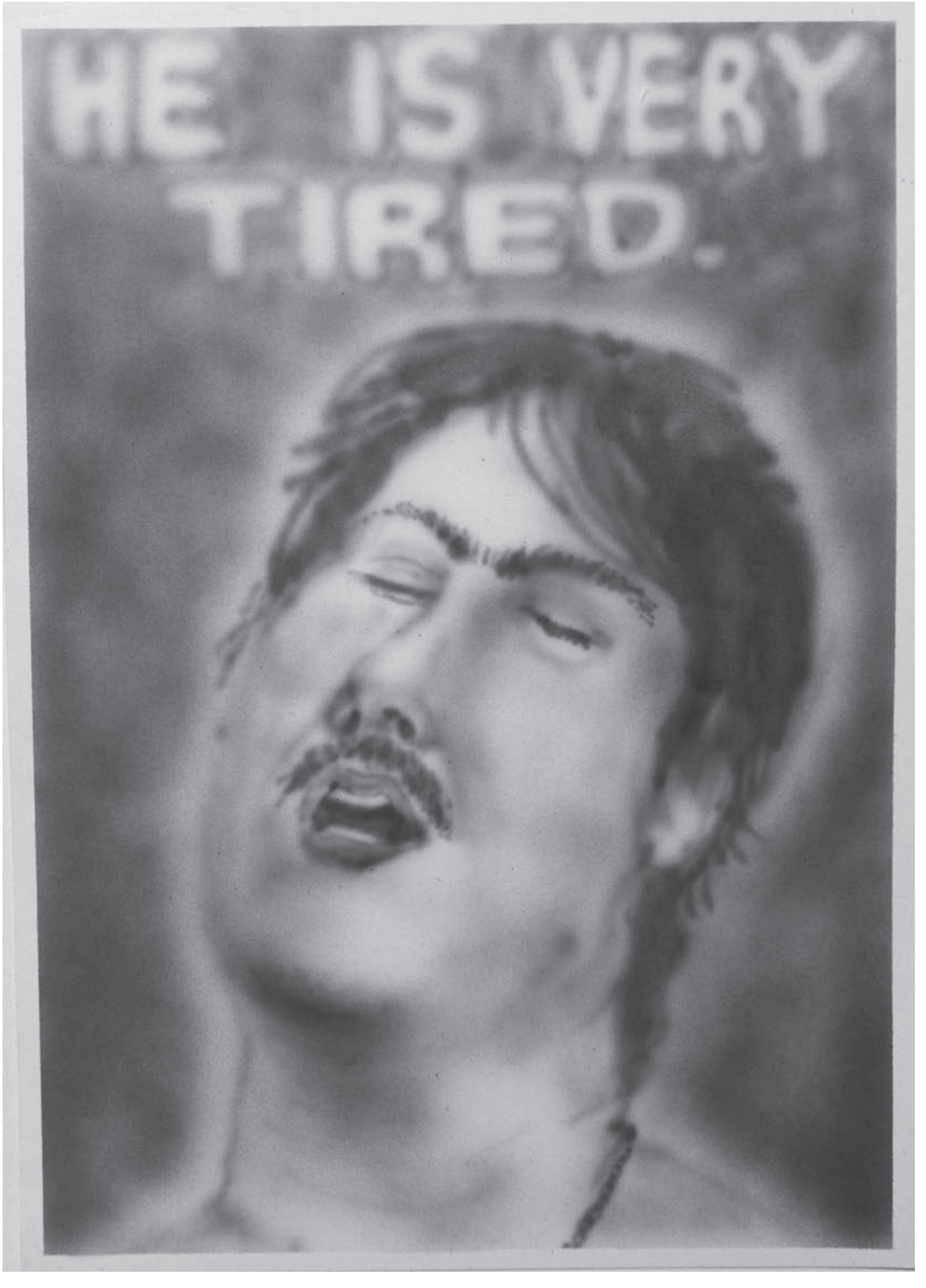

VERY TIRED

BAKA L. PATRIK

BABKAHAJSZA[1]

(TAKÁCS MARI: *BINGAMINGA ÉS A BABKÁK*)

Bingaminga és a babkák[2] című könyvével Takács Mari nem annyira a kortárs gyerekirodalom újító törekvéseihez, mint inkább a modern meseregények korai hagyományaihoz igazodott.[3] Mivel csak az egyértelműség előjelével szerepeltet negatív szereplőt és megkérdőjelezhető tettet, az etikai evidenciákhoz[4] való visszatérésként fogható föl. Egy ideális mesevilág megteremtése a célja, ahol bár fel-felrémlenek problémák, azok mégis maradéktalanul megoldhatók.

Melontola birodalmának megannyi barátságos faja egy ünnepély előkészületein fáradozik. Vörös követ gyűjtenek, hogy azzal rakják ki az utat. Sárfejeket bűvölnek, hogy sokszorozzák az éljenzést. Fogadóbeszédet írnak, melyhez minden írástudó egy-egy szóval járul hozzá, s még egy verset is költenek, aminek minden sora megelevenedik majd a szavalat után. A világot a játékosság és boldogság hatja át, s mivel a realitás és a szürrealitás elemei szervesen egészítik ki egymást, elmondható, hogy egy természetes mesevilágban járunk. Három gyermekhősünk, a komoly, limlommintás pólójú Valter, az aprócska, gyermeki kíváncsiságot képviselő Jinga és a festett bőrű, szóbuborékokkal kommunikáló főzetmester, Biloba is az ünnepély apropóján barátkozik össze. Együtt várják a világ legnagyobb varázslóját, Bingamingát, aki náluk ünnepli majd háromszázhatvanötödik születésnapját.

Ám a vigadalom után zavar támad: a világot földrengések sújtják, Bingaminga érzi (akár Benjamin Button), hogy hirtelen fiatalodni kezd, s ami még rosszabb, az égen láthatóvá válnak a rózsaszín, mosolygós, gömbölyű babkák. „*A babka maga a szép gondolat. A jó ötlet. Egy kedves szívdobbanás. Ez mind együtt.* […] *És ha nem jutnak el mindenhova időben, bizony felborulhat az egyensúly. Több lesz a kétely, a sötét gondolat,* […s] *így, hogy láthatóak, könnyű célpontjává válhatnak a kíváncsiságnak, kapzsiságnak. Lesznek majd, akik vadásznak rájuk.*”[5]

1 A szerző a dolgozat írásának idején a Nemzetközi Visegrádi Alap (International Visegrad Fund) ösztöndíjában (2023–2024) és a Tempus Közalapítvány által gondozott Fiatal oktatói ösztöndíjban (2022–2023) részesült.

2 Takács Mari, *Bingaminga és a babkák*, Csimota Könyvkiadó, Budapest, 2020, 104 p.

3 Lovász Andrea, *Jelen idejű holnemvolt,* Krónika Nova, Budapest, 2007, 99.

4 Uő., *Felnőtt gyerekirodalom. Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*, Cerkabella, Budapest, 2015, 33.

5 Takács, *I. m.*, 34–35.

A cél tehát adott: felkeresni és segíteni megjavítani a babkagyártó gépezetet, és begyűjteni a babkákat. Ezért indul útnak Bingamingával a három barát.

A meseregény karakterei olyan irodalmi archetípusok,[6] akik vagy megfelelnek a népmesei szerepköröknek,[7] vagy részben kibillentik azokat. *Felfedező főhős*ből például nem egy, hanem három is akad. A *varázsló* Bingaminga *útnak indító* és *segítő* egyszerre. *Ellenség*ként a mű terén kívül maradó egykori barátjára, későbbi árulójára, Morfióra hivatkozhatunk. Zenka és Zaneka, a babkagyár gépkezelői pedig, akik a *teremtő* és a *gondozó* archetípusai, az *ajándékozó* szerepkörében állnak, hiszen különféle varázstárgyakkal látják el hőseinket.[8]

A világépítés legizgalmasabb fajai bizonyosan a babkák, akik a kedvesség és az ötletek fizikai megtestesülései, valamint a peppuák, akik szóbuborékokkal kommunikálnak. Egyéb nemzetségek részletezésével nem igazán találkozunk, különbségeik inkább csak méretbéliek.

Tipológiáját tekintve Takács Mari műve a didaktikus,[9] valódi[10] meseregények közé sorolható, hiszen számos szöveghelye igazolja: feladatának érzi, hogy tanítson. Erre remek példa, amikor hőseink a különféle halmazállapotokra való átváltoztatás mesterségét tanulják. Utóbbiakat részletezve, sőt vizuálisan megerősítve is közli a mű. Hasonlót látunk az időmérő kapcsán is, ami óránként egy-egy képkockát termel, mígnem a nap végére egy huszonnégy kockából álló képet formáz, amin a nap jellegzetes eseménye lesz látható. A gép működése ilyenformán egyszerre alapul az idő mérésén, és a nap tartalmának vizuális összegzésén is.

A tanítás példája viszont a buborékokkal való kommunikációt részletező szakasz is, ami egyenesen nyelvészeti terminológiával dolgozik. „[A peppuák a buborékok révén] *megszabadultak a* beszédképzés *hagyományos módjától.*

6 Margaret Mark – Carol S. Pearson, *The Hero and the Outlaw. Building Extraordinary Brands Through the Power of Archetypes*, McGraw Hill, New York, 2001, 400 p.

7 Vlagyimir Jakovlevics Propp, *A mese morfológiája*, ford. Soproni András, Osiris – Századvég, Budapest, 1995, 37–78.

8 Nagy Gabriella Ágnes, *Vicces, ijesztő, szívet melengető és veszélyes*, Mesecentrum, 2020. = https://igyic.hu/konyvajanlok/vicces-ijeszto-szivet-melengeto-es-veszelyes.html

9 Petres Csizmadia Gabriella, *Fejezetek a gyermek- és ifjúsági irodalomból*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2015, 154.

10 Bárdos József, *A meseregény műfaji sajátosságai* = Uő. – Galuska László Pál, *Fejezetek a gyermekirodalomból*, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013, 73.

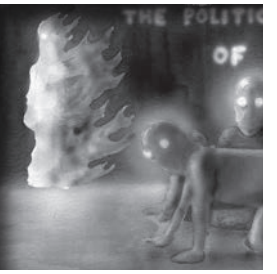

[…] *A színes, áttetsző gömb kavargó képekkel a belsejében útnak indult, amíg célba nem ért a* címzett*hez. Ám ha a lila színű nedűvel tették ugyanezt, az az ellenségen kipukkadva egy szempillantás alatt kitörölte annak memóriáját. Így volt ez számukra fegyver és a* kommunikáció *csodás, egyedülálló* eszköze *is.*"[11]

Önreflexív módon a didaktikusságra utal vissza a tudás fontosságának többszöri hangsúlyozása is az út során, a vándorlásról ugyanis kiderül: tényleges funkciója az út közbeni tanulás volt.

A mindentudó narrátor bár a világ egyik szereplőjével sem azonosítható – tehát heterodiegetikus –, magát mégis egyes szám első személyben pozicionálja (pl. „*ha egészen pontos akarok lenni*"; „*és ezt hangsúlyoznom kell*"[12]). Utóbbi révén legkönnyebben az íróval tűnik összeegyeztethetőnek, aki kapocsként áll a befogadók és a mű világa között.

A szöveg nagyobbrészt elbeszélésszerű, a cselekmény nem él váratlan megoldásokkal, a legfontosabb felismerések pedig a narrátor közlései. A befogadónak nincs mit kikövetkeztetnie, semmi nem az események közben, a dialógusok által derül ki. Ehelyett mindent a narrátor árul el.

Az elbeszélés stílusát a szépség és a kedvesség tónusa hatja át. Kissé „felnőttes", nem ódzkodik a szuperlatívuszoktól, és olykor körülményes is, elég csak a fentebbi, buborékkommunikációt taglaló szakaszra gondolnunk. A párbeszédek inkább díszítőelemek, s a karakterek megkülönböztetéséhez sem igazán járulnak hozzá, megszólalásmódjuk ugyanis nem bír stílusbéli különbségekkel. Mindez pedig a jellemükre is áll: mindegyikük messzemenően jó, egyetértésben cselekszenek, s a kapcsolatuk is zavaróan könnyedén válik közelivé. Akár papírkarakterekre is mondhatók.

A mű leegyszerűsítő megoldását az egyik szereplő hirtelen támadt ötlete adja, ami a karakterek helyváltoztatása nélkül oldja meg a babkák hazaterelgetését. Bingaminga fiatalodásának problémája a következő kötetre marad.

A meseregény áthallások sokaságával kapcsolódik Tolkien *A Gyűrűk Ura*-univerzumához. Bingaminga abszolút Gandalf-szerű figura, s bár Takácsnál nem ő biztosítja a ünnepély varázslatosságát, de őt tisztelik meg vele. Hőseink vele mennek vándorútra, jelen esetben a Sziklás-, nem pedig a Köd-hegység felé. Úgy eteti velük erősítőként

11 Takács, *I. m.*, 17–18.
12 *Uo.* 9.; 12.

a melontolai minyont, mint Gandalf tette a lembas-kenyérrel. Zenka és Zaneka babkagyárában hőseink is csodás ajándékokat kapnak, amiként a Gyűrű Szövetsége Elrondnál, Bingaminga pedig olyan görnyedten jár a két tudós házában, mint Gandalf tette Frodónál. Sőt, Morfió nevének emlegetésére éppúgy elsötétül az ég, ahogy Gandalf szavára, amikor mordori nyelven beszélt. A számos áthallás révén a *Bingaminga és a babkák* jogosan tartható *A Gyűrűk Ura* hipertextusának[13] is.

Az eredendően rajzolóként ismert Takács Mari megmosolyogtató, monokróm képeinek legjava *dekoráló* illusztrációnak számít,[14] s a mediális „fordításon" túl nem vesz részt önállóan a világépítésben. Cselekményen túli többlettartalmat legfeljebb a halmazállapotokat vizualizáló, de kommentárral ellátott ábra közöl, ami a mű tanító jellegét,[15] valamint Zaneka köténye, mely az „E = mc²" mintával a karakter tudós-szerepét erősíti tovább. A képek körül ezeken kívül legfeljebb hangutánzó szavak tűnnek fel, s az egyik behemótnál a „karikusz átusz" formula, ami a világépítést gazdagítva igazolja, hogy a behemótok is képesek a varázslásra. „[A] *korábbi sajátosan »takácsmaris« telt figurák, az erőteljes színek, határozott alakzatok, kinagyított arcok helyett ebben a kötetben az illusztrációk fekete-fehérek, filctollal készültek, és sokkal vázlatosabbak, sokkal firkaszerűbbek, nyersebbek és háttér nélküliek maradnak. Mondhatnánk, letisztultabbak, szikárabbak, gyerekrajzszerűbbek.*"[16]

A kötet helyenként tipográfiai váltásokkal is él, különösen a hangos beszéd, a kitüntetett szöveghelyek (pl. versek, varázsigék), valamint a sokak által írt beszéd esetében, mely utóbbi sokszínűségét a mű különféle betűtípusok révén érzékelteti. A könyv oldalai barnás tónusúak, tele foltokkal, ami azt a hatást kelti, mintha egy régi kódexbe, titkos iratba nyerhetnénk betekintést. A *Bingaminga és a babkák* nyitányán ábrával ellátott, szócikkszerű karakterbemutató is szerepel, melynek tartalma kissé redundánsnak hat. Az összefoglalók ugyanis szinte szó szerint elhangzanak a későbbi főszövegben is. Ilyenformán szerencsésebb lett volna, ha a bemutató a kötet végén kap helyet, egyfajta emlékeztetőként, s nem „spoilerként".

Poétikai szempontból a mű legizgalmasabb megoldása a varázslás működtetésének módja, a hiten és bizalmon túl[17] a világot átható csoda ugyanis nyelvi és közösségi alapokon áll. A varázsigék közel mindegyike könnyed, rövid terjedelmű gyerekvers, ese-

13 Gerard Genette, *Palimpsests: Literature in the Second Degree*, University of Nebraska Press, Lincoln (Nebraska), 1997, 5.

14 Várnai Zsuzsanna, *Kép és szó. A vizualitás szerepe és jelentősége a kortárs gyermekirodalomban* = Hansági Ágnes – Hermann Zoltán – Mészáros Márton – Szekeres Nikoletta (szerk.), *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, FISZ, Budapest, 2017, 392.

15 Takács, *I. m.*, 46.

16 Nagy, *I. m.*

17 *Uo.*

tenként pedig a mondókákat idézik. A legtöbb rímel (bokor-, páros-, fél- és visszatérő rímek), ütemhangsúlyos versformákat használ (jobbára kétütemű, ötös, felező hatos, hatos, hetes és felező nyolcas sorok), a többi pedig halandzsázó.[18]

A közösségileg mondott varázsversek hatása ezen felül markánsabb, a szövegek tartalma pedig megelevenedik. Ilyen a Bingaminga fogadására költött vers is, ami azért is izgalmas példa, mert bár nem varázsló hozza létre, a közösségi szavalás révén mégis beteljesedik. Ilyenformán nemcsak a mágus, hanem mindenki varázslónak lesz tekinthető. A jelenség továbbá önreflexióként is olvasható, hiszen a nyelv világteremtő funkcióját állítja előtérbe, valamint a fantasztikumot, a nyelv ugyanis nem tesz különbséget realitás és fikcionalitás között.

Kulcsfontosságú továbbá a „pardon" terminus (fejezetcím is), ami nemcsak visszafordít bármiféle varázsigét, hanem jelentéséből adódóan a bocsánatkérés jelentőségét is hangsúlyozza. Utóbbi révén a szöveg áttételesen arra tanít, hogy nagyon sok mindent visszafordíthat, megoldhat egyetlen bocsánatkérés.

A mű a befogadót is többszörösen bevonja a játékba, hiszen amit Bingaminga a tanítványainak mond, az az olvasók felé irányuló felszólításként is érthető: „*én mondom el először, azán viszont már ti is bekapcsolódhattok.*"[19] A varázsigék ereje tehát általunk is tovább erősödik. A gyermekbefogadóhoz igazított egyszerű formák pedig ugyanúgy társalkotásra ösztönöznek, amiként az a tény is, hogy Bingaminga maga alkotta varázsigéi egy részét, a halandzsázókat. „*Ezt a különös nyelvet rajta kívül nem ismerhette más, hiszen gyerekkori találmányainak egyike volt.*"[20] Utóbbi nemcsak arra utal, hogy az ősi, talán táltosoktól öröklött halandzsázók egykor jelentéssel bírhattak, hanem arra is, hogy a gagyarászó gyermeknyelvvel ugyanez a helyzet. Ahogy a három hőssel megtanulhatjuk Bingaminga varázsigéit, újabbakat is alkothatunk. Újrakonstruálhatjuk vagy továbbírhatjuk a mágus fogadására írt montázsbeszédet, sőt olyan frappáns alternatív káromkodásokat is kiötölhetünk, mint ő, amikor azt dörgi: „*A vakornyadurrogtató zegzugos fintaevő ormótlan nagy behemótját.*"[21]

A *Bingaminga és a babkák* varázsvilága esetében tehát a vers, a teremtő nyelv mágiájáról beszélhetünk.

18 Ortutay Gyula [főszerk.], *Magyar Néprajzi Lexikon*, Akadémiai, Budapest, 1979. = http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-799.html; Uő., [szerk.], *Magyar népdalok*, Neumann Kht., Budapest, 2000. = http://mek.oszk.hu/06200/06234/html/

19 Takács, *I. m.*, 56.

20 *Uo.* 44.

21 *Uo.* 12.

VERY TIRED II.

SZERZŐINK

BAKA L. PATRIK (1991, BRÜNN) ÍRÓ, KÖLTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM, KOMÁROM) ▮ **BALLA** (VLADIMÍR BALLA, 1967, ÉRSEKÚJVÁR) ÍRÓ ▮ **BÁNKI ÉVA** (1966, NAGYKANIZSA) ÍRÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM) ▮ **BÁNYAI ÉVA** (1971, KOLOZSVÁR) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI TANÁR (BUKARESTI EGYETEM) ▮ **BÖSZÖRMÉNYI PÉTER** (1972, KASSA) MŰFORDÍTÓ ▮ **ENDREY-NAGY ÁGOSTON** (2002, MÓR) KÖLTŐ ▮ **HORVÁTH IMRE OLIVÉR** (1991, HAJDÚBÖSZÖRMÉNY) KÖLTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (DEBRECENI EGYETEM) ▮ **JUHÁSZ TIBOR** (1992, SALGÓTARJÁN) ÍRÓ, KÖLTŐ, SZERKESZTŐ ▮ **KORMÁNYOS ÁKOS** (1992, ZENTA) KÖLTŐ ▮ **KOVÁCS BALÁZS** (1996, POZSONY) KÖLTŐ ▮ **MACSOVSZKY, PETER** (1966, ÉRSEKÚJVÁR) KÖLTŐ, ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ ▮ **MERVA ATTILA** (1978, DUNASZERDAHELY) MŰFORDÍTÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ ▮ **OTTEN MARINA** (1992, BÉKÉSCSABA) ÍRÓ, SZERKESZTŐ ▮ **SZIRÁK PÉTER** (1966, DEBRECEN) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, SZERKESZTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (DEBRECENI EGYETEM) ▮ **SZŐKE ROLAND** (1999, PÁSZTÓ) KÖLTŐ ▮ **TOLDI ÉVA** (1962, TOPOLYA) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (ÚJVIDÉKI EGYETEM)

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET", MADACH.ASIST@GMAIL.COM
SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

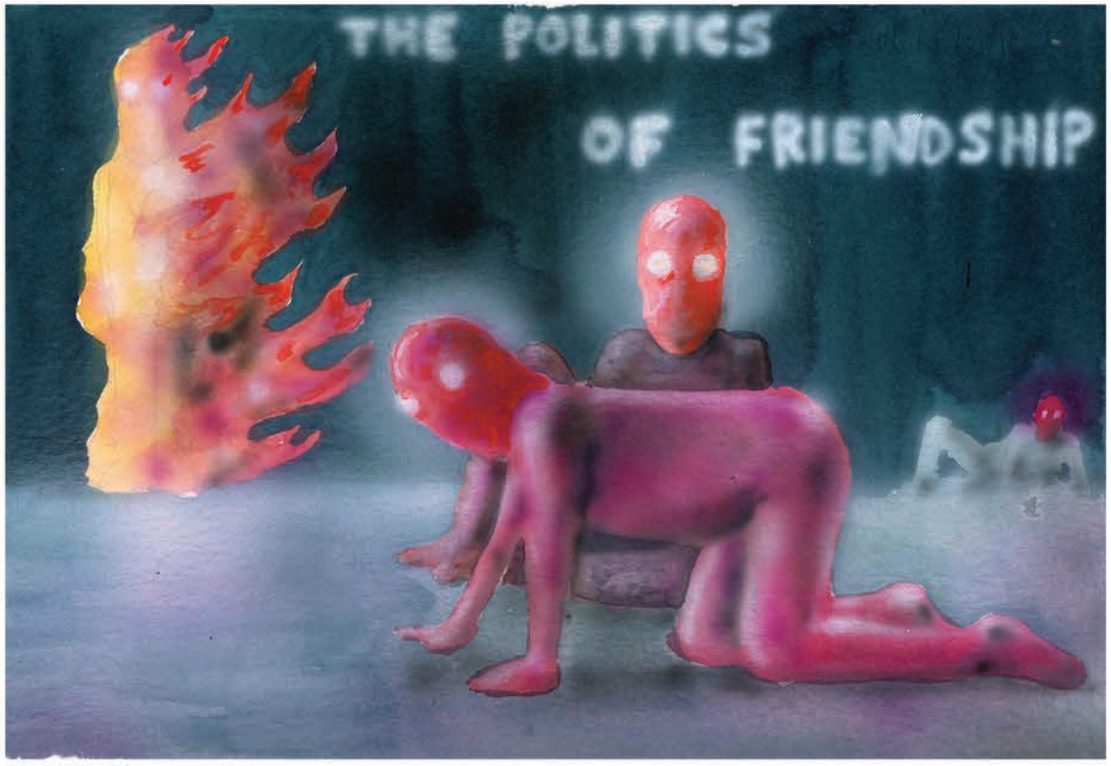

POLITICS OF FRIENDSHIP
SAD BOSS NOBODY WANTS TO WORK ANYMORE

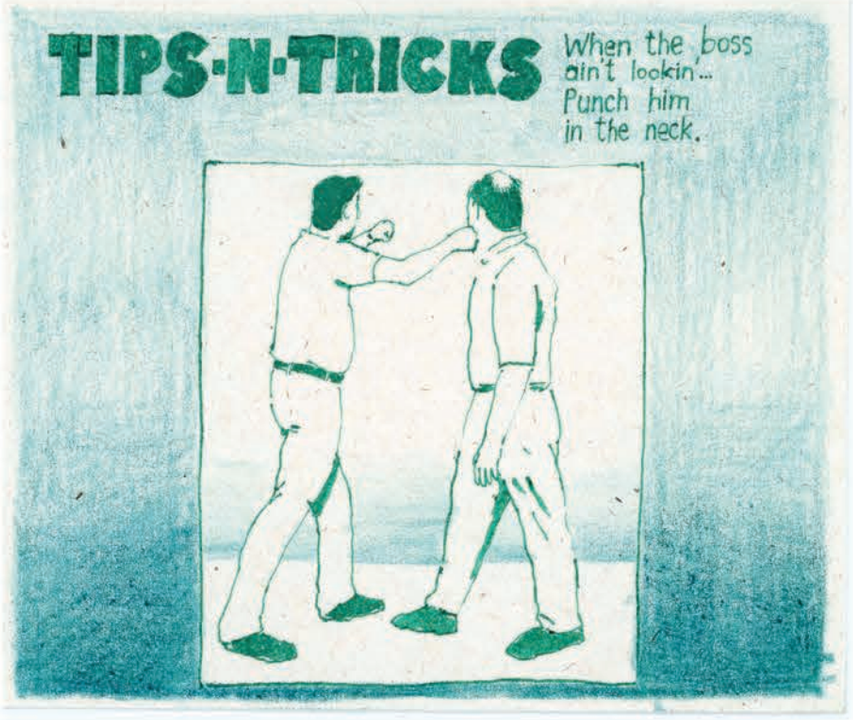

HOT GIRL SHIT 2
SAD BOSS NOBODY WANTS TO WORK ANYMORE

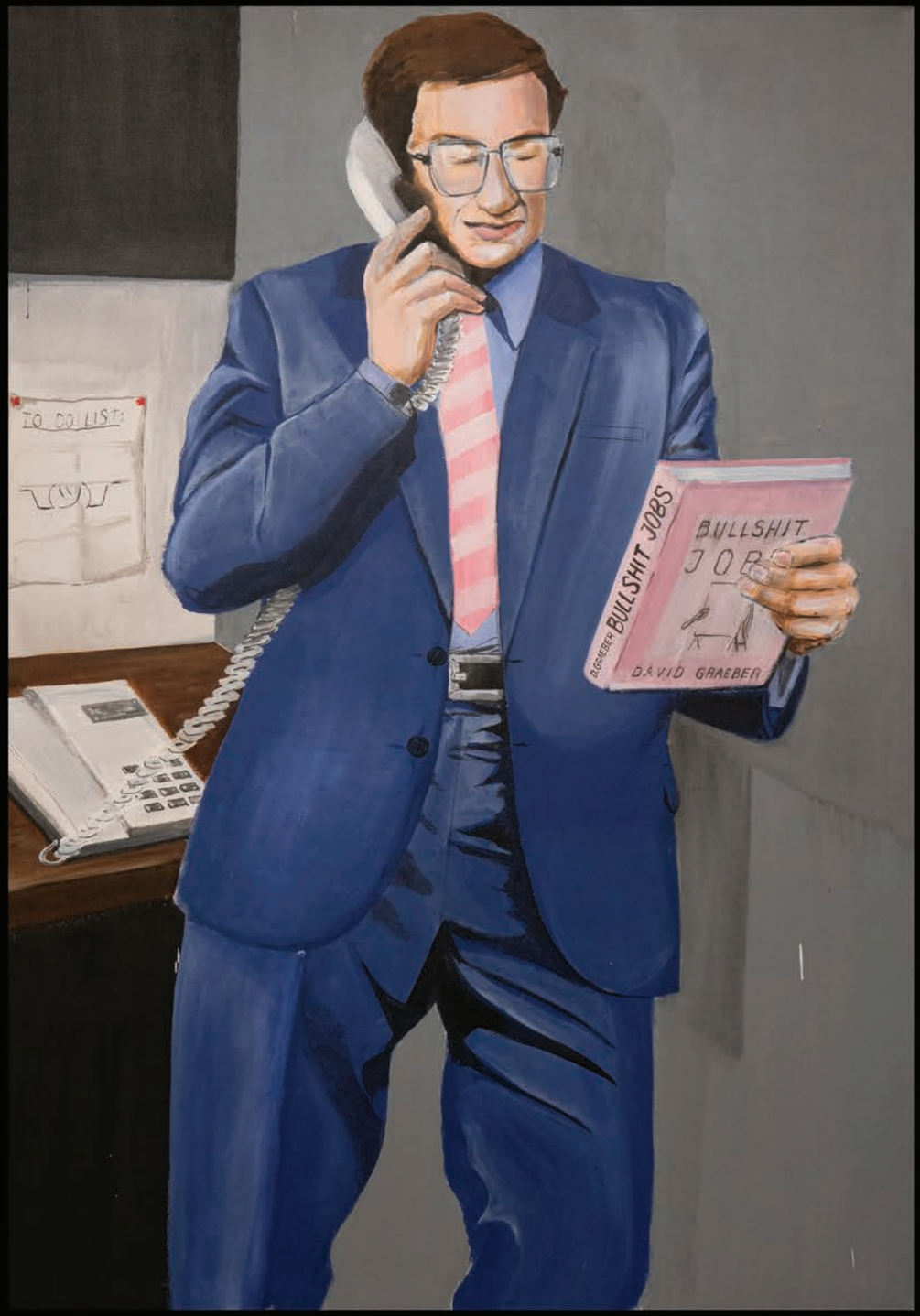

MY BOSS JUST FOUND MY BOOK

I LOVED YOU

9 771336 508003 10